

Treball de fi de grau

Títol

**LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL, POLÍTICA I URBANÍSTICA
D'ICÀRIA A NOVA ICÀRIA**

Autor/a

MERITXELL DALMAU OLIVER

Tutor/a

ALBERT CHILLÓN

Departament	Departament de Mitjans, Comunicació i Cultura
Grau	Periodisme
Tipus de TFG	Projecte
Data	03/06/2016

LA TRANSFORMACIÓ SOCIAL, POLÍTICA I URBANÍSTICA D'ICÀRIA A NOVA ICÀRIA

LA TRANSFORMACIÓN SOCIAL, POLÍTICA I URBANÍSTICA DE ICARIA A NUEVA ICARIA

THE SOCIAL, POLITICAL AND URBAN TRANSFORMATION FROM ICARIA TO NEW ICARIA

MERITXELL DALMAU OLIVER

ALBERT CHILLÓN

Periodisme

ICÀRIA, POBLENOU, BARCELONA, JOCS OLÍMPICS, PATRIMONI HISTÒRIC

ICARIA, POBLENOU, BARCELONA, JUEGOS OLÍMPICOS, PATRIMONIO HISTÓRICO

ICARIA, POBLENOU, BARCELONA, OLYMPIC GAMES, HERITAGE

Reportatge llarg sobre la trajectòria del barri d'Icària. És a dir, una reconstrucció de la història d'una zona del Poblenou des dels seus inicis, centrant-nos des de la Segona República fins als Jocs Olímpics de 1992. Una manera de potenciar i reivindicar la memòria col·lectiva d'un territori de la ciutat de Barcelona. Aquest treball serveix per donar visibilitat i donar a conèixer una part de la història de la ciutat, de Catalunya i d'Espanya, ja que Icària va ser la segona gran potència europea des de finals del segle XIX i principis del segle XX. Va ser la Manchester catalana.

Reportaje largo sobre la trayectoria del barrio de Icaria. Es decir, una reconstrucción de la historia de una zona del Poblenou desde sus inicios, centrandonos desde la Segunda República hasta los Juegos Olímpicos de 1992. Una forma de potenciar y reivindicar la memoria colectiva de un territorio de la ciudad de Barcelona. Este trabajo sirve para dar visibilidad y dar a conocer una parte de la historia de la ciudad, de Cataluña y de España, porque Icaria fue la segunda gran potencia europea desde finales del siglo XIX y principios del siglo XX. Se la consideró la Manchester catalana.

Report on the long history of the neighborhood Icaria. This a reconstruction of the history of an area of Poblenou since its beginnings, focusing on the period from the Second Republic to the 1992 Olympic Games. One way to enhance and vindicate the collective memory of a territory - the city of Barcelona. This project serves to highlight and publicize a part of the history of the city, Catalonia and Spain, as well as Icaria was the second greatest European power in the late early twentieth century. It was considered the Catalan Manchester.

Notre âme est un trois-mâts cherchant son Icarie

Charles Baudelaire

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	4
2. LA UTOPIA D'UN DEMÀ MILLOR	10
Icària: la utopia	12
Icària i Étienne Cabet.....	13
El Manchester català.....	16
Les llibertats per sobre de tot.....	20
La pluja de míssils	24
Cooperativisme	27
La Flor de Maig.....	28
L'infant: el manetes.....	30
Poblenou: un barri de barriades.....	35
El barraquisme	36
3. LA GRISOR ²	45
Els dies que els tramvies van canviar de conductors.....	49
Cultura repressiva i censurada.....	50
La Festa Major	50
Les entitats i el teatre.....	53
Música i dansa	55
Cinema	55
Esport.....	58
Pla d'Estabilització de 1959.....	59
Pla de la Ribera de 1965.....	61
4. LA NOVA PALETA DE COLORS	65
La fi d'una era.....	68
Les connexions amb Barcelona	69
Un pas més: la democràcia	71

Les primeres eleccions	71
Constitució 1978.....	74
5. LA NOVA ICÀRIA.....	77
Els Jocs Olímpics. Barcelona, el punt de mira	77
L'adéu a Icària	79
Arxiu Històric del Poblenou (AHPN).....	84
El Pla 22@ Barcelona. El districte de la innovació	85
6. BIBLIOGRAFIA I DOCUGRAFIA.....	88
7. ANNEXOS	94
Les fàbriques, les protagonistes del barri	94
La transformació del barri a través de mapes	101

1. INTRODUCCIÓ

Icària, el vell barri del Poblenou, va ser un element clau a la Barcelona del segle XIX i del segle XX. No obstant això, el territori del fum i les enormes columnes ha canviat considerablement la seva faceta i ha passat a ser una altra, una Nova Icària.

Una zona deserta, un espai erm i abandonat que va començar a tenir vida amb la industrialització al segle XIX. La segona potència europea en l'àmbit industrial. El Manchester català, li deien. Però aquí, a part dels historiadors, de la mateixa gent del barri o dels interessats, és un passat invisible. Una vida que només ha obtingut rellevància arran dels Jocs Olímpics del 1992 i de la construcció del Fòrum de les Cultures l'any 2004. La gent, la història, el fum i les màquines, amb el pas del temps, han desaparegut en la penombra, com la idea de l'estat ideal de Étienne Cabet. Icària, un imaginari, una possible realitat.

Partint dels canvis i transformacions que ha viscut la zona, la tesi del treball és fer una reconstrucció històrica a través de les persones i dels documents cercats. És a dir, és un reportatge que dona veu a la gent per recrear o crear la memòria col·lectiva, tant del barri com de la ciutat i de Catalunya. Malgrat que al principi es pretenia fer un treball fomentat, bàsicament, per veus vives de l'època jugant amb la literatura, ens hem hagut d'adaptar a la situació perquè molta gent de principis del segle XX ja no hi és. Així doncs, s'ha intentat viatjar al passat des d'alguns testimonis de persones que van viure-ho, experts en el tema o a través de documents que mostren el que va passar. És a dir, s'ha volgut potenciar el record d'alguns per acabar fent d'Icària un tema perquè formi part de la història col·lectiva de Barcelona i Catalunya.

Els objectius que es pretenen assolir amb aquest projecte són:

- Fer una reconstrucció històrica, urbanística, social i política d'una zona concreta.
- Indagar a la Icària de la ciutat i conèixer els motius de la seva invisibilitat.
- Elaborar un reportatge de llargues dimensions amb matisos de literatura.
- Aprofundir a la història de Barcelona a través del teixit social i industrial.
- Saber les raons de l'enderrocament de bona part de les indústries del barri.
- Potenciar la memòria col·lectiva i preservar el patrimoni que en queda.

Els motius per fer un reportatge literari és perquè des de sempre he vist el periodisme com una eina per narrar històries, mons, visions que han de ser explicades perquè entrin dins el

pensament global. És per això, que veig en la literatura l'element clau per jugar amb el passat i relatar-lo. La Icària de Cabet era un somni, un món perfecte que es va veure estroncat. Un ideal que va ajudar una societat obrera a revolucionar-se i lluitar pels seus drets. És un punt de partida per explicar la història d'un poble, d'una zona industrial que va tenir una importància cabdal i que molts cops no se li ha atribuït, sinó que se l'ha castigat.

El títol del treball és: “La transformació social, política i urbanística d'Icària a Nova Icària”. S'ha titulat d'aquesta manera pel fet que la zona coneguda com a Icària engloba gairebé dos segles d'història, i per això, s'ha delimitat el període temporal del reportatge. Ens centrarem des de meitats del segle XX, concretament als anys trenta amb la Segona República, fins als anys noranta amb la construcció dels Jocs Olímpics, és a dir, la Nova Icària després que es fes tabula rasa amb les instal·lacions fabrils.

La selecció d'aquest gran període és perquè en aquest barri va tenir molta importància l'associacionisme i el moviment obrer. Fou una zona pràcticament republicana i que va patir molt durant la Guerra Civil, ja que va ser un lloc clau, i alhora castigat, pels bombardejos i de lluita constant entre els dos bàndols: el nacional i el republicà. Amb el franquisme, la societat va haver de sobreviure a les ordres, aparents, d'un home: el general militar i dictador Francisco Franco. Tot i quedar tocat, el barri va intentar mantenir l'esperit de lluita i associacionisme. Alguns ateneus i col·lectius van preservar aquesta època, amb algunes dificultats, com són L'Artesana o La Flor de Maig.

Després de la mort de Franco, el 1975, va venir la transició. Una època de canvis que van portar a la ideació del projecte de política urbana, que és conegut com a Model Barcelona. Amb aquesta idea es pretenia transformar la ciutat de forma física i urbana. A més a més, va ser la primera vegada que es volia crear un imaginari, una imatge de la ciutat. Un exemple molt clar és el Poblenou on es va voler recuperar el nom d'Icària, nomenant-lo la Nova Icària, a partir de les reformes que va patir la zona arran de convertir-se en la seu de les olimpíades del 1992. Tots aquests canvis van causar una nova visió del barri, i en certa mesura, una pèrdua d'espais característics com algunes fàbriques. És a dir, patrimoni arquitectònic industrial, i en conseqüència, memòria històrica.

Pel que fa els criteris metodològics, es pot dir que s'han basat en fonts documentals, fonts vives i iconografies. Aquestes últimes dividint-les segons l'expertesa, l'afectació i el fil conductor del text. Les fonts documentals han estat llibres d'història, peces periodístiques, plànols de les diferents transformacions i textos literaris.

Per entendre el barri i la seva gent, hem partit de la figura literària de Xavier Benguerel, fill del Poblenou; i de Josep Maria Huertas Clavería, periodista compromès amb

L'urbanisme de la ciutat i, en especial, de la zona. Per aquesta raó, la novel·la *Icària, Icària...* (1974) ha estat clau. Un *best-seller* sobre l'època, una reflexió i explicació de la visió del socialisme utòpic del “pare” Cabet. Dues històries que entrellacen la ficció i la realitat de l'època. Mai hi ha hagut proves contundents per mostrar la veracitat de la vella Icària barcelonina; només l'explicació del nom que prové de l'arquitecte Ildefons Cerdà que ho digué el 1855. Per això, Benguerel exposa les idees de Cabet i l'actualitat que vivia en aquells moments el barri. En Climent i l'Aureli, el present de la història de Benguerel, finals dels anys 20 i principis dels 30 amb el republicanisme; i el passat utòpic del viatge cap a Amèrica per construir la zona ideal.

A continuació, s'ha buscat informació a llibres com el d'*El Poblenou: més de 150 anys d'història* (1991) dels membres de l'Arxiu Històric del Poblenou. Tot i així, tal com hem esmentat abans, el periodista i historiador Josep M. Huertas Clavería va fer molt ressò sobre el barri a través dels seus articles publicats a diferents mitjans de la ciutat i de la zona, i també el llibre *Tots els barris de Barcelona* (1977). Un altre text que ha estat útil és *El Poblenou, un barri a les portes del s.XXI* (1997) d'Elisabet Tejero i de Rafael Encinas, la visió històrica de l'Associació de Veïns del Poblenou. Però a la vegada, un dels documents més cabdals ha estat la Revista Icària, un mitjà que ha servit per entendre el posicionament i el sentiment que tenien els poblenovins del seu barri en cada moment i, sobretot, les claus tant pel que fa la història del país com per la mateixa zona. Una de les revistes que ha realitzat articles periodístics i/o d'investigació, sobre el tema és *Geocrítica, la revista bibliogràfica de Geografia i Ciències Socials de la Universitat de Barcelona*. Però també s'ha buscat informació a la revista d'història *Sàpiens*.

Pel que fa les fonts expertes i orals, comptem amb historiadors, geògrafs i arquitectes.

Abel Albet i Mas és professor de la Universitat Autònoma de Barcelona en el departament de Geografia. Centrat a investigar la geografia urbana, ordenació del territori, l'evolució de les ciutats i àrees metropolitanes, l'espai públic a Barcelona. També ha estudiat el post colonialisme, les noves geografies culturals i el pensament geogràfic des de la història de la geografia, les noves tendències i mètodes, geografies postmodernes, les regionals i geografies crítiques.

Salvador Clarós i Ferret és el president de l'Associació de veïns de Poblenou, membre del Grup de Patrimoni Industrial del Fòrum Ribera del Besòs i tècnic del Departament de Política Sectorial de Comissions Obreres. Ha escrit articles sobre el barri

com *Parc del centre de Poblenou, una crítica urbanística* (2008), *Ciutadans i els Jocs Olímpics al Llevant barcelonès* (2010) o *Passat i futur del Poblenou industrial a L'Avenç*, la revista d'història i cultura.

Maria Favà i Compta és periodista i ha nascut i ha estat militant a Poblenou. Després de treballar al diari *Tele/Expres* i fer algunes suplències al *Diari de Barcelona*, gran part de la seva trajectòria ha estat a l'AVUI, des dels inicis, el 1976, fins al 2010. També ha col·laborat a la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, a *Time Out*, *Lecturas* o *Interviú*. La major part del seu treball s'ha basat sobre la ciutat de Barcelona. A més a més, ha estat membre de la Junta del Col·legi de Periodistes.

José Mayor és historiador especialitzat en la Història Contemporània d'Espanya i Catalunya. Ens dóna una visió general sobre el segle XX de l'Estat espanyol i el territori català. És a dir, una contextualització dels fets.

Joan Roca i Albert és el director del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Ha obtingut diferents càrrecs com a vice-director de l'Institut d'Ensenyament Secundari Barri Besòs, director del centre d'estudis per a la gestió del coneixement per a la gestió de les ciutats Aula Barcelona. Abans del càrrec actual dirigia el Projecte Majories Urbanes. També és membre del Consell de Redacció de *L'Avenç*. A més a més, ha col·laborat en iniciatives socials i culturals de Barcelona. Ha publicat sobre el patrimoni i la trajectòria urbanística, social, política i cultural de la metròpoli contemporània.

Mercè Tatjer i Mir és catedràtica de didàctica de les ciències socials a la Universitat de Barcelona. Especialitzada en geografia urbana i història urbana i en didàctica del mitjà urbà. Ha participat en diversos projectes sobre el plantejament urbà, i sobre el centre històric de la capital catalana. També ha investigat la història en el camp de l'habitatge, la propietat urbana i les estructures socials de les ciutats espanyoles. A més d'una investigació continuada a la didàctica de les ciències socials. Col·labora en diversos centres educatius i culturals de Barcelona. A la vegada, és membre del consell de redacció de diferents revistes científiques.

Però també s'ha parlat amb Jordi Fossas i Bonjoch, un dels fundadors i actual president de l'Arxiu Històric de Poblenou. Una persona que tant pot exposar la seva visió com a coneixedor de la història del barri des de la indagació, com l'ésser humà que va patir els diferents canvis socials, polítics i urbanístics del districte. Part del recull fotogràfic del qual disposem és seu; va donar imatges a *L'Abans de Poblenou*.

Però com a persona que va viure tota la temporalitat que ens hem marcat, és a dir, des de la Guerra Civil fins als Jocs Olímpics del 92, és Nicasi Camps Pinós, dramaturg autodidacta que va néixer el 1931 i que quan tenia 7 anys es va traslladar al Poblenou, on

se'l considera fill adoptiu. Té més de 130 obres teatrals escrites, i diverses adaptacions de clàssics. Entre els premis rebuts, compta amb la Medalla d'Honor de la ciutat de Barcelona, el 2012 va ser nominat Soci d'Honor de l'Asociación Española de Teatro para la Infancia y la Juventud (ASSITEJ), per la seva trajectòria dedicada a la creació dramàtica per a la infància.

La icnografia es basa amb un recull d'imatges que ha realitzat l'Arxiu Històric del Poblenou. Però també, hi ha l'arxiu fotogràfic *L'Abans del Poblenou. Recull gràfic (1886-1977)*, que combina la història del barri, de forma resumida, amb imatges dels llocs més emblemàtics o característics de la zona. A més a més, s'ha pogut utilitzar els testimonis de dos documentals. El primer és 'Barraques. La ciutat oblidada' (2010) del programa 'Sense Ficció' de TV3, que mostra com diferents persones de Barcelona van viure en barraques i entre elles, els veïns del Somorrostro, zona que pertany al Poblenou. El segon és una peça titulada 'Les dones a les cooperatives del Poblenou' (2015) de Julia López, fundadora de l'Associació Món Comunicació, una entitat de professionals expertes en la producció integral de serveis informatius. També cal esmentar que s'ha anat a una conferència sobre el barri, dirigit a l'eix Pere IV: 'Passatges urbans emergents. Nodes de Pere IV' i s'ha visitat dues exposicions a l'espai MUHBA Oliva-Artés, que pertany al Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Una s'anomena 'Interrogar Barcelona. De la industrialització al segle XXI', que és permanent; i l'altra és 'Interrogar l'eix Pere IV', relacionada amb la ponència i temporal.

El treball es divideix en quatre grans apartats a partir dels quals es desenvolupa tot el projecte entrelaçant els temes: el moviment obrer, la política, l'urbanisme, l'associacionisme i la quotidianitat del barri. El primer gran punt s'anomena 'La utopia d'un demà millor', en el qual es tracta de forma central la Segona República i la Guerra Civil. Tot i això, es fa una al·lusió significativa a la Icària de Cabet, als inicis de la zona industrial poblenovina, al cooperativisme (característica bàsica del barri) i del barraquisme. A continuació, hi ha 'La grisor'², el període que comprèn la dictadura franquista, és a dir, del 1939 al 1973. En aquesta secció es dóna importància a l'autarquia i el Pla d'Estabilització (1959) a escala nacional. Però a escala local destaca: la vaga de tramvies del 1951, la vida social i cultural del Poblenou i el Pla de la Ribera (1965), que volia enderrocar totes les indústries del barri però que va ser revocat.

A la tercera, 'La nova paleta de colors', part es parla dels últims anys del franquisme i del procés de la Transició Democràtica. Pel que fa el focus del Poblenou es basa en l'arribada del metro, una espera llarga i, en el fons, una desil·lusió segons diuen els veïns. I

per acabar, l'últim tram històric, 'Nova Icària', en el qual ens centrem és la Barcelona de 1992. Es parla dels Jocs Olímpics i de les transformacions que va patir el barri a partir de ser declarada seu el 1986. Però també es fa una explicació del que vindrà a posteriori: el Pla 22@ i el que aquest suposarà pel Poblenou i per la ciutat.

S'ha de dir que l'escriptura de les fonts s'ha intentat seguir el peu de la lletra i que fossin les més literals possibles. No obstant, hi ha hagut algun moment que s'han hagut de fer modificacions per adaptar-les al text. Tot i això, les declaracions poden contenir alguns errors gramaticals que s'han deixat expressament com a forma de marcar la parla de les persones i com a element d'identitat. A més a més, a dins al text hi ha notes de peu que serveixen per mostrar d'on han sortit les fonts i algunes per aclarir alguns aspectes.

Amb aquest reportatge un pot conèixer una mica més d'una Icària que va néixer, va ser considerada la segona potència industrial a escala europea i com va desaparèixer a causa de les pressions i dels interessos d'alguns. Una zona que ha donat vida al districte de Sant Martí i gràcies als habitants que hi viuen, la seva essència social, obrera i cooperativa segueix perdurant. Un treball que ha intentat transmetre la història d'aquest barri i que, si més no, qui el llegeixi pot tenir una idea i una visió retrospectiva del que va ser i va significar. Malgrat la manca de veu de persones que van viure en primera persona la Segona República o la Guerra Civil, s'ha intentat expressar el que aquelles persones van viure i, pas a pas, com era la vida a un barri ple d'enormes columnes de fum i de maquinària com a banda sonora.

Per tot això i com a forma de conclusió, vull agrair a totes les persones que han lluitat per la memòria del barri i sobretot, donar les gràcies als membres de l'Arxiu Històric del Poblenou que m'han ajudat i m'han ofert tota la informació necessària; una mostra de la importància que va tenir la Icària catalana i, que per alguns la segueix tenint.

2. LA UTOPIA D'UN DEMÀ MILLOR

“Vidres de les cases amb papers engomats”. Aquesta és la primera imatge que té Nicasí Camps¹ sobre Poblenou, un dramaturg de 84 anys i fill adoptat del barri des que tenia set anys. Nicasí, igual que altres ciutadans que fugien de casa seva per culpa de la guerra, va arribar a la capital catalana caminant. “Nosaltres vam arribar a Barcelona a peu des de Terrassa el 24 de gener de 1939 i pel camí ens va parar un camió de milicians armats fins a les dents, que en veure un home amb maletes i tres criatures, ens van parar”, explica el dramaturg. I afegeix: “Durant uns quilòmetres, ens van portar; però aleshores, la tropa franquista, que anava cap a Barcelona, ens va veure i ens va metrallar”. La cuneta va ser l'única opció per amagar-se i evitar la mort segura. Un fet que va quedar a la retina d'un nen de set anys a qui la Guerra Civil li havia robat la mare i havia estat abandonat per la seva àvia materna.

Sota un cel gris amb pluja de míssils ells caminaven. “Però si cau un avió què? Just allà hi ha barraques i la gent està fent cua a la font.”, pensava en Nicasí de 7 anys. I continua evocant: “Si l'encerten i fan caure les bombes, això serà pitjor”.

El 26 de gener de 1939, els nacionals entraven a Barcelona per a la Diagonal. “Els primers que van entrar van ser les tropes marroquines, sense cap tipus de lluita. Barcelona va caure sense cap tiro, afortunadament”, explica José Mayor², historiador de Catalunya i Espanya. Afegeix: “Milers de persones van anar a rebre'ls i a cantar ‘Cara al sol’; molta de la gent estava cansada i volia acabar ja la guerra, d'altres hi havien simpatitzat però ara volien que els veiessin que estaven amb ells per por”. I remarca Mayor: “D'aquesta manera, era un ‘esborro el meu passat i que no em tinguin en compte algunes coses o, simplement, que no m'acomiadin’”, i l'historiador segueix, “en el mateix moment que entraven els nacionals, la gent d'esquerres sortia cap a França”.

La caiguda de la Batalla de l'Ebre, el 16 de novembre de 1938, ja va ser el preludi del futur immediat que venia. Polítics i simpatitzants republicans començaren a fugir cap a la frontera. Mig milió de civils i militars van travessar-la. Mentre fugien, seguien sent atacats per l'aviació franquista. “Hi ha unes

Figura 1. Fotografia ‘El milicià’ de Robert Capa al MNAC. Font: eldia.cat

¹ Entrevista personal realitzada el 17/03/2016.

² Entrevista personal realitzada el 21/02/2016.

imatges de Rober Capa del moment que va captar el bombardeig”, recorda Mayor. “A una de les fotos es veu una anciana, un carro amb una mula morta, i veient el seu voltant amb tot de gent morta; però també hi ha la famosa fotografia d’un milicià que està caient perquè l’han tocat amb una bala”, descriu l’historiador.

Aquest enfrontament va ser la Gran Batalla de la Guerra Civil. La quantitat de baixes va ser altíssima. Segons l’Enciclopèdia Catalana, van ser més de 20.000 morts i Mayor exposa que amb 115 dies de durada perfectament podien ser 30.000, ja que va ser una “batalla de trinxeres, de desgast, de mantenir les posicions aconseguides els primers dies i retrocedir molt a poc a poc”, expressa Queralt Solé i Barjau al document *Rastres de mort. Les fosses comunes de la Guerra Civil (2007)*³. “Lògicament, aquests morts foren inhumats, gairebé sempre en grans fosses comunes, si no cremats per motius, bàsicament, de salubritat”, continua Solé i Barjau.

Segons la població ‘de fet’, el 1930 el nombre d’habitants era d’1.005.565 i el 1940 era 1.081.175. Havia augmentat a l’acabar la Guerra Civil, ja que molta gent havia emigrat cap a la ciutat, tal com ho va fer Nicasi Camps i la seva família. Tot i així, la ciutat havia patit pèrdues elevades després de la guerra i de l’exili. Entre el 28 de gener i el 10 de febrer de 1939, es calcula que van travessar la frontera franco-espanyola quasi 500.000 persones. El 5 de febrer es va autoritzar l’entrada de soldats republicans a França. Un fet que, per sorpresa de tots, va provocar l’engarjolament d’aquests en camps de concentració improvisats, com el d’Argeles-Sur-Mer, Sant Cebrià i el Barcarès. Segons Javier Rubio⁴ (1977), la quantitat de refugiats cap a l’Estat francès va ser de 440.000: 220.000 militars, 170.000 dones, nens i ancians; 40.000 homes vàlids i civils i 10.000 ferits.

“Una minoria formada sobretot per la classe política i intel·lectual aconseguiren arribar a altres països com ara Gran Bretanya, els EUA, l’URSS, i sobretot, a països de l’Amèrica Llatina com ara Mèxic, República Dominicana i Xile”, exposa Salomó Marquès⁵. Mèxic va ser l’espai predilecte pels exiliats polítics, intel·lectuals i professors. Al document esmentat anteriorment exposa que uns 6.000 espanyols i catalans van arribar al país entre

³ SOLÉ i BARJAU, Queralt. (2007). *Rastres de mort. Les fosses comunes de la Guerra Civil*. [en línia]. A http://lull.cat/IMAGES_175/transfer03-foc05-cat1.pdf. (Consultat el 14/01/2016)

⁴ Autor citat al llibre *Les rutes de l’exili republicà del 1939*. Tot i això, les dades són extretes del seu llibre *La emigración de la Guerra Civil 1936-1939. Historia del éxodo que se produce con el fin de la Segunda República Española*. (1977). Madrid: Librería Editorial San Martín. (Consultat el 14/01/2016)

⁵ MARQUÈS, SALOMÓ. (2013). *Les rutes de l’exili republicà del 1939*. [en línia]. Girona: Universitat de Girona i Museu Municipal de l’Exili. A <http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/7637/RUTES-DE-EXILI-Versi%C3%B3-3-13.pdf?sequence=1> (Consultat el 14/01/2016)

els mesos d'abril i d'agost del 1939. Expedicions marítimes com ara les del Mexique amb 2.200 passatgers, Sinaia amb 1.600 o l'Ipanema amb 998.

Tot i que ells fugien, altres civils es van quedar a la península per falta de recursos o perquè estaven afiliats a la dreta feixista. Sigui com sigui, Barcelona, Poblenou i la seva gent van seguir tirant endavant sota una dictadura que durà, gairebé, quaranta anys. Però potser s'hauria de retrocedir, encara més, en el passat per entendre el present d'aquells moments i el futur que els esperaria.

Icària: la utopia

La Revolució industrial va aportar feina per un cantó, però per l'altre contaminació, malalties, precarietat i supervivència. Sant Martí de Provençals ja es va constituir com a embrió de les grans fàbriques de Catalunya al segle XIX amb la instal·lació dels prats d'indianes. Els camps de pastura es van convertir en el paradís ideal per construir-hi indústries. Així doncs, des de principis del 1815–1820, la població de Sant Martí va anar creixent amb rapidesa gràcies a la necessitat de mà d'obra i l'evolució de la tecnologia. Però, per què a aquesta zona del litoral?

Francesc Bofarull i Sans tenia la resposta. Tal com explicava a *Orígenes del pueblo de San Martín de Provincials*, conferència dictada l'any 1889:

La industria en San Martín comenzó en el primer tercio del actual siglo; la proximidad a la ciudad de Barcelona, la facilidad y abundancia de agua en la acequia Condal, la baratura de los alimentos y habitación y la de los terrenos para edificar dieron un gran impulso a fabricación, eligiendo el llano de dicha ciudad para establecer sus industrias. Distinguióse en particular el pueblo de San Martín en los ramos de blanqueo, estampados y tintorería. De los tres enumerados el primero fue el más antiguo.

Tot i això, Sant Martí era, i segueix sent, un districte dividit per petits barris. El Poblenou n'és un d'ells i des del 20 d'abril de 1897 forma part de Barcelona. 576 hectàrees delimitades des del Parc de la Ciutadella fins al carrer Josep Pla, i des del mar fins a l'avinguda Meridiana i a la Gran Via de les Corts Catalanes, els seus inicis. Tal com expressa Salvador Clarós⁶, membre del Fòrum del Barri del Besòs i president de l'Associació de Veïns del Poblenou, "El cementiri de l'est és un dels primers emplaçaments que es fan

⁶ Entrevista personal realitzada el 22/12/2015

entre el barri i Barcelona, que ja ve de mitjans del segle XVIII, 1760-1770;”, i aclareix, “per tant, aquest és el primer nucli, als afores de la ciutat, i aquest camí serà batejat com Avinguda Icària per Ildefons Cerdà”. Un territori. El bressol de les fàbriques catalanes.

La primera persona que parla del Poblenou va ser Laureà Figuerola en el seu llibre *Estadística de Barcelona* de 1849. Figuerola afirmà: “Des de 1843 s'està formant al costat del cementiri barcelonès un nou barri”. No obstant això, el seu nom èpic i literari li ve de l'enginyer Ildefons Cerdà, com molt bé ha dit Clarós. El mestre de la distribució urbana de la ciutat de Barcelona va citar el Poblenou com a Icària el 1855. Un nom que l'ha perseguit fins al dia d'avui.

Cerdà el batejà així pels obrers que intentaven crear una comunitat d'esquerres. Una ideologia basada en les llibertats, les igualtats, les utopies i els somnis. L'esperança de la classe obrera. Un conjunt de treballadors que van arrelar al barri del Poblenou gràcies a la indústria i a causa de les condicions de treball va sorgir el moviment obrer. A més a més, de les influències de Narcís Monturiol, un socialista utòpic que creà el setmanari *La Fraternidad* el 1847 amb l'objectiu de difondre les idees de Cabet. Juntament amb ell, el republicà Abdó Terrades, el metge i polític Francesc Sunyer i Capdevila i el polític, poeta i compositor Josep Anselm Clavé van ajudar a integrar aquestes idees.

Entenem per moviment obrer com a: “Actuació de la classe obrera per tal d'alliberar-se de l'explotació capitalista”, tal com defineix la Gran Enciclopèdia Catalana⁷. Així doncs, aquest barri barceloní sempre s'ha basat en persones lluitadores i reivindicatives. Dones, homes, obrers i infants que han donat tot el que tenien per sobreviure entre el fum, la grisor i el soroll de les màquines en funcionament.

Icària i Étienne Cabet

Icària és l'illa imaginària del filòsof i teòric socialista francès Étienne Cabet (1788-1856), conegut també com el pare del socialisme utòpic. Un imaginari ideal, un lloc on les lleis socials fossin els fonaments de la societat i un espai on l'economia fos regida per les col·lectivitzacions de les forces de producció.

En el seu llibre *Viatge a Icària* (1840) ja demostra la seva visió de societat ideal.

Figura 2. Retrat d'Étienne Cabet, per Antoine Maurin, l'any 1840. Font: Hetwebsites.net

⁷ ENCICLOPEDIA CATALANA. *Definició Moviment Obrer*. [en línia]. Enciclopedia.cat. a <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0153771.xml> (Consultat el 10/02/2016)

Les seves idees comunistes van provenir del viatge que va fer el 1834 a Londres. Es va influenciar de les obres de l'humanista anglès Tomás Moro, del segle XVI, i del moviment de reforma social liderat pel britànic Robert Owen. Quan va tornar a França, el 1839, va publicar *Història popular de la Revolució Francesa de 1789 a 1830* (1839-1840) i *Viatge a Icària* (1840). Dues reflexions de la ideologia socialista i de les llibertats.

Els seus ideals eren tan fermes que el pare Cabet va decidir instaurar una Icària real. El 3 de febrer de 1848 va embarcar als Estats Units amb els seus seguidors, entre els quals alguns eren catalans. De fet, Xavier Benguerel relaciona la ideologia de Cabet amb el Poblenuu en la novel·la *Icària, Icària...* (1987). En el *best-seller*, l'escriptor escriu, en veu del mateix Cabet, que a Icària: "Tot estarà dirigit per la Raó. Cada u per a tots, tots per a cada u. De cada u segons les seves forces i capacitats, a cada u segons les seves necessitats". I continua: "A Icària no hi haurà fallides ni sobresalts econòmics; no hi haurà plets ni passaports; esbirros ni gendarmes, ni botxins ni escarcellers"⁸.

Benguerel segueix el discurs del pare del socialisme utòpic amb aquests versos:

En peu, treballador corbat per la misèria,
 l'hora del despertar ha sonat,
 en terra americana oneja la bandera
 de la Santa Comunitat.
 Prou de vicis, de malaurança,
 de crims, d'inútils aldarulls,
 la Igualtat augusta avança,
 proletari, asseca els teus ulls.
 Anem a fundar la nostra Icària,
 soldats de la Fraternitat.
 Anem, per a fundar-la a Icària,
 la joia de la Humanitat!⁹

El lloc escollit per instal·lar la comunitat icariana fou Texas, on els havien promès rebre un milió d'acres, però només en van rebre 100.000. A més a més, d'estar situats a 400 km del riu Roig i amb els habitatges ja construïts. Un acord firmat pel mateix Cabet amb l'estat de Texas i Peters Real State Company, que no es va complir.

⁸ BENGUEREL, Xavier. (1987). *Icària, Icària...* Barcelona: Llibres de Mall. (p. 46).

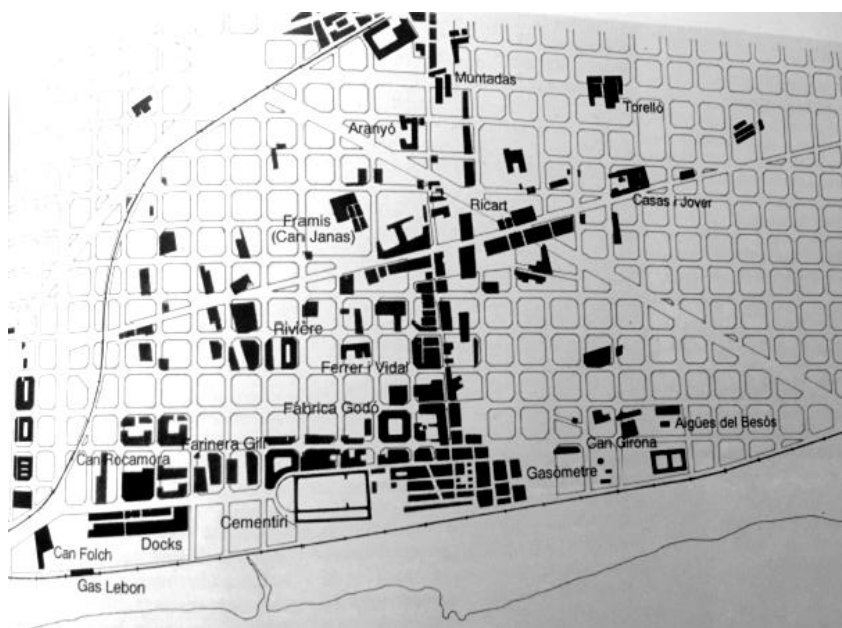
⁹ Benguerel, Op.cit., p. 46.

La segona onada d'icarians arribà a Texas a finals d'agost. Es van trobar sense terres i es van veure obligats a tornar a New Orleans. En aquells moments, Cabet es trobava retingut a França per la Revolució de 1848. La situació era pèssima: les malalties havien provocat danys entre els colonitzadors. Així doncs, el pare Cabet i 280 homes es van instal·lar a Nauvoo (Illinois). Un terreny que va arribar com a màxim a 1.800 membres i només es van poder posar en pràctica algunes de les idees de Cabet. El 1856, les diferències entre els icarians van portar a l'abandonament de la societat ideal i a l'expulsió del fundador. Es van anar creant diferents colònies amb aquesta ideologia com a Cheltenham o a Corning, però totes van acabar desapareixent, igual que el somni de Cabet.

No obstant això, la vida i les fàbriques continuaven creixent i funcionant. El fet que el primer ferrocarril d'Espanya, línia Barcelona–Mataró, estrenada el 1848, passés per les platges del Poblenou, va fer que agreugés aquest creixement. Salvador Clarós també fa èmfasi amb la carretera de sortida de la ciutat cap a Mataró: “L'actual Pere IV va unir la ciutat amb el barri i el Maresme”. I segueix: “Es va aprofitar el camí ral que connectava Barcelona amb els pobles del Maresme i el van convertir en carretera”.

A finals del segle XIX, Sant Martí comptava amb 1.338 hectàrees de zona fabril. En els espais lliures entre indústries s'hi edificaven tallers o humils habitatges. La manca d'higiene ja va ser una preocupació des del principi. Segons el llibre *El Poblenou: més de 150 anys d'història* (1991), l'ajuntament de Sant Martí era conscient de la situació i el 1873: “Investigava els pous d'algunes cases del carrer Marià Aguiló, contaminats per culpa d'una adoberia¹⁰. Les malalties més corrents van ser el tifus el 1870, la verola el 1877 i la còlera el 1885. El 1887 es van tornar a donar casos de tifus tant al barri del Taulat com al d'Icària. El problema venia de la manca de control sanitari. L'Ajuntament permetia la construcció de cases en carrers petits i situats al costat

Figura 3. Plànol de la situació de les primeres fàbriques i del teixit urbà el 1895. Font: *El Poblenou: més de 150 anys d'història* (1991)

¹⁰ DDAA. *El Poblenou: més de 150 anys d'història*. (1991). Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou. (p. 26).

de fàbriques que produïen materials tòxics. A la vegada, l'administració havia de vetllar, obligatòriament, per la qualitat dels nous habitants. Tota una paradoxa.

La gent sempre ha vist la ciutat com una oportunitat envers el camp. Poblenou va créixer gràcies a la mà d'obra, de l'emigració camp–ciutat. Un fet que s'anirà produint al llarg de la història. Tot i així, la vida de l'obrer sempre ha estat gris i difícil. “El 1884, el pressupost era d'uns 30 rals diaris per a una família obrera de set membres: la parella, quatre fills i alguns dels pares que visqués a la casa”, destaca el llibre. “El lloguer de l'habitatge representava unes 180 pessetes cada any de mitjana”, i s'aclareix, “els ingressos venien a ser d'uns 9.890 rals per any i les despeses de 10.950”. “El dèficit, doncs, era d'uns 1.060 rals”, conclouen els autors¹¹. Veient que la situació no millorava, alguns obrers van crear els anys 70 la Federació Regional Espanyola Internacional de Treballadors. Una entitat de caràcter anarquista. De fet, el gener de 1886, segons com diu el llibre citat anteriorment, un diari afirmava:

La paralització de fàbriques i tallers té enfonsats en la misèria a 14.000 obreres, famílies. Filadors, teixidors mecànics a mà i de vels, sabaters, fusters, manyans, paletes, artistes, pintors, escultors, tapissers, en fi, tots els qui viuen de llur honrat treball. Els magatzems estan plens de mercaderies, els viatjants sense comandes, els crèdits gairebé extingits; les lletres protestades, els polítics disputant-se els plats de la taula del pressupost. El futur és fosc i tempestuós¹².

Amb aquests sous, la classe necessitava que tots els membres de la família que poguessin, anessin a treballar a les grans indústries. Per tant, tant les dones com els nens tenien un jornal. Però això també significava que els infants no anaven a l'escola a formar-se. Així doncs, grans i petits eren analfabets davant d'uns patrons alfabetats que s'aprofitaven d'aquesta situació.

El Manchester català

Mentre el fum sortia per les xemeneies 24 hores el dia, Poblenou anava agafant força. Barcelona i els seus voltants es van convertir en la zona més potent industrialment de Catalunya, i fins i tot de l'estat Espanyol. La seva quantitat de producció era tan gran que

¹¹ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 31.

¹² DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 32.

van arribar a comparar aquest territori amb la gran indústria anglesa, on tenia per capital Manchester. Per aquesta raó, Poblenou també era conegut com al Manchester català. Un terreny ocupat per una nova classe: els especuladors i empresaris de la fabricació i el comerç.

El 1855 només hi havia 57 fàbriques amb 7.096 habitants a Sant Martí, segons el llibre *El Poblenou: més de 150 anys d'història* (1991). No obstant, el cap de poc ja havia crescut nombrosament. El 1860, ja n'habitaven 9.333 i la tercera part dels quals residia a Poblenou. Disset anys més tard, el 1877, ja n'eren 23.982. Un creixement provocat pel permís d'enderrocament de la Ciutadella com a instal·lació militar el 1869. Un nou terreny permès per ser edificat. “Un valor estratègic subordinat a les exigències de modernització i desenvolupament urbà de Barcelona”, tal com expressen Elisabet Tejero i Rafael Encinas a la lectura *El Poblenou: un barri a les portes del s. XXI* (1997). Així van anar sorgint barris com el Poblenou. El mateix text diu: “Fàbriques i magatzems sortien per tot el pla del Poblenou, tot aprofitant les reserves d'aigua del subsòl. Fins i tot s'aixecaven edificis industrials d'una certa qualitat, com la fàbrica Aranyó del carrer de la Llacuna, o el Crèdit i Docks”¹³.

El 1888, el món fabril de Sant Martí era de 243 instal·lacions, i 152 d'aquestes estaven ubicades al Poblenou. El capdavant de la indústria hi havia la tèxtil, seguit per les filatures i ram de l'aigua. Seguidament, hi havia les adoberies que eren 21. Segons l'ex primer Tinent d'Alcalde de l'Ajuntament de Barcelona, Xavier Casas Masjoan, l'administrador de l'Ajuntament de Sant Martí de Provençals, Josep Suñol Gros, reconeixia el mateix 1888, any de l'Exposició Universal de Barcelona:

Considerándolo únicamente bajo su aspecto fabril y mercantil, y sin quitarle nada de su importancia agrícola, es sin disputa este pueblo uno de los primeros centros de negocio de España y el más principal de Cataluña. No hay más que contemplar a determinada distancia las negras masas de humo que continuamente desprenden sus espesas, al parecer sembradas chimeneas, para comprender la importancia de su fabricación... Es el pueblo fabril e industrial por excelencia, gracias a su fabricación y a la incansable actividad de sus habitantes... Por ella, sin duda, ha merecido el calificativo de Obrador de Barcelona¹⁴.

¹³ TEJERO, Elisabet; ENCINAS, Rafael. (1997). *El Poblenou: un barri a les portes del s.XXI*. Barcelona: Associació de Veïns del Poblenou. (p. 7).

¹⁴ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 6.

A finals del segle XIX, les condicions laborals eren pèssimes. Un treball de més de 64 hores setmanals amb sous baixos i amb manca d'higiene. Per aquesta raó, els obrers poblenovins van manifestar-se a l'estiu de 1898 sota el lema: "No volem almoines! El que ens cal és treball"¹⁵.

Tot i això, la zona catalana va anar patint alts i baixos des dels seus inicis. Anys de

Figura 4. Vista aèria del Poble Nou industrial. Font: AHPN

més bonança que d'altres. No obstant, les primeres tres dècades del segle XX, el barri va viure la seva plenitud industrial. Es va passar de 553 empreses el 1904 a 1.261 el 1933. Aquest auge va portar a la necessitat de mà d'obra i aquesta a un augment de població. Així doncs, el 1930 Poble Nou s'havia triplicat i eren 161.464 habitants.

No obstant això, la indústria tèxtil va passar a un segon terme, ja que

l'automoció, la metal·lúrgia i la química van ser els nous puntals del barri poblenoví. A més a més, la creació de l'electricitat va ser clau pel desenvolupament de tècniques i fàbriques com la del metall. Tal com es recull al llibre *Poble Nou: la fàbrica de Barcelona* (2002): "Durant les dues primeres dècades del segle XX, la indústria serà un client important de les companyies elèctriques de la ciutat, que havien anat creant una xarxa elèctrica cada cop més àmplia"¹⁶.

La bona notícia econòmica i de creixement exigia més treballadors i més hores de feina. Per tant, les condicions no havien millorat massa. L'escriptor Xavier Benguerel expressava en el seu llibre *El Poble Nou* (1988) la situació obrera del moment: "Criatures de nou, de deu anys, deformades, raquíiques, enlluernades, forçades a suportar de 12 a 14 hores; dones embotornades, ventrudes, tenyides amb els colors de la fam, de la pudor, d'una misèria que les arrapava fins que morien als 25, a 30 anys, a tot estirar i amb gran sort als 40". Per sort, els sindicats van aparèixer i van lluitar per millorar les condicions, com és

¹⁵ HUERTAS CLAVERÍA, Josep M^a. (1982). *Obrers a Catalunya. Manual d'Història del Moviment Obrer (1840-1975)*. Barcelona: L'Avenç. (p. 69).

¹⁶ ALBERICH, Neus. (2002). *Poble Nou: la fàbrica de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Sector d'Urbanisme. (p. 18).

el cas de la Confederació Nacional del Treball, creada el 1910. Punt que recuperarem més endavant.

L'annexió del Poblenou a Sant Martí va ser problemàtica, però a la vegada enriquidora per la regió. El fet que els altres pobles s'agreguessin a Barcelona va ser una iniciativa del diputat Marià Maspons i Labrós, el 1876. Maspons defensava que era la manera per tirar endavant el pla Cerdà, ja que formaven part d'una unitat geogràfica. Deu anys més tard, la Direcció General d'Administració Local ordenà a la Diputació de Barcelona que agilités l'expedient. Malgrat que Sant Martí s'hi hagués oposat anteriorment, el govern va canviar de posicionament i com a testimoni hi ha el diari catalanista *L'Arch de Sant Martí*. Aquest mitjà expressà: “L'agregació ve per ella mateixa; és un cas natural que més tard o més d'hora ha d'ésser un fet pesi a tothom”¹⁷.

Està clar, doncs, que com qualsevol annexió, això podia beneficiar a uns i molestar a altres. Els que estaven a favor ho veien com una revalorització dels terrenys, mentre que els opositors es basaven en els interessos industrials, ja que volien mantenir unes contribucions més baixes. Les pressions d'un grup el 30 de novembre de 1893 va fer que l'Ajuntament dictaminés a favor de l'agregació. El 20 d'abril de 1897, el Govern signava el decret. Es va arribar a la conclusió que s'augmentaven els preus de l'impost de consums, dirigits a la classe obrera; i que es congelaven per deu anys les taxes industrials. És a dir, els fabricants tenien uns anys abans de pagar la contribució industrial.

La població de Sant Martí es va queixar tard. Malgrat que el 30 de maig obtinguessin 10.000 signatures, segons els autors del llibre *El Poblenou: més de 150 anys d'història* (1991), aquest barri va acabar formant part de Barcelona. Poblenou va aportar 1.888 hectàrees amb 4.241 edificis, sòl industrial i sòl urbanitzable.

Parlant urbanísticament, aquesta unió implicava que Sant Martí de Provençals havia de seguir el Pla Cerdà. No obstant, va haver-hi resistències dels propietaris de les fàbriques, ja que era una construcció desordenada perquè entre les fàbriques hi havia cases. Tot i així, es va construir la Rambla del Poblenou on s'hi van concentrar els comerços i les llars. Per tant, la vida social, el centre del barri es va arrelar a la Rambla.

Ha costat molt que la gent del Poblenou es senti barcelonina i poblenovina. Jordi Fossas¹⁸, arquitecte i membre fundador de l'Arxiu Històric del Poblenou, explica que encara ara, segle XXI, hi ha gent, sobretot l'anciana, que quan va al centre de la ciutat diu: “Vaig a Barcelona”. Això es pot atribuir el sentiment de marginalitat i menyspreu que ha

¹⁷ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 37.

¹⁸ Entrevista personal realitzada el 22/12/2016

rebut el barri de part de les administracions i dels altres barris de la ciutat. La zona del soroll i la boirina de fum. El barri de les esquerres i dels rebels. Tot i això, el barri d'una gent, d'una gent treballadora que ho ha donat tot per seguir tirant endavant.

Les llibertats per sobre de tot

El 1931, Poblenou era un barri anarquista i republicà a la vegada. Això s'explica perquè el representant sindicalista de les fàbriques era, majoritàriament, la CNT. Però, a les oficines hi havia la CADCI i la UGT. “Quan va caldre votar, l'antic sentiment republicà de Sant Martí de Provençals es va fer present: les consignes de no votar que provenien de la CNT es van esvaïr”¹⁹.

La crisi general afectava l'economia dels obrers. No podien plantejar-se la idea que un dels membres de la família no treballés, ni que fallés cap dia al jornal per malaltia o per manca de feina. “Sobretot, que no sorgís cap entrebanc, cosa que a la llar de l'obrer no era mai previsible”, explica Mayor.

El mateix 1931 hi va haver conflictes sobre aquest malestar, sobretot en el metall i en la construcció. Eren els dos camps que tenien més aturats. El tèxtil va resistir millor la crisi gràcies a la reducció d'hores de jornada diària. El mes de novembre, es va convocar una vaga de metall que hi van assistir diferents obrers d'empreses instal·lades al Poblenou, com Metalls i Plateria Ribera o Can Rivièr. Can Girona, per la seva banda, també va estar en conflicte, ja que els obrers van anar a la vaga per l'acomiadament de quatre companys.

La República havia propiciat la formació o consolidació, segons els casos, de formacions polítiques. Al Poblenou, juntament amb els nuclis tradicionals de militants republicans, un nou partit va fer forat: el Bloc Obrer i Camperol que dirigia Joaquín Maurín i que molt aviat va arribar a ser un nucli influent fins al punt que, a les acaballes del 1931, el grup de venedors de La Batalla al barri era el més important de Barcelona²⁰.

Però per comprendre-ho millor, fem un viatge al passat. Des dels seus inicis, el moviment obrer va anar prenent consciència i força. Els obrers, tant a Catalunya com a Espanya, van començar a organitzar-se a finals del segle XIX. Tal com diu Rafael Cruz a l'article ‘El órgano de la clase obrera. Los significados del movimiento obrero en la España

¹⁹ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 56.

²⁰ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 57.

del siglo XX: “Fue a finales del siglo XIX cuando se produjo ‘el despertar’ de la clase obrera [...] parecía extinguido en los comienzos de la Restauración, el período más saliente del movimiento obrero español correspondía a los últimos dieciséis años, desde 1886”²¹.

L’internacionalisme va arribar a Espanya gràcies a la Federació de la Regional Espanyola (FRE) i als anarquistes. Els obrers del Poblenou s’hi van sentir identificats i van veure que l’eina de protesta era la vaga. Així doncs, ja des de principis del segle XX va ser el sistema que van utilitzar. Un exemple és: “El novembre de 1901, en una fàbrica tèxtil, les treballadores havien abandonat la feina perquè havien estat acomiadades set companyes. Finalment, varen aconseguir que fossin readmeses”²².

Aquest mateix any, la Lliga Regionalista, just acabada de fundar-se, va impulsar l’Ateneu Democràtic Regionalista al carrer Marià Aguiló, al Poblenou. En un primer moment, segons el llibre ja esmentat a dalt, l’ateneu fou criticat pels republicans del barri. La revista satírica *Cu-cut!* va incloure un article, on defensava la Lliga:

Aquesta simpàtica associació composta en sa majoria d’obrers de la barriada del Poblenou és un desmentiment pràctic de la calúmia que’ls enemics del catalanisme li han llensat assobre presentant-lo com enemic dels interessos de la classe treballadora. Lo que hi ha és que’ls obrers que componen l’Ateneu Democràtic Regionalista no són analfabets, sino que dedicant a la propia instrucció les hores vagatives que’ls hi deixa’l treball, han pogut conseguir que’ls posa a racés de las indignas explotacions de que ‘ls falsos apóstols del poble tan objecte a n’els obrers que per impossibilitat absoluta o culpable deixadesa han descuidat de perfeccionarse intelectualment²³.

A més a més, un altre moviment republicà era el Partit Republicà Radical encapçalat per Alejandro Lerroux. Aquest també s’instaurà al Poblenou des de principis del segle XX. El 1904 va posar al carrer Badajoz el Centre Democràtic Radical del Poblenou, un espai que va funcionar fins al 1939. En la primera etapa va obtenir 180 socis.

El republicanisme tenia més entitats al barri. Una de les primeres fou Fraternitat Republicana Instructiva o Ateneu Obrer Republicà del Poble Nou, que es va crear el 1890. Va arribar a tenir 520 socis i va estar al centre del barri, a la Rambla. Una altra era la

²¹ CRUZ, Rafael. (2005). *El órgano de la clase obrera. Los significados del movimiento obrero en la España del siglo XX*. València: Historia Social. (p. 156).

²² DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 46.

²³ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 49.

Joventut Republicana Radical Instructiva del Districte. Es va fundar el 1901 i es va fusionar amb la coral El Cascabell. Tenia com a president a Joan Colominas Maseras.

Un era el Centre Republicà Radical Instructiu de Sant Martí, que va néixer el 1903 i es trobava al carrer Pere IV. A aquest centre hi havia una escola laica i la persona que destacava era Josep Camps i Deig. Va arribar a tenir 150 socis el 1913, però durant la dictadura de Primo de Rivera, segons Joan B. Culla, va decantar-se cap als jocs prohibits. El 1904 va néixer la Fraternitat Republicana Instructiva Martinenca al carrer Pere IV. El 1909 tenia 75 socis i 64 d'ells eren jornalers.

El 1906 es va crear la Casa del Pueblo de Pekín. Aquest edifici es trobava al barri de barraques sota les ordres del Partit Radical. Disposava de cafè i sala d'actes de l'escola. També es va formar el Centre Republicà Progressista Radical, des del 1909, al carrer del Taulat. Dos anys més tard, el 1911, es van constituir la Joventut Democràtica Radical Instructiva del Poblenou, edificada al carrer de la independència (avui Badajoz) amb un bust de la República, que encara hi és. L'altra entitat fou la Casa del Pueblo del Somorrostro, situada al barri de barraques de Somorrostro.

Cal destacar també, que les entitats apolítiques podien tenir presidents lerrouxistes com és la cooperativa La Flor de Maig. Aquesta era liderada per Jaume Anglés, un dels fundadors de l'entitat el 1890. Anglés es va convertir en diputat republicà al Congrés el 1903 i regidor municipal el 1909.

Dins de les esquerres, com a oposició el republicanisme hi havia l'anarcosindicalisme. Per això, el 1910 es va constituir la CNT. Aquesta organització va arrelar al Poblenou algun dels seus nuclis primerencs.

Tornant al focus de la peça. El 14 d'abril de 1931 es proclamava la República Catalana al matí i a la tarda, la Segona República Espanyola. La creació de la Generalitat de Catalunya va obrir un període constituent llarg per establir, de forma jurídica, la nova autonomia catalana. Tant a Catalunya com a escala estatal, les esquerres republicano-socialistes governaven els seus respectius governs. A Espanya qui estava al capdavant era Manuel Azaña i a Catalunya, Lluís Companys. El 9 de desembre de 1931 es va aprovar la Constitució espanyola, que separava el poder en tres: legislatiu, executiu i judicial. És a dir, hi havia un president únic amb un govern que podia ser rebutjat per la cambra de diputats, escollida per la ciutadania. A més a més, la Constitució definia la separació de l'Església de l'Estat i acceptava les autonomies regionals. Així doncs, el 9 de setembre de 1932 es va atorgar l'Estatut d'autonomia a Catalunya, a l'octubre de 1936 al País Basc i l'1 de febrer de 1938, ja enmig de la Guerra Civil, a Galícia.

Tot i això, el novembre de 1933 els conservadors van guanyar les eleccions espanyoles i l'accés al poder central van fer que s'obris un conflicte entre ambdós poders. A Catalunya, les masses obreres ja havien perdut les esperances i l'anarquisme lluitava, o almenys ho intentava. La crisi econòmica mundial va augmentar el malestar. L'Aliança Obrera pressionava a la Generalitat i el 6 d'octubre de 1934 el president Companys va exposar el pronunciament civil republicà.

La forta repressió i la suspensió de l'Estatut Català per part de la dreta, van fer que les esquerres republicanes i proletàries sumessin forces. Com a resultat, el Front d'Esquerres de Catalunya va guanyar a les eleccions del 16 febrer de 1936.

Poblenou, sent un barri totalment d'esquerres i obrer, pot ser un mirall d'aquesta coalició i victòria. El Front Popular d'Esquerres va obtenir 23.000 vots del districte de Sant Martí de Provençals, envers els 6.700 que va aconseguir el Front Català d'Ordre. Tanmateix, aquest darrer havia intentat convèncer la població poblenovina amb un míting. Octavi Saltor va anar a l'Ateneu Democràtic Regionalista amb aquest objectiu, però no s'esperava que els dirigents del partit Acció Popular Catalana, escissió de la Lliga, també havien preparat un acte al barri, concretament a un local del carrer Pujadas.

Tal com diu l'historiador José Mayor: “La dreta, veient la majoria important que tenia l'esquerra, automàticament va reaccionar donant el cop d'Estat, que va ser un nyap perquè no va triomfar i va portar a la Guerra Civil”. I segueix: “No és el que volien, ja que ells haguessin preferit fer un cop d'estat i entrar al poder tipus d'Augusto Pinochet, que amb quatre tirs pugés al poder”. Mayor afirma que la resposta de l'esquerra va ser molt contundent, ja que els sindicats i partits d'abans tenien milícies. A més a més, destaca: “La gent obrera rebia pals i tirs i allà seguia, un lluita constant on s'ho jugava tot”.

L'esquerra ja olorava el cop d'estat de la dreta. Per això, ja es va espavilar amb armament i militants. El 18 de juliol de 1936, Joan Garcia Oliver, Buenventura Durruti, Gregorio Jover i Francisco Ascaso estaven reunits al Poblenou, mentre els nacionals donaven el cop d'estat militar. Havien escollit aquest barri perquè tots hi vivien o treballaven en alguna de les fàbriques. Luís Romero, un testimoni dels fets, descriu: “Nombrosos homes armats ocupen les rodalies del camp del Júpiter quasi tots van vestits d'obriers, mentre els balcons del veïnat s'omplen de matiners”. I continua: “Cares expectants solidàries, però també espantades. [...] I de cop el silenci és trencat per un so llunyà que es va fent insistent i cada cop més proper: la primera sirena de les fàbriques. Els camions arrenquen, els ocupants aixequen les armes”²⁴.

²⁴ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 58.

És just en esclatar la Guerra Civil quan els obrers es revolten i comencen a col·lectivitzar les fàbriques. “És una cosa que es produeix bàsicament a Catalunya, perquè a la resta d'Espanya va haver-hi col·lectivització de terres”, remarca l'historiador José Mayor. Hi havia diferents tipus d'empresa segons el règim de propietat, gestió i direcció que es poden classificar en cinc de diferents: empreses confiscades pels treballadors i col·lectivitzades, empreses controlades pel comitè obrer tot i que hi havia l'antic propietari, les cooperatives de producció i treball, les empreses nacionalitzades i municipalitzades (pertanyien a la societat) i les empreses financeres que es podrien incloure en algun dels altres tipus d'entitats. La majoria de les indústries transformades en fàbriques de guerra es trobaven al Poblenou. Agustín Roa, un veí del barri, evoca: “Es van fer en poc temps 214 tornos, 119 fresadores i llimadores, 385 camions amb carrosses, 284 ambulàncies, 147 camions blindats, 142 cisternes d'aigua, 30 tancs de gasolina”. I prossegueix: “Una bona part d'aquest material es va fer a les fàbriques poblenovines, que van perdre el seu nom per esdevenir indústries numerades, des de l'1 (que era Can Girona) al 2, 3, etc”²⁵.

Una cita anònima que hi ha al mateix llibre²⁶ reflecteix molt bé el sentiment dels obrers i de l'esquerra. “La nostra obra va ser positiva, constructiva. La nostra desgràcia fou la guerra”. I així va ser. Mentre els obrers ja s'havien apropiat de les indústries a través de col·lectivitzacions, la dreta amenaçava a la població a través dels militars i de les bombes.

La pluja de míssils

Al Poblenou va ser un barri castigat i bombardejat durant aquest període de la història. El 13 de febrer de 1937 el fet de bombardejar per mar, mitjançant el vaixell italià *Eugenio di Savoia*, va afectar el barri amb 18 morts. Segons l'historiador i membre de l'Associació Projectart, Agus Giralt: “Pel que sembla intentava tocar la fàbrica de Can Rivière”. Aquest va ser el primer atac a la ciutat. Mercè Rodoreda va escriure la frase

Figura 5. Veïns recollint bombes a un camp a prop de la platja de Mar Bella (1936). Font: AHPN

²⁵ ROA, Agustín. (1998). *Poblenou, Roig i Negre*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101502-3/05+poblenou+roig+i+negre.pdf> (p. 7). (Consultat el 19/10/2015)

²⁶ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou. Op. cit, p.58.

‘Quan ploviem bombes’, a una carta dirigida a Cèsar August Jordana des de París el 1939. Una expressió que reflecteix el patiment de la capital catalana, ja que els atacs de les aviacions italiana, alemanya i franquista van durar fins al 24 de gener de 1939. Un total de 385 atacs aeris. 180 d'aquests van anar dirigits al terme municipal formant un total de 1.903 impactes de bombes, segons el Museu d'Història de Barcelona.

Joan Villaroya²⁷, un veí del barri, creu que el primer bombardeig que va causar morts al Poblenou va ser el del 29 de març del mateix any. Les bombes seguien caient i l'enfrontament entre les esquerres no va ajudar l'assumpte.

Un mosaic d'ideologies, formes de fer i projectes van portar a un conflicte intern. Estem parlant dels famosos fets de maig de 1937. Mayor fa un breu recordatori:

Les esquerres es van dividir. Per un cantó hi havia els comunistes, i per l'altre, anarquistes. El fet que els anarquistes no donessin suport a primer guanyar la guerra i després fer la revolució, va fer que s'augmentés el malestar i es decidís que cadascú aniria per la seva banda. En aquest esdeveniment, a la seu de Telefónica, van morir a Barcelona més de 500 persones i milers de detinguts. Hi ha haver, després, una repressió molt forta als anarquistes.

El poblenoví Agustín Roa explica el seu testimoniatge dels fets:

Ens va tocar anar a ajudar els nostres companys, que estaven assetjats a la casa de la CNT-FAI, a la Via Laietana. Vam sortir de nit i recordo que érem al voltant de dos-cents homes i una dona, l'esmentada Adela Chiva. Era una matinada sense lluna i, com de costum, sense enllumenat públic. Només se sentien les nostres passes quan, de sobte, i com si ens haguessin estat esperant, ens van rebre amb una munió de trets. No sé quants de nosaltres vam caure a l'emboscada però de ben segur que vam ser molts. Van començar a escassejar els aliments. Vuit i deu hores abans que se sabés que obriria una botiga i repartiria tal aliment o tal altre, ja s'havien format cues de dones. No hi havia cap matinada que dones de totes les edats no sortissin per fer-hi tanda²⁸.

²⁷ Personatge citat al llibre *El Poblenou: Més de 150 anys d'història* (1991) i entrevistat pels membres de l'Arxiu Històric del barri.

²⁸ Roa, Op. cit., p. 24.

El 1938 va ser el pitjor de tots. Només en un mes, el de gener, la quantitat de víctimes ja superava el nombre de tot el 1937. Un exemple clar és el que explica José Mayor: “El 30 de gener una bomba d'aviació va caure a la Plaça Felip Neri, on al costat hi havia un orfenat; els nens estaven jugant a la plaça quan la bomba els va caure”. D'aquell atac van morir 42 civils, la majoria eren nens. Mayor afegeix “És molt més fàcil atacar des de la rere guàrdia que des del front”. Per tant, moren més víctimes civils que combatents.

L'exposició ‘Quan plovi bombes’ del Museu d'Història de Barcelona, del 2007, identificava els dies 16, 17 i 18 de març com que van ser els pitjors dies. “El major bombardeig que sofreix Barcelona”. I continua: “La ciutat acumula ja més de 1.300 morts i 22.000 ferits entre la població civil”. De fet, al Poblenou es van destruir cases i fàbriques. Sobretot indústries perquè eren via d'armament anarcosindicalista. Pel barri en qüestió, el pitjor mes fou el juny perquè va produir 36 morts. Can Girona va ser un objectiu i els veïns es refugiaven a la Torre de les Aigües.

Figura 6. Després del bombardeig del 29 de maig de 1937.

Font: AHPN

temps d'anar-hi i es posaven a la paret mestra perquè deien que les parets mestres aguantaven més”. En Nicasi remarca: “D'altres més propers que hi anaven, inclús portaven un matalàs al metro de Fontana i ja el deixaven per la propera vegada”.

La ciutat va seguir vivint sota les bombes fins al 24 de gener de 1939, que es va produir l'últim bombardeig sobre el port. Tal com resumia el periodista Fèlix Badia a un article de *La Vanguardia*, a l'11 de febrer de 2007:

Las mil toneladas de bombas que cayeron sobre la ciudad durante casi dos años se cobraron 2.500 vidas. [...] Barcelona fue en aquellos años la mesa de pruebas de uno de los experimentos bélicos más importantes de las técnicas que luego se aplicarían

en la Segunda Guerra Mundial: el bombardejo sobre población civil. Se empezó la guerra lanzando explosivos de 25 kilos y se terminó con cargas de 500²⁹.

El 26 del mateix mes Barcelona queia en mans de Franco, i amb ell, els obrers tornaven a convertir-se en titelles dels propietaris de les fàbriques. La imposició del *Generalísimo* va fer que la gent es decantés a favor d'ell o en contra. En Nicasi explica que una de les fàbriques més importants del barri i de producció era la indústria de la família Godó, els propietaris també del diari *La Vanguardia*. Les instal·lacions eren conegudes com a cànem per la producció d'aquest material. Aquesta fàbrica hi treballaven dones, que tenien com a àlies 'les dones del Cànem'. "Els mateixos senyors Godó, a l'acabar la Guerra van cedir uns magatzems de davant per a construir-hi una presó que va durar tres o quatre anys", posa com a exemple en Nicasi. A més a més, recorda:

Acabada la guerra estava prohibit fer cua a les botigues per les cartes de racionament. Els nois de la Falange es passejaven amb pantaló curt pel barri. Un dia, una dona que anava a treballar a les 6h al Cànem, la van confondre pensant-se que anava a fer cua, la van agafar i la van pelar al zero. La van portar al seu secretariat i li van obligar a beure oli de resina. Per la complicació que li va produir això, va morir. Aquesta senyora era la mare de l'encarregat d'allà on treballava jo. Quan jo vaig entrar a treballar els fets ja havien passat.

Cooperativisme

El cooperativisme és el moviment i la ideologia d'una cooperativa. S'entén per cooperativa: "Unitat econòmica de producció, de comercialització o de consum que pertany als mateixos usuaris dels seus serveis i que té per objecte l'ajut mutu i equitatiu entre els seus socis", segons l'Institut d'Estudis Catalans³⁰.

²⁹ BADIA, Fèlix. (2007). *Cuando llovía fuego*. [en línia]. La Vanguardia. A http://www.iec.cat/recull/ficheros/2007/02_feb/m1507.pdf (Consultat el 23/10/2015)

³⁰ DIEC. *Definició cooperativa*. [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. A <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=cooperativa&operEntrada=0> (Consultat el 28/03/2016)

Aquests espais, a part de compartir una economia conjunta, també volien difondre la cultura. Era un lloc per socialitzar-se i d'oci. Tal com diu el llibre *El Poblenou: Més de 150 anys d'història*: “La cooperativa era

un ajut cert per als obrers, que podien comprar a preus més mòdics i comptar amb ajuts quan tenien problemes”³¹. Tot i això, la dona hi tenia un paper rellevant, malgrat que fos des de l'ombra. L'Antònia Prades ³², coneguda pel barri com a Antonieta i cooperativista de La Flor de Maig, és una veïna de 96

Figura 7. Els socis de la cooperativa Pau i Justícia ballant sardanes (1930). Font: AHPN

anys del Poblenou que va dedicar la seva vida al cooperativisme. L'Antonieta reafirma la situació de la dona dins aquest sector: “Les senyores no podien entrar a la Junta ni ser sòcies elles soles si no és que eren vídues; llavors sí, però si no, no hi pintaven res”. La Maite Doñaque, antiga treballadora de la cooperativa Pau i Justícia, evoca: “A l'únic lloc on hi havia dones era al teatre, el meu pare en feia”³³.

La Flor de Maig

El gran exemple de cooperativa del Poblenou és La Flor de Maig. Entitat de consum amb seu principal al carrer de Wad Ras (ara Doctor Trueta) creada el 1890. Setze obrers van fundar al barri ‘La Societat Cooperativa Obrera d'Estalvi i Consum La Flor de Mayo’, aportant 25 pessetes cadascú. En la seva pròpia pàgina web posa que els diners els va servir per comprar: “Un banc de fusta, un litre de petroli, un quinqué, un barril gran, un embut, sis gots de vidre, un joc de mesures per al litre i una partida de vi comú”³⁴.

³¹ Benguerel, Op. cit., p. 35.

³² Testimoni del documental *‘Les dones a les cooperatives del Poblenou’* (2015) realitzat per Julia López, membre fundadora de l'Associació Món Comunicació. (Consultat el 22/04/2016)

³³ López, Op. cit..

³⁴ DDAA. *Història I [La Cooperativa La Flor de Maig]*. [en línia]. Blog Ateneu La Flor de Maig. A <https://ateneuflordemaig.wordpress.com/historia-2/> (Consultat el 15/12/2015)

El nom de l'entitat prové d'una de les composicions d'Anselm Clavé, ja que els seus fundadors eren aficionats al cant coral. Aquesta cooperativa seguia els principis del cooperativisme dels pioners teixidors anglesos de Rochdale. L'Antonieta recorda: “La Flor de Maig van començar a un carrer molt petit d'aquí al Poblenou, al carrer Pere Rodriu, que és un carrer molt petit, molt embotit i sempre hi havia cua”. I aclareix: “Jo hi anava quan anàvem a casa de l'àvia perquè era més barata i perquè volíem ser cooperatius”. L'aprenenta afirma: “Mira si va triomfa que de seguida van decidir comprar aquest *terreno* que eren horts de verdures”.

Figura 8. Traginers al Passatge Bori, davant a la cooperativa La Flor de Maig (1920).

Tal com s'ha dit abans, es volia promoure l'estalvi entre els seus associats. Però també tenien com a valors fonamentals la solidaritat i l'ajuda mútua. És per això que van crear ajudes d'auxili a la vellesa i als impossibilitats per al treball, com és la Vil·la de Salut de l'Aliança. Segons el seu web: “Es van ocupar a desenvolupar escoles nocturnes per a adults, preocupats com estaven per la cultura de la classe obrera, amb una biblioteca ben equipada, de pedagogia cooperativista, d'esperanto, també d'activitats de descans, teatre i cafè”³⁵.

Els anys vint van ser molt prolífers per la cooperativa, ja que aconseguí tenir set sucursals, una d'elles al carrer Pere IV, a part de la seu central, i la masia de Cerdanyola amb la granja. Ells mateixos expliquen que aquest èxit comercial seria una causa: “Primer d'un estancament i després d'una confusa sensació de crisi que es consolidaria a la República”. Amb un creixement tan gran, l'esperit cooperativista es veié en perill entre les juntes directives de la seu i les sucursals. A més a més, el Crack del 1929, la gran crisi financera mundial, no va ajudar-hi tampoc.

L'Antonieta va començar-hi a treballar el 1932. “Als 13 anys vaig entrar d'aprenenta a la secció de robes, a escombrar, a treure la pols... Eren tres dependents, l'encarregat i jo, l'aprenenta”. I afegeix: “En quant a la guerra, totes les cooperatives es van unir una mica i quan faltava una dependenta de roba, m'enviaven a aquella sucursal perquè era la última

³⁵ Ateneu La Flor de Maig, Op. cit..

d'entrar³⁶. Com que molts homes van haver d'anar al front, igual que a les fàbriques, les dones es van quedar amb el control de la cooperativa, però malvivint. Al juliol de 1936, es posà en qüestió altra vegada els fonaments del cooperativisme a causa de la situació revolucionària. És aleshores quan el cooperativista es convertia en un 'petit propietari'. La Guerra Civil va provocar la fusió de diverses cooperatives a la Unió de Cooperadors de Barcelona.

La Flor de Maig va realitzar diferents tasques en aquesta època com és l'acollida als 'nens de la guerra' i el funcionament dels menjadors populars. Tot i la prosperitat que els havia ofert la República es va veure apaivagada amb el franquisme i molt del patrimoni cooperativista va ser confiscat. "La Flor de Maig tenia set sucursals, però quan va venir Franco va començar a tancar portes als magatzemistes, que són els que ens ajudaven, perquè pagàvem com podíem, però pagàvem", expressa l'Antoneta. I continua: "Però, quan va venir aquell home ho va destruir tot perquè les cooperatives s'ensorressin, ja que no volia afavorir massa el poble obrer". Tot i així algunes entitats van seguir funcionant gràcies al sindicat vertical. En el cas particular de La Flor de Maig, la família d'un ex-alcalde franquista de Granollers va apropiarse'n el 1948. La seva liquidació s'inicià a partir de 1950 per l'administració dels nous gestors.

L'infant: el manetes

Un barri de fàbriques on els sous eren baixos, tots els membres de la família havien de treballar per poder sobreviure. Sobretot el segle XIX i principis del segle XX. La diferència de gènere ja es veia aleshores, malgrat que tant la dona com l'home treballaven en indústries. Els nens feien les tasques considerades físicament més dures. Un exemple que exposa Mercedes Vilanova, en el seu llibre *Mayorías invisibles* (1996), és: "Tenían que descender a las minas y sostener el candil, transportar capazos llenos de tierra, pastorear de sol a sol o arar hasta caérseles las lágrimas por el cansancio y la importancia; a veces también servían como criados en familias, bares o tabernas". A més a més, amb les seves manetes molts cops eren els únics que podien arreglar alguna peça de les màquines quan s'espatllaven. En canvi, la mateixa autora diu que les tasques de les nenes eren més esgotadores, ja que cuidaven de la casa o vigilar els germans petits i els familiars malalts. "Las niñas cuidaban de la casa para que sus hermanos pudieran asistir a la escuela o

³⁶ López, Op. cit.

trabajar. Pero ellas, claro está, también salían a recoger hierbas o carbón, faenaban en el campo, atendían a los animales o pastoreaban”³⁷.

L'aliment és el motor del cos humà. Sense una alimentació sana, el cos no avança. Per això, una raó de pes perquè hi hagués treball infantil és la fam que es patia al barri. És per això que tal com remarca Vilanova, culturalment estava molt arrelada la frase 'No robaràs'. “Porque, ante la presión anímica para ser resarcido, lo primero que hay que enseñar a los hijos es no robar”, justifica Vilanova. Fet que serà decisiu durant la guerra i la postguerra.

Nicasi recorda que durant el període de batalla anava amb la seva mare a pidolar a les masies dels voltants: “Moltes cases llençaven les fulles de col i la meva mare les aprofitava”. “Jo tenia dues germanes més grans que anaven a escola, però la meva mare sabia que si ella em portava a mi, els faríem llàstima”, i justifica, “no és el mateix una persona adulta sola que no coneixen de res i que no saben si és casada o si té nens o no...”. Per les circumstàncies de la vida, la seva mare va morir el 1938 i la família es va haver de dividir per subsistir a la fam i a la misèria. En Nicasi i una de les seves germanes van anar a casa de l'àvia materna. Mentre que la gran va anar a viure amb els oncles. El pare va traslladar-se al Poblenou a treballar de cambrer. El més impactant i el que més remarca Nicasi és que la seva àvia va abandonar-los. “Ens va deixar quan jo tenia 6 anys i la meva germana 8; ella, llesta com una mala cosa, va arreglar tots els papers per tenir el racionament de pa de tots”. Com a anècdota, Nicasi evoca: “Un dia ens van donar de racionament fideus i no sabíem com fer-los. No sabíem que la pasta de sopa creix i ens va quedar allà molta pasta, però amb la gana que teníem ens ho vam menjar tot”.

Per tot això, amb la mesura dels anys, es va anar lluitant perquè els infants deixessin les fàbriques, el treball forçat, i anessin només al col·legi, l'espai d'aprenentatge. La Llei Moyano (1857) va ser clau perquè va representar l'entrada de l'Estat espanyol a l'ensenyament modern, especialment en introduir el concepte d'ensenyament obligatori, limitat a la franja d'edat entre 6 i 9 anys. L'establiment de les Juntes Locals també reforçava la relació de la llei amb la realitat socio-escolar. Però s'havien de superar dos inconvenients. Un és que la Junta es limitava als aspectes socioeconòmics. L'altre és el pes que tenia el Poblenou en la Junta de Sant Martí de Provençals. Només un dels sis membres que la formaven era del barri.

³⁷ VILANOVA, Mercedes. (1996). *Las mayorías invisibles*. Barcelona: Icaria Antrazyt. (p. 48).

La primera escola pública del barri poblenoví és del 1865, segons Jordi Monés, membre de la Revista Icària³⁸. Estava situada a l'actual carrer Marià Aguiló. Tal com diu Monés al número del 2001 de la revista:

Tot i que les condicions socials determinaven, sobretot en una barriada obrera, que molts pares no es preocupessin de l'educació de llurs fills, l'escola pública no cobria la demanda, a pesar que, en el moment de la integració, aquesta oferta havia augmentat. En alguns casos, es va parlar de la creació d'escoles, com per exemple en la Memòria de la Junta de Local del curs 1885-1886, que lògicament fa referència a tot l'àmbit de Sant Martí. Però primer s'havien de solucionar els problemes que hi havia: la manca de recursos econòmics i la falta de locals. Això provocava que la quantitat d'escoles particulars augmentés, malgrat que, tal com classifica l'autor: "No representaven cap canvi qualitatiu; tanmateix, però, presentaven un major ventall religiós i ideològic.

Cal ressaltar que Sant Martí tenia un nombre d'analfabetisme superior a la mitjana de Barcelona i la seva província. Mentre que Sant Martí tenia un total de 67,06% d'analfabets el 1887, Barcelona en tenia 42,58%. Però és que a principis del segle XX passava exactament el mateix, a la capital el nombre era inferior que a aquest districte. A més a més, si dividim per gènere, l'analfabetisme femení era més gran que el masculí, com a tot arreu, tal com indica la taula de sota. La classe dirigent tenia un tarannà ideològic marcat per la religió catòlica i el masclisme, ja que es negava a concedir subvencions a l'escola evangèlica i el fet de considerar a la dona inferior. La Memòria de la Junta Local del curs 1885-1886, esmentada per Monés, recull aquestes idees sobre l'ensenyament femení:

"¿Pero, cómo instruiría? ¿Cómo educaría? ¿Qué clase de conocimientos son los que a la mujer convienen para que una vez convertida en madre sea el angel del hogar y el mentor que siempre en sus hijos las primeras ideas? [...] Crear escuelas de niñas en las que se turne en la enseñanza lógica con la administración doméstica; los elementos de filosofía con el corte, el co-5 Dossier cid o y el remiendo casero; la escritura, con el lavado y el planchado; la higiene de la infancia con la ética; éste es el buen ideal de esta Junta, y a realizarlo paulatinamente con arreglo a las circunstancias locales piensa dedicar en lo sucesivo gran parte de sus tareas".

³⁸ MONÉS, Jordi. (2001). Poblenou 1867-1987. Una aproximació a l'ensenyament. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101592-1/04+Poblenou+1865-1987+una+aproximacio+a+lensenyament.pdf> (Consultat el 29/11/2015)

Percentatges d'analfabetisme dels majors de cinc anys, segons el cens de 1887 i les dades municipals de Barcelona del 1910

	1887			1910		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Estat espanyol	51,90	73,21	62,81	44,64	59,63	52,96
Prov. Barcelona	39,64	62,45	51,33	28,63	45,10	37,19
Gràcia	35,11	66,76	51,85	—	—	—
Barcelona	29,86	54,09	42,58	30,72	46,04	38,75
Catalunya	47,70	69,93	58,90	35,00	51,40	43,36
Sant Martí	55,75	78,03	67,06 (a)	46,92	66,52	56,79

(a) Fa referència als percentatges dels districtes I+X.

Font: *Censo de población de España. 1887 y 1910*. Madrid. *Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona*. Barcelona, 1910

Figura 9. Taula sobre el percentatge d'analfabetisme dels nens majors de 5 anys. Font: Tejero i Encinas

L'absorció de municipis a la capital catalana va portar canvis positius, però també de negatius. Segons Monés: “Pel que fa a la realitat escolar van ser fruit de l'evolució natural més que no pas dels canvis administratius”. L'oferta va augmentar, igual que la demanda, a causa de la immigració. Amb la dictadura de Primo de Rivera, l'escola pública seguia oferint escoles físicament poc dignes, ja que el governador no va tenir cap interès per l'educació. Tot i així, cal destacar que amb la modificació de districtes del 1924, el Poblenou ja era només una part del districte X, Sant Martí de Provençals.

A l'època republicana, algunes escoles van adoptar actituds més d'acord amb les descobertes de les ciències de l'educació. El 27 de juliol de 1936 es va crear el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) per part de la Generalitat de Catalunya. El decret del CENU expressava:

La voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana. Cal estructurar aquesta escola nova unificada, que no solament substitueixi el règim escolar que acaba d'enderrocar el poble, sinó que creï una vida escolar inspirada en el sentiment universal de solidaritat i d'acord amb totes les inquietuds de la societat humana i a base de la supressió de tota mena de privilegis³⁹.

També s'ha de tenir en compte que només el 30% de les escoles públiques del districte de Sant Martí eren totalment gratuïtes, perquè els alumnes havien de pagar permanència. Podia ser que fos un sol mestre amb cent alumnes i només tenia el reforç d'un o dos auxiliars.

³⁹ CENU. (2012). *El Consell de l'Escola Nova Unificada*. [en línia]. CGT Ensenyament. A <http://cgtense.pangea.org/spip.php?article3060#.VvuLsfmLTIU>

Una de les escoles privades, l'Escuela Colectiva de Pueblo Nuevo, fa pensar que estava vinculada a un grup relacionat amb el moviment obrer, ja que era un centre racionalista. No obstant això, hi ha escoles que van gaudir d'un merescut prestigi. Una és l'escola de l'Aliança, fundada el 1869, i que va durar fins al franquisme. L'altre és el centre de l'Ateneu Democràtic, que estava vinculat a la Protectora de l'Ensenyança Catalana, que va obrir les portes el novembre de 1918. Va ser creada pel doctor Antoni Ribera Puntí i dirigida per Enric Gibert Camins fins a la integració a una de les escoles del Patronat Escolar de Barcelona. Gibert defensava:

Hem volgut donar a la nostra escola un ambient de llibertat [...]. El noi es troba bé a l'escola: surt de la classe i hi entra sense demanar permís, i enraona amb un company sempre que ho necessita [...]. És necessari buscar l'interès i posar-lo en l'escola en tot moment⁴⁰.

La Prote és un altre centre que cal destacar del barri del Poblenou. És del 1915 i inspirat per Lluís M. Folch i Torres i influenciat pel mossèn Josep Pedragosa. Centre de formació que el 1936 es va unir a un grup escolar i va patir una transformació. Constava de vint-i-dues aules de 30-40 alumnes per cada aula i amb un total de 700 alumnes. Amb Frederic Godàs i Vila al capdavant, el nou recinte es basava en la coeducació, entre la realitat sociocultural i la socioeducativa.

De fet, hi va haver criatures que van haver de combinar els estudis amb la feina ja de petits. Un exemple és en Nicasí. Mentre treballava a la fàbrica al matí, assistia a l'escola al vespre. És per aquesta raó, que diversos centres també oferien horari nocturn perquè aquests nens tinguessin l'oportunitat d'anar-hi. En Nicasí explica: "L'amo de la fàbrica era molt paternalista i em va pagar el col·legi nocturn", i ho justifica, "el que hi havia eren, bàsicament, acadèmies pagant, com l'escola parroquial on vaig anar jo gràcies a l'amo". Però era moment de treballar i callar. A causa d'aquesta situació, en Nicasí va continuar aprenent de forma autodidacte.

No obstant, amb la Guerra Civil les llibertats d'aquests anys van anar caient fins que van ser prohibides pel règim nacionalista. Amb el franquisme es va instaurar un control ideològic total sobre els establiments docents, però no hi havia vigilància pedagògica i ni administrativa.

⁴⁰ A. GALÍ. (1981). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900 - 1936)*. Barcelona. (p. 154-155).

Poblenou: un barri de barriades

Un any després de l'agregació a Barcelona, el 1898, Poblenou tenia 23.778 habitants repartits en diferents barriades: Llacuna, Taulat, Plata, Trullàs, França Xica, Somorrostro, Transcimentiri, Bogatell, Mar Bella, Pekín I Camp de la Bota. Alguns dels noms avui encara són vigents.

Al nord era Llacuna, topònim del rec d'aigua que encara existia a finals del segle XIX i principis del XX. El 1915 es van obrir els trams dels carrers Pallars, Lutzana i Pujadas. El diari *La Vanguardia* donava els punts de la millora urbana en dir que així es facilitaria “el desvío y cubrimiento de la acequia de la Llacuna foco permanente de infección a partir de la fábrica de Can Framis, siguiendo a lo largo de la calle de Luchana hasta Enna”⁴¹.

El Taulat és considerat el bressol del barri. Amb l'arribada de les primeres fàbriques es van crear les primeres cases situades a prop del cementiri vell. El seu nucli era la plaça Prim. De fet, tal com explica Jordi Fossas: “Durant molts anys, el nom del Taulat feia referència a tot el Poblenou”. Des del diari *Eco del Taulat* ja es parlava el 1872 sobre la Ciutat de la Plata, el que és avui el barri de la Plata. Fa pensar que el nom prové d'una època de bonança econòmica. Era una zona bàsicament de boters i empreses relacionades amb el món del vi.

Trullàs es delimita entre el carrer Pallars i la carretera de Mataró. Un passatge on se celebraven festes amb nom de barri, però que avui s'ha perdut. El formaven 6 illes. Holger August, arquitecte i ponent a la conferència 'Passatges urbans emergents. Nodes de Pere IV' del passat 2 d'abril de 2016 al MUHBA Oliva-Artés, exposava la importància dels passatges perquè són elements significatius. Especialment, August, tractava sobre el Passatge Trullàs, que està en procés de desaparició:

Obriran un passatge, però el passatge Trullàs desapareixerà. S'ha de reactivar l'eix Pere IV i omplir els espais buits amb coses útils. Per això, proposo obrir la façana del carrer Trullàs i accedir a la nau. Aquí s'hi podria fer un mercat, diari o setmanal, com un que hi ha a Berlín on s'ofereixen productes ecològics i de cooperatives.

Més o menys, la França Xisca viu una situació similar, el seu nom corre el risc de desaparèixer, segons el llibre *El Poblenou: més de 150 anys d'història*⁴². Es diu així perquè hi van

⁴¹ DDAA. Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 39.

⁴² DDAA. Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 39.

anar a viure obrers francesos. Barri que es creà pel rectangle que va des del carrer Ramon Turró fins al mar, entre el Bac de Roda i la indústria Can Girona. És el barri on ara hi ha el conegut Palo Alto Market, un espai de tallers de dissenyadors i artistes.

El barraquisme

Els altres barris que hi ha són coneguts com els barris de barraques: Somorrostro, Bogatell, Mar Bella, Pequín i Camp de la Bota. Agustí Mataró explica al documental 'Barraques. La ciutat oblidada' del programa 'Sense Ficció' de TV3 que tot i haver nascut al Poblenou just al costat de Bogatell, el 1943 van anar a viure a Somorrostro. "Em vaig donar compte que vam donar moltes voltes amb els pares. No sé si és que el meu pare creia, a l'igual, que el perseguien després de la guerra". Afegeix que aprofitaven qualsevol material que trobaven, especialment del mar després d'un temporal, per fer barraques. "Llavors no hi havia ni una empresa ni res, ni arquitectes ni aparelladors, abans era el mateix veí qui ajudava als demés", recorda Mataró. I explica: "Amb un parell de dies i una

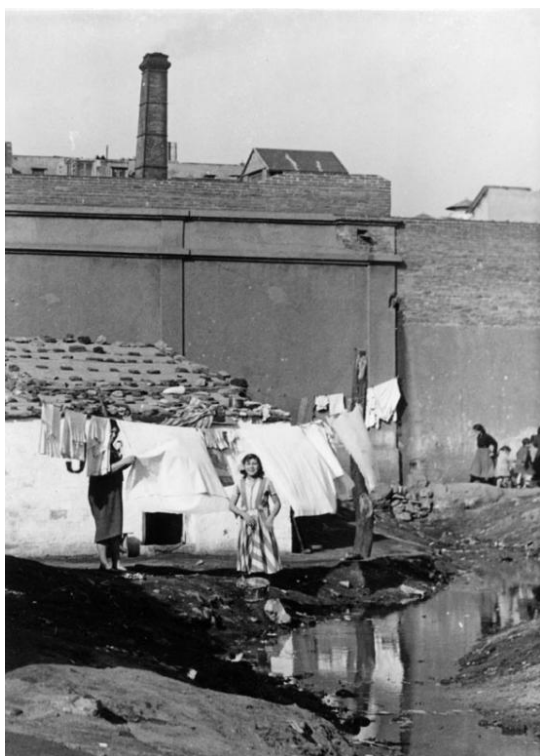

Figura 10. Dones estenent roba al Somorrostro (1955). Font: AHPN

nit es feia una barraca perquè si no hi havia ja un moment que l'Ajuntament no volia que es fessin més barraques". Igual que ell, José Martínez Toledano diu, a la mateixa projecció, que es construïa durant la nit perquè d'aquesta manera no se'ls enxampava.

Primer es destaca Somorrostro, situat a la platja, entre la Barceloneta i la zona de Gas Lebon. Es creu que va sorgir de la immigració que va venir provocada per l'Exposició Universal de 1888. Amb l'annexió a la capital catalana, aquesta barriada tenia 64 barraques i 261 habitants censats. "Va anar creixent al llarg dels anys fins al punt que a la dècada dels quaranta d'aquest segle encara s'obrien escoles per als nens del Somorrostro", s'exposa al text d'*El Poblenou:*

*més de 150 anys d'història*⁴³. "Nos vinimos a Barcelona desde Alcaudete, un pueblo de Jaen, el 1946". I continua: "Des del tranvía 55, que era descubierta, veíamos toda Barcelona bien

⁴³ DDAA. Aríxu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 41.

bonita, pero al llegar a Somorrostro y ver las barracas, se me cayó el cielo encima y aquello era inhumano”, explica Julia Aceituno⁴⁴, una resident de les antigues barraques del Somorrostro. Aceituno afegeix: “Estábamos pegados a la playa y teníamos por detrás una riera y por delante otra. Por allí salían los residuos de la fábrica de gas. El agua salía hirviendo”. A més a més, les barraques eren petites i moltes famílies, igual que els Aceituno, no hi cabien tots a dins. Per tant, alguns dels membres havien de dormir a fora a la platja. Les condicions higièniques eren deplorables. Com que no hi havia dutxes ni banys, la gent feia les seves necessitats en cubells i després tiraven els excrements al mar. El mateix indret on es banyaven. “En todo el Somorrostro solo había dos fuentes”, i segueix, “lavábamos la ropa en el mar y la poníamos a sacar en la playa porque no había más sitio”, recorda Julia Aceituno.

Segons el periodista Josep Maria Huertas Clavería, aquest barri va existir des de finals del segle XIX fins al 25 de juny de 1996, quan “va ser enderrocat no per una actitud social envers els que hi vivien en condicions infrahumanes, sinó perquè el dictador Francisco Franco havia de presidir unes maniobres militars a la platja barcelonina i no era tolerable la presència de la misèria com a teló de fons”⁴⁵. Se la coneix per ser la platja on es llençava la runa i els paquets de carbur que llençava la fàbrica de gas. D'aquesta manera, es va anar creant una muntanya artificial. “Si en un principi només hi havia una filera de barraques, amb els anys van anar creixent i van formar una doble filera, que impedia veure la mar als que hi eren abans”, afegeix Huertas.

La ballarina Carmen Amaya és filla del barri i pertanyia a la comunitat gitana. Després d'abandonar-lo un cop acabada la Guerra Civil, hi tornà el 1951. Huertas cita en el seu article ‘Memòria del Somorrostro’ l'opinió d'Amaya quan visita la zona de barraques. El periodista fa una al·lusió al llibre *Barcelona bitllo bitllo* (1986) de Sempronio:

...Abans, des d'aquí estant, es veia el mar... –mormolà. Quan habitava allí, el carrer major del Somorrostro només tenia construït un costat. Posteriorment, el barri havia multiplicat el cens i no va restar un pam de sorra sense la barraca corresponent.

⁴⁴ CORPORACIÓ CATALANA DE MITJANS AUDIOVISUALS. (2010). *Barraques. La ciutat oblidada*. [en línia]. Programa *Sense Ficció*. Barcelona: Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals – TV3. A <http://www.ccma.cat/tv3/alcanta/Sense-ficcio/Barraques-La-ciutat-oblidada/video/2333059/> (Consultat el 15/01/2016)

⁴⁵ HUERTAS CLAVERÍA, Josep Maria. (1996). *Memòria del Somorrostro*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxihistoricpoblenou.cat/download/101461-4/40+memoria+del+somorrostro.pdf> (Consultat el 14/01/2016)

El barraquisme va augmentar a Barcelona a causa de l'arribada d'immigrants que no podien permetre's pagar el lloguer d'un pis. Huertas ressalta que el govern de Franco reconeixia: "La industrialización llenó de barracas la playa de Somorrostro". Als anys 20 del segle XX, el cens de població del barri era de 421 persones repartides en 109 barraques. La majoria eren pescadors i obrers, però també hi vivien alguns botiguers i un militar. Tal com exposa el periodista, el lloguer d'una barraca era entre 25 i 45 pessetes al mes.

El diari *El Noticiero Universal* va fer un reportatge sobre el barri i exposava que el 1932 hi vivien entre 1.200 i 1.500 persones. L'Exposició Universal de 1929 va ser un esdeveniment clau perquè vingués gent d'altres indrets d'Espanya i s'augmentés el nombre de barraques a la ciutat. Segons Huertas: "Entre aquells habitants del Somorrostro hi havia ja un col·lectiu de gitanos, xifrat en uns 200. Entre ells ja figuraven els Amaya". A l'article de la Revista *Icària*, el periodista esmenta que l'any 1936 es fan dos reportatges que enfrontaven xifres, ja que un deia que hi havia 140 barraques i l'altre 175, nombre que apareixia al diari *La Noche*. "El conserge d'una escola aixecada aquells anys descrivia la vida al barri: 'Vivimos de carbón que recogemos y que mezclado con los desperdicios de las fabricas de gas encontramos por ahí; de las fruslerías de hojalata, de los trapos y papeles que encontramos en las basuras'"⁴⁶.

La majoria de les barraques eren fetes de fusta i d'obra. En alguns casos, per evitar la humitat i les rates, es van fer sobre unes estaques, com moderns palafits. Formades només per una habitació dividida per una cortina.

Amb la postguerra, la misèria i la fam eren més rellevants que mai. L'estat deplorable en el qual es trobava era tan gran que els barraquistes només rebien ajut d'algunes associacions religioses, com la Bonanova. Aquesta entitat va crear el 1943 una escola que havia de continuar la que hi havia abans de la guerra. També hi participava la Catequesi de Sant Joan Bosco, coneguda posteriorment per l'Obra d'Assistència Social del Somorrostro, formada per un grup de laics i pels caputxins. Estaven a un local cedit per la fàbrica de gas. El problema era que només un 25% d'infants anaven al col·legi. A part del problema econòmic, el criteri oficial era no construir cap escola, i menys en llocs on les cases havien d'enderrocar-se.

El reporter d'*El Noticiero Universal* Cirés⁴⁷, expressava el 1932 que unes dècades abans, el 1917, s'havia viscut un temporal terrible:

⁴⁶ Huertas, Op. cit.

⁴⁷ CIRÉS. (1932). *La República del Somorrostro*. Barcelona: *El Noticiero Universal*.

El más fuerte que se ha registrado durante los últimos años – que destruyó parte de la Escollera y Rompeolas de nuestro puerto. Las barracas instaladas en la playa de Somorrostro fueron arrastradas por el mar en su totalidad, se hundieron casuchas cercanas y fueron derribados 70 postes del alumbrado. Solamente en la playa de Somorrostro se registraron más de 100 heridos.

El 1949 es va crear el Servei de Repressió del Barraquisme. L'Ajuntament de Barcelona va crear la institució, es va dividir el barri en quatre sectors (A, B, C i D) i les barraques es van enumerar per així tenir-ne un control i prohibir-ne la construcció de noves. Totes aquelles que no tenien el número ni la lletra corresponents, s'enderrocaven. Així doncs, el creixement de la zona va quedar aturada i, a la vegada controlada. El 1957, segons exposa Huertas a l'article, amb motiu de la Setmana del Suburbi es va fer un cens rigorós. “Somorrostro comptava aleshores amb 1.332 barraques habitades per 1.609 famílies, de les quals 277 eren rellogades. En total eren uns 9.500 habitants. El 20 per cent de les criatures no anaven a l'escola”, accentua Huertas.

Anys més tard, els cinquanta, “aleshores es traspassaven, tot i que oficialment estava prohibit, per un preu que oscil·lava entre 2.000 i 3.000 pessetes”, afirma Huertas. A la novel·la *Miser Evasió* (1969), l'escriptor Blai Bonet dóna la seva percepció sobre el Somorrostro:

Vàrem anar a peu cap al Somorrostro. Caminàvem ran-ran de mar: feia olor de podrit (...). Escombraries, barraques fetes en una nit, amb portal baix, tapat amb cortina de saca: feia de porta. (...) La terra ermota passava entre xaboles; era un fangueig amb tot de bassiots d'aigua virolada, bonica i tot, de pixar-hi gossos, gats, genteta. A qui digui 'això és tremendisme, literatura de socials', li fumo mastegot, que el deixo d'acord amb les autoritats per a tota la vida. Això no és tremendisme, me caso amb déna, és Somorrostro. Ah, i aquest bloc no és una novel·la. És tot el que sé⁴⁸.

El mar va castigar diverses vegades a Somorrostro. Per això les famílies que hi vivien van haver de recórrer diversos cops a llocs on ser allotjats. Un exemple és el temporal del 24 d'octubre de 1958 on van caure 15 barraques i els residents es van haver de traslladar al Palau de Missions, antic edifici de l'Exposició Universal del 1929. La gent vivia separada per uns envans. El 9 de novembre de 1964, el mar va provocar la destrucció de 46

⁴⁸ BONET, Blai. (1969). *Miser Evasió*. Barcelona: Edicions 62.

barraques. Les 642 víctimes es van repartir entre el Palau de Missions i l'Estadi de Montjuïc. Els germans Aceituno destaquen:

Lo peor era que hiciera temporal y tenía que salir a trabajar. Te metías de arena hasta la rodilla porque claro, al mojarse los pies se hundían. [...] Pero si no tenía que ir a trabajar, te estabas con la manta y a esperar que pasase el temporal. Te tirabas los días sin dormir”. Agustí Mataró confessa: “Tenia por que vingues una onada més gran de les de set o vuit metres i se t'emportés⁴⁹.”

Carmen Amaya va fer un concert al Palau d'Esports el 30 d'octubre de 1959 per ajudar als antics veïns de Somorrostro. A més a més, va ser un dels primers festivals de la nova cançó catalana amb motiu de recaptació de diners pel barri que va ser castigat el 19 de març de 1965.

Com ja hem dit, el dissabte 25 de juny de 1966 es van aterrar aproximadament 600 barraques i 3.000 persones van ser distribuïdes en barracots provisionals a Badalona, mentre s'acabaven les obres dels blocs del nou barri de Sant Roc, a causa de la visita de Franco.

L'arquitecte Josep Martorell, director del pla del barri de Nova Icària per la transformació de la ciutat pels Jocs Olímpics, va proposar que una de les platges portés el nom de Somorrostro. No obstant això, es va preferir posar un nom neutre: platja del Passeig Marítim. Tot i així, Somorrostro segueix a la memòria col·lectiva.

Transcementiri, també conegut com a Rere Cementiri, és el lloc situat a darrere el cementiri vell. El 1898 tenia 37 barraques amb una població de 160 persones. El 1922 va passar a tenir 64 barraques. Algunes fins i tot tenien pati i hort. Tot i això, durant la postguerra el número de barraques va augmentar. “El 1972, la majoria de les vuitanta casetes, fetes d'obra amb coberta de teula, eren propietat dels residents, molts d'ells treballadors de les fàbriques del Poblenou. Els veïns havien d'abonar una quota municipal, tot i viure en la il·legalitat”, segons la nota de premsa del diari digital de l'Ajuntament de Barcelona⁵⁰. Als anys cinquanta i seixanta, la ciutat va tenir més problemes d'urbanisme. Per això es va fer les polítiques d'eradicació de barraques. Després de la lluita veïnal el 1989 contra l'ordenació del litoral pels Jocs Olímpics, el barri va entrar en un procés de

⁴⁹ Testimonis del programa Sense Ficció, Op. cit.,

⁵⁰ AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2015). *Inauguració de la placa commemorativa en homenatge als habitants de l'antic barri de barraques de Rere Cementiri*. [en línia]. Barcelona: nota de premsa. A <http://eldigital.barcelona.cat/wp-content/uploads/2015/03/Nota-de-premsa-Dossier-per-la-inauguraci%C3%B3-placa-Rere-Cementiri-22-3-2015.pdf> (Consultat el 14/01/2016)

desaparició. Així doncs, aquest espai s'enderrocava el 1990 mentre la ciutat estava de potes enlaire amb obres per la celebració dels jocs el cap de dos anys. No obstant això, fa un any, el 22 de març de 2015 es va posar una placa commemorativa, al carrer Carmen Amaya, que homenatge a la seva població.

Bogatell és el nucli de barraques que inicialment era la desembocadura del rec Comtal al mar. A poc a poc es va anar convertint “en una claveguera a cel obert”, segons diu el llibre *Nou viatge a Icària* (1990)⁵¹. Es va proposar la canalització, el cobriment i millora del seu curs sense arribà a cap acord. Però, per sort, el 1851 s'inicien els tràmits i el 1893 es va produir la segregació del barri Fort Pius perquè l'Ajuntament de Barcelona pogués construir el col·lector de Bogatell. Malgrat que el juliol de 1972 es va inaugurar la planta d'aigües residuals de Bogatell, el 1988 va ser clausurada i l'any següent enderrocada. Julia i José Aceituno exposen: “Si pasabas por el Bogatell tenías que ponerte las manos en la nariz porque tampoco se podía aguantar el olor”⁵².

Les barraques de la Mar Bella es situaven a continuació, fins a prop dels Banys de la Mar Bella, tot i que pertanyien a la jurisdicció de Marina. El nucli va néixer el 1898 de l'aprofitament de parapets que s'havien instal·lat. Segons Mercè Tatjer⁵³, geògrafa i historiadora especialitzada en l'urbanisme barceloní, exposa que a principis del segle XX es va permetre banyar-se a les platges de la ciutat. Aleshores hi havia la Barceloneta, Can Tunis (situat a la marina de Sants) i la Mar Bella al Poblenou. En aquesta darrera platja, la inauguració es va fer el 1912 i “havia de disposar d'un ampli jardí de 790 m² amb

Figura 11. Obres a la platja de Mar Bella (1978). Font: AHPN

il·luminació elèctrica, que tenia capacitat perquè entre 500 i 2.000 persones hi poguessin passejar i prendre la brisa del mar. A més a més, tenia cafè, bar, restaurant i atraccions” exposa Tatjer⁵⁴. Es compartia l'espai fabril amb el lúdic. Les casetes estaven a tocar de la platja i de la indústria de Gas Lebon.

⁵¹ DDAA .(1990). *Nou viatge a Icària*. Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou (p. 42).

⁵² Testimonis del programa Sense Ficció, Op. cit..

⁵³ També se li va realitzar una entrevista personal el 30/11/2016

⁵⁴ TATJER, Mercè. (2002). *Els banys del Poblenou: oci marítim i espai industrial*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101631-1/04+Els+banys+del+Poblenou+oci+maritim+i+espai+industrial.pdf> (Consultat el 16/01/2016)

“Les deixalles de carbó i la perillositat de les explosions, no semblaven aleshores una mala companyia per a zona d’esbarjo”, raona la geògrafa. Els anys 30 van ser els anys de canvi. Els banyistes van començar exhibir el seu cos i posar-se vestits de bany. Un fet que ajudà a ser la creació i consolidació de clubs de natació. El primer va ser el Club Natació Barcelona, creat el 1907. A darrere seu en van anar neixen pels diferents barris. En el cas del Poblenou, el Club de Natació Poble Nou es va fundar el 1930. La falta d’habitatges a la postguerra, va produir que s’augmentés el nombre d’habitants i que tinguessin accés a alguns equipaments. Però el 1963 va desaparèixer el barri i els veïns es van haver de reubicar en 71 pisos del polígon del sud – oest del Besòs.

Pequín era l’última barriada i estava a tocar de Sant Adrià del Besòs, entre els barris de la Mina i la Mar Bella. Era el barri de barraques més antic. Segons el geògraf Francesc Carreras i Candi, el van fundar famílies xineses que van emigrar de les Filipines el 1870⁵⁵. També a 1898 hi vivien 700 persones. El llibre *El Poblenou: més de 150 anys d’història* agafa la veu d’una guia francesa de Barcelona per definir-la: “Sobre la platja del Poble Nou existeix un barri d’una originalitat impressionant, format per algunes cabanes i per miserables barraques habitades per famílies de totes les races i nacions que constitueixen una tribu tan estranya com pintoresca”⁵⁶. Francesc Carreras, geògraf, el veia com:

Cases i carrers traçats fora de la legalitat. La església, escoles i deu o dotze casetes més són obrades de calç i rajola. Tots els alberchs estan arreglats ab estores, persianes, llaunes velles, fustes, canyes i algunes teules, que denoten la misèria del vehinat, quina major part viu de la pesca⁵⁷.

Malgrat viure en barraques, aquesta zona tenia dues escoles i els seus veïns intentaven portar una vida el més normal i comuna celebrant la seva festa per Sant Pere. Tot i això, el temporal de 1930 es va endur part del barri, i amb ell el ‘parapeto’, és a dir, un mur per defensar-se de l’enemic en temps de guerra. Antonio Galindo, veí del barri, explica al seu article ‘El barri de Pequín’: “Ens servia als nens per jugar a guerra de pedres, ja que lluitaven els del meu barri contra els de la Mina”⁵⁸.

⁵⁵ DDAA. *Així Històric del Poblenou*, Op. cit., p. 41.

⁵⁶ DDAA. *Així Històric del Poblenou*, Op. cit., p- 41.

⁵⁷ DDAA. *Així Històric del Poblenou*, Op. cit., p. 41.

⁵⁸ GALINDO, Antonio. (2002). *El barri de Pekín*. [en línia]. Arxiu Històric de Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxihistoricpoblenou.cat/download/101631-1/04+Els+banys+del+Poblenou+oci+maritim+i+espai+industrial.pdf> (Consultat el 16/01/2016)

Entre Pequí, la Mina i la Riera d'Horta hi havia un castell conegut amb el nom de les Quatre Torres, perquè era quadrat i tenia una torre a cada vèrtex. “Hi havia un destacament format per uns quinze o vint soldats que procuraven que estigués net i ben conservat. Si ens agafaven jugant, ens encolomaven una escombria i ens feien deixar net el terra del pati”, explica Galindo. El ‘temporal de les faves’, així és com es coneix popularment la tempesta que va portar a la desaparició del barri. “Alguns vam salvar alguna cosa perquè la companyia ferroviària ens va deixar uns vagons i també hi vam rebre els primers auxiliis”, afirma Galindo. Després de la tempesta, el castell es convertí en escola i església. Però amb la construcció de l'església a la Mina, l'edifici només va servir com a escola. Al seu voltant s'hi va anar construint un nou barri: el Camp de la Bota. Per desgràcia, es va demolar el castell. Això va provocar la desaparició total del barraquisme de Pequí.

Així doncs, una nova zona de barraques que va néixer és el Camp de la Bota, o també conegut popularment Campiri. Juan José Moreno, el descriu com: “Era un indret ple de barraques humitejades per una platja sempre bruta, al costat d'una riera que hi desembocava”. Molts dels seus habitants eren antics barraquistes de Somorrostro. “El 1959 em van portar aquí, al Camp de la Bota, i em van donar una caseta. Jo estava al costat del Castell de les Quatre Torres”, explica Agustí Mataró. Per la seva experiència, Mataró afirma que en aquest barri es vivia igual que al Somorrostro. “Les autoritats només venien quan es feia alguna cosa com inaugurar una font. Però socialment, per arreglar alguna cosa no es gastaven res”, afegeix Mataró. La sort tocà en aquesta barriada l'any 1964 quan va aparèixer Rosa Domènech, tècnic amb treball social i treballadora a Càritas:

Vaig analitzar la realitat amb els líders del barri. La realitat que demanava la gent en aquell moment era serveis. [...] El que calia era una guarderia perquè les mares poguessin anar a treballar. Una escola i una zona sanitària. [...] El barri era marginal perquè les condicions els hi feia, però ells no ho eren. El problema era que no tenien vivenda. Això provocava situacions, per a ells, molt crítiques⁵⁹.

El fet que estiguessin allunyats de la ciutat, igual que Poblenou, eren vistos com a llocs de misèria i oblidats per la ciutat. Tot i així, uns i altres no s'hi sentien. El mateix Moreno, igual que digueren Jordi Fossas i Nicasi Camps: “El concepte que la gent de fora tenia del nostre barri era horrorós”. I afegeix: “Els taxis no volien entrar, a tot estirar et deixaven al costat de les cotxeres dels autobusos, i situava prop de la via”. No obstant això,

⁵⁹ Testimonis del programa Sense Ficció, Op. cit.

Joan Roca⁶⁰, geògraf, urbanista i actual director del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, remarca la seva importància: “Els barraquistes van ser el motor de la ciutat. Una lacra, però que va contribuir amb la creació del Poblenou i la Barcelona actual”. Francesc Banús presenta la percepció que tenia la societat sobre els barraquistes:

En general, la societat veiem malament els barraquistes. També és cert que gran part dels barraquistes han portat valor a la ciutat. La mà d'obra a les indústries, els treballs que es nodrien dels obrers a Montjuïc. Això era riquesa. Les barraques aportaven molta riquesa entre la ciutat. I la ciutat moltes vegades no ho veia així, ho veia com una lacra social⁶¹.

Si al Poblenou ja va ser difícil seguir el model Cerdà, en aquestes zones de platja i barraques fou impossible. Cadascú edificava on li convenia i sense demanar permís a l'ajuntament el qual pertanyessin. A més a més, hi havia llocs d'abocament no gaire allunyats d'on estava poblat. “Estàvem entre un abocador, clavegueres que desembocaven directament a la platja - i on ningú no investigava si hi havia residus tòxics -, una central elèctrica i una via de tren”, afirma Moreno al seu article ‘El Camp de la Bota, els meus records’ publicat a la Revista Icària del 2002.

El barraquisme, una solució poc higiènica i saludable per les persones sense recursos. Un sistema en el qual l'administració els girava l'esquena per no fer-hi front. “No teníem res però, al mateix temps, ho teníem tot perquè ens teníem a nosaltres”, defensa Moreno. Tot i això, la seva situació va canviar amb l'arribada dels Jocs Olímpics. Es va passar de la precarietat a una vida digna. Segons Roca: “Va ser un moment de felicitat per a ells. Els arreglaven el barri i acabaven de pagar el pis on anaven a viure”. I afegeix: “Molta gent de les barraques era de Múrcia i lluitava per les millors del barri; perquè en el fons, el combat pel barri és combat per la ciutadania”. Roca acaba reiterant: “Els havien fet sentir com a casa, i per aquesta raó, també els va portar a lluitar al combat pel patrimoni”.

⁶⁰ Entrevista personal realitzada el 16/03/2016

⁶¹ Testimonis del programa Sense Ficció, Op. cit.

3. LA GRISOR²

“Arriba escuadras a vencer que en España empieza a amanecer”. Així és tal com acaba la cançó de ‘Cara al Sol’, l'himne de la Falange que va ser escrit per José Antonio Primo de Rivera i musicat per Juan Tellería el 1935. La peça que es va crear abans de la guerra va ser la vencedora. Tal com diu l'últim vers, una nova pàtria es construiria al cap de quatre anys.

Figura 12. Fàbrica de Can Girona enmig d'una boira de fum. (1960).
Font: AHPN

La grisor era doble. El fum gris que desprenien les fàbriques es barrejava amb el nou període que començava: l'autarquia. D'acord amb la ideologia franquista, igual que el feixisme italià i el nazisme, l'autarquia era considerada com el millor sistema econòmic. Tot això, després d'una guerra en la qual a Catalunya van morir entre 65 i 73.000 persones. La política estava lligada a l'exili i a la mort. Després de la caiguda de Barcelona, moltes persones alienes al règim veien el futur immediat. Mentre els nacionals anaven sumant el nombre d'afusellaments, altres tenien l'opció d'emprendre un camí, que possiblement, podia ser de no retorn, però seguint en vida. En total, es van produir més de 300 afusellaments; entre ells hi havia catalans que estaven acusats de ser republicans o contraris a l'exèrcit nacional. D'un total de les 440.000 persones que van travessar la frontera francesa, la meitat eren soldats republicans i uns 100.000 d'aquests eren catalans.

El veí i dramaturg, Nicasí Camps, evoca: “Recordo que la gent comentava que hi havia un espai amb una forca on l'endemà es trobaven tot de morts, afusellats”. I segueix: “Jo vaig veure des del carrer Galileu”, i descriu, “Des de la finestra vaig veure que un gos famolenc voltava per allà i un milicià, després que aquest el bordés, va treure la pistola i ‘pam, pam, pam’. Una imatge que avui encara té present.

Molts polítics i intel·lectuals de Catalunya van haver de fer les maletes per evitar la mort. Aquest desconcert va provocar que a Catalunya es desconfiés del ‘Servei d'Evacuació de Republicans Espanyols’ i van rebre l'ajuda de la ‘Junta d'Ajuda als Republicans

Espanyols', presidida per l'escriptor i polític Lluís Nicolau de Olwer. Tot i així, el territori català es va poder anar recuperant de les baixes gràcies a la immigració provinent de la resta d'Espanya.

En Nicasi defineix el barri d'aleshores: "El Poblenou dels anys 40-60, era un barri obrer, bastant aïllat de la resta i mal vist per a la societat". Explica una anècdota que li passava de forma recurrent:

Alguns et deien: 'Ah, vius al Passeig de Sant Joan, allà a l'Arc de Triomf! I tu contestaves: 'No. Més enllà del parc hi ha un bar una mica desert, i després hi ha un barri obrer.

Una zona mal vista perquè la precarietat era més forta que a altres punts de la ciutat o del mateix Estat espanyol.

"Durant l'autarquia, l'economia era dirigida per militars", expressa i opina José Mayor, "Es pensaven que si ells l'ordenaven, aquest sistema funcionaria; però, lògicament, no va funcionar així i van acabar d'arruïnar més el país". L'historiador afirma: "En comptes d'intentar revifar el país amb mà d'obra per rehabilitar-lo, van decidir construir un monument faraònic: El Valle de los Caídos, on 30 mil homes van estar treballant durant 20 anys per una cosa que no els va donar cap tipus de rendibilitat...".

La nova arma del règim era la repressió. Una forma per atemorir i controlar a la població. D'aquesta manera, el cel gris es va tornar més emboirat i negre que mai. "Entre el 1939 i el 1953 van ser afusellades 3.585 persones a partir de fraudulents consells de guerra; una sèrie de crims que van disminuir considerablement el 1943, amb el gir polític que va prendre la Segona Guerra Mundial", exposa la Generalitat de Catalunya⁶². Entre les persones catalanes afusellades es destaca Carles Rahola i Llorens, polític, escriptor, periodista i historiador; l'anarcosindicalista Joan Peiró i Belis i Lluís Companys i Jover, president de la Generalitat d'aleshores que va ser assassinat el 15 d'octubre de 1940. Companys va ser detingut per la Gestapo el 13 d'agost a França i segrestat després per la policia espanyola.

Pel que fa l'empresonament, el juliol de 1939 es va construir a Barcelona el Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques. El seu objectiu era regular les confiscacions de

⁶² GENERALITAT DE CATALUNYA. *La ocupació de Catalunya. La dictadura de Franco. Repressió i exili*. [en línia]. Gencat.cat. A http://www.gencat.cat/culturcat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/es_ES/index20da.html?vgnextoid=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=b6413c084ded7210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&newLang=es_ES (Consultat el 10/02/2016)

patrimoni dels partits, sindicats, associacions i persones considerades 'desafectes'. “El 1942, el número de reclosos a les presons catalanes augmentava a 14.500 persones. Una xifra que havia de sumar als 2.500 condemnats a treballs forçats”, afegeix la Generalitat. I continua: “Les depuracions de funcionaris van ser un altre dels mètodes utilitzats per la dictadura: 512 treballadors municipals de les capitals de les quatre províncies catalanes van ser acomiadats, 126 suspesos entre un i cinc anys i 743 sancionats amb la pèrdua de salari entre un i onze mesos”. Pel que fa a l'ensenyament: “Un de cada sis mestres d'escola va ser expulsat del cos i els estudiants van ser enquadrats al Sindicat Espanyol Universitari, controlat per falangistes, el qual tenia llicència per reprimir qualsevol tipus de manifestació contrària al règim”, destaca la institució.

El règim franquista volia eliminar qualsevol cosa que estigues relacionada amb Catalunya. El 5 d'abril de 1938, el General Franco va derogar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya a Burgos. “Por la entrada de nuestras gloriosas armas en territorio catalán plantea el problema estrictamente administrativo, de deducir las consecuencias prácticas de aquella abrogación; importa por consiguiente restablecer un régimen de derecho público que de acuerdo con el principio de unidad de la patria devuelva a aquellas provincias el honor de ser gobernadas en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España”, justificava el *Generalísimo*. A més a més, a escala cultural es va obligar a l'Institut d'Estudis Catalans que marxés de la seva seu, la Casa de la Convalescència. L'entitat va subsistir amb l'ajuda econòmica de la Benèfica Minerva.

Així doncs, tot estava lligat a un sol partit polític, a un tipus d'economia concreta i a un sol bloc militar: la Falange i el Movimiento Nacional. Aquest partit sempre buscava, a través de les seves tasques policíiques, el respecte dels ciutadans usant símbols i càntics feixistes.

Pel que fa el Poblenou, la postguerra va iniciar un període d'escassetat i repressió. Malgrat que la col·lectivització va introduir millores a les empreses durant la guerra, el retorn dels propietaris el 1939 va suposar l'acomiadament o la denúncia de molts obrers. Uns havien marxat a l'exili, d'altres van amagar-se i molts estaven tancats en camps de concentració. Tot i així, Jordi Fossas explica que la guerra va posar fi al barri fabril: “Ja aleshores aquelles fàbriques estaven obsoletes; però els anys quaranta i cinquanta es van reanimar”. I remarca: “A Espanya es vivia en autarquia i es considerava un país neutre envers la gran guerra; cosa que el beneficià posteriorment”.

Franco va habilitar alguns edificis com a presons. Un exemple del barri poblenoví, del qual ja n'hem fet esment abans, és el Cànem, la fàbrica de la família Godó. “La fàbrica

fou convertida en camp de concentració per les seves grans dimensions perquè al davant hi havia la caserna de la Guàrdia Civil, i funcionà des de 1939 fins al 1942⁶³. La revista *Quatre Cantons* va recollir el testimoni d'un dels presos:

Al Cànem érem unes 11.000 persones. [...] Eren dues naus unides per un passadís i dos immensos patis. En les naus ens apilàvem de mala manera de tants que hi érem. De dia recollíem els *petates* per a poder bellugar-nos; de nit els posàvem en fila, i en cada dos *petates* dormíem quatre persones, sense cap flassada. El menjar era molt dolent, pells de faves i pa de blat de moro al migdia, sopes de pa a la nit, i res al matí. A més, anàvem vestits amb parracs perquè cadascú anava amb la roba amb què havia estat detingut, i les famílies no sempre podien entrar roba. No eren funcionaris els que ens vigilaven, sinó bastiment falangistes i algunes raquetes; els falangistes, quan s'avorrien, ens feien cantar el 'Cara al Sol'⁶⁴.

La Falange tenia dos locals al Poblenou durant els anys quaranta. El principal estava situat a l'Aliança Vella - Wad-Ras cantonada Rambla -, mentre que l'altra era al carrer de Marià Aguiló i estava confiscat pels federals. També tenien un espai "d'Educación y Descanso" a l'edifici del carrer Wad-Ras que fa cantonada amb Llacuna. Aquest centre va passar per diferents mans: des de l'ateneu de la Lliga Regionalista a la CNT durant la guerra. Però, el 1939 es va convertir en un local de lleure del sindicat vertical. Deu anys més tard, el 1949, es va cedir a la parròquia de Sant Bernat Calvó, fins a la construcció de l'església. 'Frente de Juventudes', la seu que tenien al carrer Llull, és on es feien desfilades dominicals i on els falangistes feien instrucció marcant el pas pels carrers del barri. "La comitiva estava formada per vint o vint-i-cinc nanos amb trompetes i timbals, tots uniformats de blau", presenta la veu d'un testimoni⁶⁵.

El sindicalisme seguia dempeus encara que fos a l'ombra de la clandestinitat. "Vam fer algunes pintades amb quitrà a l'Església Evangèlica situada prop del Cànem; on teníem tanta gent detinguda, al carrer del Laberint prop de la plaça Prim, al carrer Joncar on passava la gent camí del mercat, als murs que donaven al tren...", continua el relat. I segueix el testimoni: "Dos pintàvem i els altres vigilaven les puntes dels carrers que donaven al que s'estava pintant; anàvem, per suposats armats, donat que els anys quaranta no eren anys de bromes". També es repartien diaris com *Solidaritat Obrera* i *Ruta*, per la ciutat a través de

⁶³ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 63.

⁶⁴ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., 40.

⁶⁵ DDAA, Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 64.

saques on es duïen les pel·lícules als cinemes del barri. “Sembla que en aquell temps hi havia al Poblenou uns 1.200 afiliats al sindicat anarquista”⁶⁶. Els llocs idonis per distribuir aquesta premsa eren bars, especialment els del barri de la Plata. El 1946, però, la sort s’acabà, ja que van descobrir i empresonar a trenta-tres anarcosindicalistes.

Els dies que els tramvies van canviar de conductors

“La vaga dels tramvies va ser l’1 de març de 1951 i jo vaig participar-hi. Era a Via Laietana, la concentració”, explica el poblenoví Nicasi Camps. Aquesta vaga és considerada la primera rebel·lió contra el dictador. Tot i això, el malestar ja venia dels anys quaranta. El 1945, molts empresaris van abaixar els salaris als obrers de les fàbriques de tèxtil i metal·lúrgia. Els dos anys següents, es van convocar dues vagues generals. La primera a Manresa, el 1946; i la següent al País Basc, el 1947. Però l’acció més forta i transcendent va ser la de Barcelona, perquè és la que va marcar el canvi en l’antifranquisme.

La causa principal d’aquest acte va ser la pujada de preu dels bitllets d’aquest transport públic. “Aquí es van augmentar els preus igual que a Madrid, però aquí 50 cèntims i allà eren 35 cèntims!”, diu indignat en Nicasi. Per això, el dramaturg cita la frase popular que corria aquells dies pels carrers de la ciutat: “Por ser el santo ángel Custodio patrono de la policía, lo celebran este año paseándose en tranvía”.

La gent preferia anar a peu o en bus. “El boicot als tramvies fou quasi total: solament van pujar als tramvies el 2,3% dels seus usuaris habituals”, explica l’expert en franquisme Vicente Moreno⁶⁷. La violència provocada entre la policia i els piquets va fer que el sentiment d’indignació augmentés i la vaga s’allargués. “No va ser tant espontània com es creia, hi havia al darrere un sindicat i un moviment nacionalista català que ho havia organitzat de forma clandestina, perquè s’adonessin que encara hi havia enemics”, afirma

Figura 13. Tramvia que feia la ruta de la línia 41. Font: AHPN

⁶⁶ DDAA. Arixu Històric del Poblenou, Op. cit., 41.

⁶⁷ MORENO, Vicente. (2011). *L’antifranquisme: el ressorgiment de la conflictivitat social en els anys cinquanta*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/12/20/l%E2%80%99antifranquisme-el-ressorgiment-de-la-conflictivitat-social-en-els-anys-cinquanta/> (Consultat el 10/02/2016)

José Mayor, historiador. Un cop ja s'havia iniciat, qui va realitzar tot l'esforç de mantenir-la i, a la vegada, d'ampliar-la van ser els treballadors lligats a la CNT, "65 dels quals van ser condemnats el novembre del mateix 1951 amb penes de presó entre 8 i 30 anys i dos d'ells a penes de mort".

Durant 12 dies els tramvies es passejaven buits per la ciutat. Aquest fet acabà en una vaga general. A causa d'això, l'alcalde i el governador civil de Barcelona del moment van ser destituïts i la pujada de les tarifes quedà aturada per les noves autoritats. Aquesta vaga es va estendre a les empreses de la ciutat i d'altres indústries de Catalunya, on es va paraitzar la producció. "Va ser també recolzada pels propietaris dels petits tallers i comerços que tancaren les seves portes, així com pels estudiants de la Universitat; i es convertí en una vaga general contra la carestia de la vida", explica Antoni Castells Duran⁶⁸. El nou governador, Felipe Acedo Colunga, conegut pel sobrenom de 'la mula', juntament amb el nou Guàrdia Civil, va iniciar una sagnant repressió que va produir nombroses víctimes i morts. Aquesta acció massiva va significar el final d'una època de la resistència obrera.

A partir d'aquest moment, la lluita antifranquista es va fer més forta, ja que molts joves i adolescents s'enfrontaven al règim pel fet que no havien viscut la guerra i es veien capaços de desobeir-lo i enfonsar-lo.

Cultura repressiva i censurada

La Festa Major

La grisor de les primeres dècades de la dictadura era protagonitzada per la misèria i l'escassetat de recursos. La cartilla de racionament era força precària; però malgrat tot, els veïns del Poblenou es reunien per oblidar les penúries durant uns dies i celebrar la Festa Major.

Figura 14. En motiu de la Festa Major es guarneixen els carrers del barri. (1921). Font: AHPN

⁶⁸ CASTELLS DURAN, Antoni. (2001). *De la vaga de tramvia de 1951 a les vagues de 1962*. [en línia]. Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia. A <http://blog.ferrerguardia.org/2001/09/de-la-vaga-de-tramvies-de-1951-a-les-vagues-de-1962/> (Consultat el 10/02/2016)

“La meva primera festa al barri va ser la Festa Major de 1939 i jo m’havia posat malalt; una gran febrada” recorda en Nicasi. “El metge de l’escala, en veure que no hi havia cap dona, va arreglar els papers i em va portar a l’Hospital de Sant Pau”, i continua, “allà hi havia una organització que és l’Obra de la Infància Hospitalitzada, que estava organitzada per la meva padrina, una noia de 21 anys a qui els rojos li havien matat el seu pare”. Segueix dient que durant la seva estada al centre sanitari, l’entitat organitzava comunions i que li van demanar al seu pare si volia: “Però ell va dir que jo no estava batejat”, i aclareix, “el meu pare era republicà, encara que li hagués agradat ser anarquista, però veia que no es podia ser així. Finalment, per les pressions de la meva padrina em van batejar”.

A Poblenou, igual que a altres barris de la ciutat, es feia concurs de decoració dels carrers. “En aquells anys, aquesta festa es movia en dos nivells diferents: la programada per la Comissió Oficial i la que la gent del barri feia en fer seus els carrers guarnits”⁶⁹. La Comissió Oficial organitzava concursos de pintura i exposava les obres a “Educación y Descanso”, també conegut com a “Hogar del Productor”. Posteriorment, es repartien els premis “a la virtud, al trabajo y al amor patrio”. Guardons atorgats per la delegació de la Falange del districte i que distingien dones i nens que havien quedat vídues o orfes per culpa de la guerra. Altres iniciatives que es feien era distribuir 20.000 pessetes per als més necessitats del barri, o també, organitzar un berenar per als nou-cents nens recollits a la Protecció de Menors.

No obstant això, el 1948 va aparèixer un programa de festes clandestí. Els veïns s’oposaven a les idees de l’Ajuntament. Per això, el regidor va escriure un comunicat pel veïnat:

Aviso al vecindario del Pueblo Nuevo: el Concejal Delegado del Distrito X previene a los vecinos que no se dejen sorprender por el folleto clandestino de anuncios comerciales que, con el título de ‘Programa General de Fiestas’ han puesto en circulación unos aprovechados y desaprensivos desconocidos”⁷⁰.

No es pot oblidar que el barri, des de sempre, ha tingut molta tradició associativa i festiva. La Festa Major ha anat canviant de data amb els anys depenent de la situació que es vivia a cada moment. Fins a l’any 1872 es celebrava l’11 de novembre, igual que la celebració de Sant Martí de Provençals. El diari *Provensalense* del 17 de novembre de 1895 justifica el canvi de data:

⁶⁹ DDAA. Arixu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 66.

⁷⁰ DDAA. Arixu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 68.

Cuando se abrió al culto la iglesia que actualmente es Parroquia del Taulat, como que su patrona fue Santa María y regalo de la esposa de un fabricante la imagen de la Purísima Concepción que adorna su altar mayor, los feligreses de aquella parroquia celebraron con festejos extraordinarios la fiesta de su patrona y á medida que fue poblándose aquella barriada y se constituyeron sociedades recreativas, fue aumentando la importancia de aquella Fiesta Mayor á la cual asistía el Ayuntamiento de este pueblo, concurriendo á las fiestas religiosas en corporación y sin que nunca hubiesen celebrado fiestas por San Martín. Este estado de cosas duró hasta el año 1872 en que los habitantes comprendidos en la Parroquia del Taulat determinaron trasladar su Fiesta Mayor al mes de septiembre⁷¹.

Sant Martí és un districte format per barris. Per aquesta raó, es feien quatre festes diferents: el Clot, el Poblenou, la Sagrera i la carretera de Mataró. L'organització de les festes majors s'articulaven de manera privada o pública. Algunes de les activitats que es presentaven ordenades dins el marc del Programa de Festa Major eren els balls dels envelats i les tradicions al carrer com: les corals, les sardanes o els castellers. No obstant això, el temps festiu era antagònic al laboral. I més, en una barriada industrial i treballadora on la producció no es parava en cap moment.

Al llarg del segle XIX hi va haver nombroses vagues. El 1864 es va patir una crisi industrial i durant els setanta i vuitanta hi va haver una gran conflictivitat laboral. A més a més, de les epidèmies motivades per la manca d'infraestructura de serveis sanitaris, a conseqüència del caos urbanístic a favor dels interessos dels propietaris de les fàbriques.

El Delegado de Propaganda del Distrito y Presidente de la Comisión de Festejos, José Segura Sanfeliu, va escriure el programa oficial de 1940:

El Movimiento Nacional Sindicalista reincorpora a la nueva España lo tradicional, típico y glorioso, ya que es reflejo de sanas costumbres y honrosas hazañas. La ola de liberalismo, en su marcha arrolladora, se infiltró con preferencia en esos reductos de auténtico espíritu patriótico, desterrando la paz hogareña para semblar la discordia y el odio. Ha sido preciso una Guerra larga y difícil para llegar a la

⁷¹ RIPOLL, XAVIER. (2008). *La festa al segle XIX*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/68576-2/Icaria08.pdf> (p. 4). (Consultat el 26/02/2016)

implantación de un nuevo sistema en el que todo ello es incompatible”⁷². Acabant el programa amb “UNA, GRANDE Y LIBRE”.

La idea d’embellir els carrers va costar que s’arrenqués de nou després de la guerra i els primers anys de l’autoritarisme. Tot i així, la cosa s’animà: “Malgrat que vivia a la Rambla, la finestra de la meua habitació donava al passatge de Cantí i veia com el guarnien”, explica Nicasi. El dramaturg segueix: “Buscant per un article, vaig veure que el primer any que es tornava a fer era el 1943 i s’esmenten els carrers Llatzeret i Marià Aguiló”.

La Festa Major sempre ha estat la festivitat que ha donat visibilitat als artistes. “Un any, es van comptar sis exposicions simultànies de diverses disciplines. Potser podríem destacar l’Ateneu Colón que, durant llargs anys, a part de l’exposició, feia un concurs de pintura a l’oli”, reflexiona Nicasi. “Igualment volem recordar una exposició insòlita pel mar que la va acollir: el grup El Quatrameró, format per quatre pintors i pintores poblenovins, va instal·lar l’any 1964, a l’inici de la Rambla amb el Taulat, un envelat en el qual mostraven les seves creacions”, expressa en Nicasi al seu article de la Revista Icària⁷³.

“A part del berenar als nens de l’asil, també els de la Comisión volien sentir-se bons i, l’any 1943, van crear l’Importantísimo Reparto de Premios a la Virtud, Laboriosidad y Pobreza; l’any següent van destinar 20.000 pessetes repartides en 1.000 bons de 20 pessetes entre els necessitats”, opina Nicasi. “Igualment, la Falange, molt generosa ella, oferia – els anys 1945 i 1946- ‘un espléndido reparto de 50 canastillas para recién nacidos de familias humildes’”, i reitera irònicament⁷⁴.

Les entitats i el teatre

Un cop Franco estava al capdavant del país, qualsevol organització amb un caire polític marcat i contrari al règim era eliminat. Pel que fa al Poblenou, el Centre Moral va desaparèixer perquè es quedà sense local. Altres com són l’Ateneu Colón o el Casino l’Aliança van subsistir pel seu afany cultural i d’oci. Lògicament i com era d’esperar, van néixer altres entitats afiliades a la Falange i al moviment sindical franquista.

⁷² CAMPS, Nicasi. (2008). *Les Festes Majors del barri després de la Guerra Civil*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/68576-2/Icaria08.pdf> (P. 10). (Consultat el 26/02/2016)

⁷³ Camps, Op. cit., p. 14.

⁷⁴ Camps, Op. cit., p. 17.

La repressió forta al sector no ajudà a què recuperés l'esplendor que havia viscut la vida cooperativa abans de la guerra. Mentre algunes cooperatives subsistien, d'altres van desaparèixer, com és el cas de La Flor de Maig. De les disset sucursals que tenia, en van quedar quatre el 1940, i tres de les quals es trobaven al Poblenou. L'intent de revifar adquirint altres cooperatives va provocar que s'enfonsés i desaparegués el 1950.

Tot i així, la població no es rendia tan fàcilment. Membres del Centre Moral van promoure un centre parroquial a un pis del carrer Pallars. “Malgrat que no reunia les condicions mínimes, s’hi feia teatre setmanalment – fins i tot es va arribar a representar una obra tan complicada com *La Passió*, saltant totes les censures civils i eclesiàstiques”, afirmen els autors del llibre *El Poblenou: més de 150 anys d’història*⁷⁵. I aclareixen: “El rector mossèn Pius Bosch va arribar a fer teatre en català i també representacions on treballaven dones, cosa que en aquell moment no estava permesa en les parròquies”. Afegixen que el centre parroquial es va dissoldre a causa de la inauguració del nou Centre Moral i Cultural.

La dècada dels anys cinquanta va ser la més esplendorosa per l’Ateneu Colón o pel Centre Moral. Aquestes entitats feien representacions teatrals molt sovint i això les convertia en competència. Les cooperatives Pau i Justícia i l’Artesana també feien obres teatrals. A l’Artesana es destacaven les *varietès* i al Centre també s’hi feia sovint *sarsueles* i òpera. A ‘Educación y Descanso’ i al Casino l’Aliança s’hi feien espectacles representats per companyies professionals.

S’han representat diferents obres de Nicasi Camps en els escenaris del Poblenou, com són *Un dissabte gris i trist* o *Si els morts poguessin parlar...*. En Nicasi explica que durant la Festa Major es té com a costum programar una obra teatral, com a mínim. Durant el franquisme es feien moltes sarsueles i les obres en català costava que es representessin. Segons ell: “El 1946, quatre dels cinc espectacles que es van representar eren catalans. Però els anys següents van passar a ser menys”. El llarg de la seva trajectòria ha escrit 141 obres, però n’ha dirigit moltes més.

Val a dir, però, que el teatre patia una forta censura, sobretot el català. Aquest era partidari d’una literatura que feia ressò de les circumstàncies històriques que s’estaven vivint. Després de vuit anys de prohibició per representar espectacles en llengua catalana, tant en àmbit professional com amateur, el règim va autoritzar fer-les a la primavera del 1946. Òbviament, primer havien de passar els tràmits reglamentaris de la censura.

En els anys cinquanta es tenia com a aposta recuperar l’interès del públic. La dictadura franquista es limitava a acceptar reposicions d’obres i d’autors clàssics. El ventall

⁷⁵ DDAA. Aríxu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 46.

era des de Frederic Soler fins a Josep Mª de Sagarra, passant per Àngel Guimerà, Santiago Rusiñol i Josep Mª Folch i Torres, entre altres. Sagarra va aconseguir dominar l'escena catalana, tal com havia aconseguit abans de la guerra. La figura de l'Agrupació Dramàtica de Barcelona (ADB), el 1954, va ajudar a sortir de la crisi del sector. Tot i això, la situació era crítica. L'escriptor Néstor Luján va denunciar, el 1959, la degradació teatral que es vivia i suggeria que el Teatre Romea es convertís en un símbol del teatre català on hi hagués repertori tradicional i estranger. Però la censura franquista tenia l'última paraula. Aquestes idees es van veure estroncades i la visibilitat del teatre català era quasi nul·la. Per això, es convertí en clandestí o semiclandestí.

Música i dansa

Com ja s'ha dit abans, el Poblenou va heretar la filosofia de Josep Anselm Clavé i es van crear moltes corals. A Sant Martí se'n van arribar a formar més de trenta. “Una de les més antigues del Poblenou era la Xic Pensada, que es trobava al carrer del Taulat l'any 1891, al costat del cementiri”, explica Huertas a l'article ‘Cooperatives, corals, ateneus...’ de la Revista Icària de 2004. Algunes de les més destacades al barri són El Sabre, fundada el 1896 per guàrdies municipals, però el 1910 li canviaren el nom per El Sabre de Plata perquè van rebre un sabre de plata com a obsequi. “El 1926 es van instal·lar al bar del mateix nom al carrer de Marià Aguiló, on van seguir fins al 1971, quan es va dissoldre”, exposa Huertas⁷⁶.

Durant catorze anys, el Poblenou va comptar amb una prestigiosa massa coral mixta: l'Orfeó Virolai (1949-1963). El 1982 es va fundar la Coral del Joncar, entitat que tindria força en el futur del barri. Nascuts al redós del Centre Moral, hi ha també l'esbart dansaire Montseny (1950), la formació orquestral Amics de la Música (1979) i el Cor de Cambra.

Cinema

El cinema, la fàbrica de somnis. “Teníem molts cines i aquests no feien com la resta, que feien cinemes d'estrena, de reestrena i la programació normal i corrent. Aquí acostumava a ser de dos programes i dos programes”, remarca Nicasi que es considera un cinèfil. I afirma: “El Poblenou anava independent i moltes vegades es feien les estrenes aquí abans que a Barcelona”.

⁷⁶ HUERTAS CLAVERÍA, Josep Maria. (2004). *Cooperatives, corals, ateneus...* [en línia]. Arxiu Històric de Poblenou: Revista Icària. A http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/68586-3/Icaria0914-Cooperatives_corals_ateneus.pdf (Consultat el 26/02/2016)

“Totes les sales que feien programa doble seguïen una norma bàsica: a les 15h o a les 15:30h passaven la pel·lícula considerada ‘bona’ i tot seguit, la de complement”, evoca en Nicasi. I afegeix: “Altre cop, la de projecció preferent i, per acabar, ja en la sessió de nit, el programa complet”. “Així, normalment es projectava tres vegades la pel·lícula cabdal i dues la complementària”, argumenta en Nicasi.

El cinema principal era l'Aliança, a Rambla/Wad-Ras, que era de programa doble: peces de segona categoria de dilluns a dimecres i de dijous a diumenge els films estrella. “Els diumenges al matí des de les 10 fins pels volts de la 1, es feia l'anomenada sessió matinal, amb gran afluència de públic, ja sigui perquè l'entrada era més barata o perquè la gent, en treballar moltes hores al dia aprofitava el diumenge per anar al cine matí i tarda”, afegeix Nicasi. A més a més, aquesta empresa va activar la idea de les sessions ‘Fèmima’, aquest dia les dones pagaven la meitat de l'entrada. “La iniciativa va tenir una gran acollida i algunes setmanes, segons quin programa es fes, era una temeritat entrar al cine aquell dia”, afirma en Nicasi. I continua l'article: “Famílies senceres, que s'emportaven entrepans (no gaires, ja que el pa anava racionat i d'estraperlo es pagava a preu d'or) de moniatos o de qualsevol altra menja, i una ampolla d'aigua o, els més afortunats, de gasosa, es passaven tota la tarda - nit a l'Aliança”⁷⁷. El Casino era la competència directa de l'Aliança els diumenges a la tarda, ja que la programació era la mateixa.

Altres sales del barri eren el Triunfo (Rambla – Pere IV) i Catalunya (actual carrer Granada), dos cinemes que feien la mateixa programació que els altres dos i es trobaven en ple centre de la ciutat. De fet, les dues sales s'intercanviaven les bobines de les pel·lícules, ja que eren molt cares. També a la Rambla hi havia el cinema Califòrnia, local que havia estat la seu del Centre Moral i de l'antiga sala Rívoli. També hi havia el cinema Provençals. Tenia sessions els dijous, els dissabtes i els diumenges a l'església del Sagrat Cor, primer, i després a Pere IV–Selva de Mar. El Rellisquín era la sala més gran de tota Barcelona. Al començament, igual que Provençals, programava només tres dies a la setmana. Es va convertir en l'únic cinema del barri fins al 1984, quan va tancar.

Figura 15. Programa de mà (1968). Font: AHPN

⁷⁷ CAMPS, Nicasi. (1996). *Els cinemes del Poblenou*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://periferiesurbanes.org/wp-content/uploads/2010/11/MEMORIA-FINAL-PLA-DE-LA-RIBERA.pdf> (Consultat el 26/02/2016)

Segons Xavier Ripoll, redactor de la Revista Icària:

La primera pel·lícula coneguda que se sap que fou filmada al Poblenou va ser un reportatge de primers de segle on apareixen els socis de L'Aliança Vella sortint de l'edifici més antic (1869-1919). [...] Es tracta, doncs, de la primera que va ser rodada al barri, a càrrec d'Exclusivas Triana⁷⁸.

Els obrers, els protagonistes de la gran pantalla del barri. *Mariona Rebull* (1947) és el llargmetratge de José Luis Saenz de Heredia que es basa en les novel·les d'Ignasi Agustí: *Mariona Rebull*, *El viudo Rius* i *Desiderio*. Les tres obres tenen com a escenari la història d'un industrial del tèxtil que s'ha d'enfrontar als problemes de la feina, als atemptats anarquistes i a les contrarietats conjugals. Es va filmar a les naus de la Fàbrica de Tules i Encajes del carrer de Pallars.

“L'Aliança del Poblenou ha estat – a més de plató improvisat- escenari de moltes produccions audiovisuals. Possiblement la seva primera aparició –i amb força detall- va ser a la pel·lícula d'Ignasi F. I qui no *La pecadora* (1954), filmada a Cervera i a Solsona, amb Carmen de Lirio, Armando Moreno, Rafael Romero Marchent i Barta Barry. L'argument gira entorn d'una dona propietària d'uns terrenys habitats per humils barraquistes que decideix vendre'ls i els desnona. Les escenes de *La Passió* que apareixen a la pel·lícula estan filmades a l'Aliança”⁷⁹.

El més destacat però, és que el barri del Poblenou va sortir a Hollywood. El director Francesc Rovira Beleta va filmar el 1963 *Los Tarantos*, una adaptació al món gitano del drama de Shakespeare *Romeu i Julieta*. “Basada en l'obra d'Alfredo Mañas *La historia de los Tarantos*, va ser interpretada per Sara Lazana, Daniel Martín, Antonio Prieto i per Carmen Amaya, nascuda al Somorrostro i que en aquest film va actuar per darrera vegada davant d'una càmera”, afirma Ripoll.

Curiosament, la pel·lícula on surt més retratat el barri és *Young Sánchez* (1963) de Mario Camus. La boxa és el tema central i es narren les parts fosques d'aquest esport a partir de la figura d'una futura promesa. “És un dels llargmetratges on el Poblenou apareix més: l'interior de l'Aliança, l'Olivetti, la Mar Bella, el bar Els Pescadors i, especialment, la placeta Prim i els carrers del voltant”, remarca Ripoll.

⁷⁸ RIPOLL, Xavier. (1996). *El Poblenou: la fàbrica de pel·lícules*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101452-4/06+fabrica+de+pellicules.pdf> (P. 6). (Consultat el 26/02/2016)

⁷⁹ Ripoll. Op. cit..

Una altra personalitat que ha protagonitzat una pel·lícula on hi ha imatges del barri és Joan Manuel Serrat. És una peça titulada amb una de les seves cançons més famoses: *Paraules d'amor* (1969) d'Antoni Ribas. De fet, és l'adaptació d'un llibre de Jaume Picas feta per Terenci Moix. Ripoll exposa: “El cantautor apareix com un jove que arriba a Barcelona cercant un vell amor; quan la troba, s'adona que ella ja no és la mateixa”. I continua: “Paral·lelament ha anat sentint afecte per una altra xicota, la filla de l'amo de la casa on viu, que s'ha enamorat d'ell”.

Malgrat que el cinema sigui l'imaginari de vida de molta gent, Franco també treia aquest plaer a la ciutadania. “Es va obligar que en tots els cines es projectés la imatge d'un retrat de Franco, mentre el públic s'havia d'alçar i, amb el braç dret estirat endavant, havia de cantar ‘Cara al sol’, l'himne de la Falange”, afirma en Nicasi a l'article. I afegeix que ningú se'n podia escapar perquè “a part dels policies de paisà que vigilaven els possibles reticents, sempre hi havia algun abnegat o abnegada, membre de la Falange local, que t'obligava a complir ‘como buen patriota’”. Una altra obligatorietat de les sales era la de projectar el No-Do, un invent propagandístic del règim. Los ‘Noticiarios y Documentales’ eren un recull de notícies locals, nacionals o mundials. En el cas d'Espanya se'n passaven dos cada setmana juntament amb un altre que era totalment monogràfic, ‘Imágenes’.

Esport

Al Poblenou es van crear diferents associacions esportives, però la més destacada és el Club Deportivo Júpiter. L'entitat de futbol va néixer el 1909, tot i que el camp de joc es va construir el 1947 als afores del centre del barri. El nom prové d'un dels concursos de globus dels diumenges. Andreu Mitjans explica com va sorgir el nom de l'entitat:

Figura 16. Partit al camp del Júpiter contra R.C.D. Espanvol. (1920). Font: AHPN

Es va acordar que el club s'anomenaria com el globus guanyador. El globus guanyador, coses del destí, es deia Júpiter, un nom interessant, barreja de màgia i natura,

mitològic i poètic. Un nom excel·lent. Tinc dubtes que s'hagués mantingut la juguesca si hagués guanyat algun altre globus⁸⁰.

L'equip de futbol amb més afició del barri va celebrar 50 anys, el 1959, estan a Tercera Divisió, però, el 1962 van perdre la posició i van baixar a Regional. Cal comentar que va perdre el seu escut dos cops; primer en la dictadura de Primo de Rivera i després, amb la de Franco. Tot i això, Mitjans afirma que el 1990 tornà a recuperar l'escut original. El mateix passà amb els colors de l'equip. Els colors van anar canviant a les diferents èpoques, però els originals eren gris i grana.

També es destaca l'Agrupació Excursionista Icària, fundada el 1916. L'entitat va crear altres activitats com fotografia, escacs, secció cultural, atletisme, gimnàstica, esquí o secció marítima, entre altres. Va ser promotora durant els anys foscos del franquisme dels Jocs Florals de Muntanya. Van començar el 1961 i eren els únics vinculats a la muntanya catalana. La figura de la dona sempre hi va ser present; però, amb unes certes exclusions: no tenien quota de pagament, dret a vot ni formar part de la directiva.

I una organització que ja n'hem fet esment abans és el Club de Natació Poble Nou, creat el 1930 per l'equip de natació de vela. Al principi va tenir els seus locals a la platja de la Mar Bella. Fet que costà perquè van haver d'estar deu anys batallant amb l'Ajuntament. Després es van traslladar a la piscina de la plaça Doctor Trueta, i des de 1989 al complex del Càtex. Aquest club es va anar estenent a altres esports com són l'hoquei, el bàsquet o el rugbi.

Pla d'Estabilització de 1959

La sort va arribar al 1953, quan Espanya va firmar els acords del pacte hispanoamericà, pel qual els Estats Units establia les seves bases militars en territori espanyol i el Concordat amb el Vaticà. Amb això, el turisme va anar creixent a Espanya. Noves tendències i formes de veure i viure la vida. Una nova realitat al país: canvis. Amb aquesta obertura a l'exterior, molts espanyols van emigrar a l'estranger. Aquesta fou una altra font de divises que va ajudar la renovació de la producció i el desenvolupament econòmic dels anys seixanta. A més a més, l'entrada a l'Organització de les Nacions Unides el 1955 va ser un gran valor afegit.

⁸⁰ MITJANS, Andreu. (1999). *El Júpiter fa 90 anys*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101376-1/04+El+Jupiter+fa+90+anys.pdf> (Consultat el 26/02/2016)

Un canvi significatiu va ser la substitució de ministres econòmics del Govern. Sota l'aval de Luis Carrero Blanco, Ministre de la Presidència, i de Laureano López Rodó, comissari dels plans de desenvolupament, Franco va apostar pels tecnòcrates de l'Opus Dei. El 1958, el nou govern va impulsar la Llei de Convenis Col·lectius per la qual l'Estat fixava les condicions laborals i donava més flexibilitat en la negociació salarial per sectors. De fet, el pensament de la gent de l'Opus Dei era bàsicament econòmic. Segons Mayor, aquest col·lectiu deia: “A nosaltres ens és igual el que hagin estat, perquè això són negocis, i mentre ens surtin els càlculs ja estarà”. “Per això, el Pla d'estabilització va estar plantejat i redactat per un antic combatent republicà i de bona família”, afirma Mayor. La idea de Carrero Blanco i López Rodó era reduir el paper de la Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET-JONS) dins el règim. “L'estratègia es basava en crear noves estructures que anessin buidant de contingut les antigues, però sense que aquestes desapareixessin. Tanmateix, les bases del règim mai van canviar i els Principios del Movimiento Nacional van perdurar”, explica Moreno⁸¹.

L'objectiu del Pla era la liberalització comercial i financera del país. Per això, estaven dissenyats tres grans eixos: l'estabilització de l'economia, la liberalització interior i la liberalització exterior. És a dir, s'havia de reduir la inflació i el dèficit públic, incrementar els tipus d'interès bancari, eliminar organismes estatals interventors, oferir facilitats per a la inversió estrangera i importació de mercaderies, entre altres.

Es passà d'intervencionisme al model capitalista. Diferents organismes internacionals van concedir préstecs a Espanya perquè es pogués refer de la crisi econòmica profunda en la qual es trobava. Mayor afirma: “Aquest pla va fer patir a la classe obrera, ja que la cartilla de racionament va estar vigent fins als seixanta”. I evoca: “Tot estava subvencionat, els lloguers estaven limitats, feien pisos protegits, etc. Seguien amb un paternalisme molt fort”. Les condicions laborals eren precàries. Els preus dels productes anaven pujant a un ritme més accelerat que els sous. Si comparem el poder adquisitiu dels obrers durant els anys cinquanta, era menys de la meitat del que tenien abans de la Guerra Civil. “Fins a tal punt era angoixant la situació econòmica, que uns pocs treballadors caigueren en el petit robatori com a pràctica quotidiana i comuna de supervivència: hi havia

⁸¹ MORENO, Vicente. (2012). *El canvi de l'orientació de l'economia franquista: de l'autarquia al Pla d'Estabilització i el desenvolupament*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2012/09/12/el-canvi-d%E2%80%99orientacio-de-l%E2%80%99economia-franquista-de-l%E2%80%99autarquia-al-pla-d%E2%80%99estabilitzacio-i-el-desarrollismo/> (Consultat el 05/03/2016)

tramviàries que deixaven pujar els viatgers sense bitllet a canvi d'una mòdica quantitat que s'embutxacaven directament”⁸².

La importació era molt més barata que la pròpia producció. “Els processos d'aquí havien quedat molt antics i costava molt produir el mateix que es produïa a fora, i que costava molt menys”, afirma Jordi Fossas, veí del barri i membre de l'Arxiu Històric del Poblenou. Per tant, la solució de les grans fàbriques era tancar i traslladar-se a un altre indret. Tot i així, Fossas remarca que hi ha indústries que van preferir quedar-se al barri: “Es van dividir en parcel·les i van acabar sent petits tallers de diferents àmbits, com pot ser la confecció”. Continua amb un exemple d'una de les naus de les grans fàbriques:

A Can Saladrigas, per exemple, hi havia tallers de plàstic, joguets... qualsevol tipus de petit taller s'encabeix aquí. Fins que arribà un moment els anys setanta que això ja no donava més de sí. Aquestes fàbriques es van buidar i ocuparen l'espai els transports amb les seves oficines.

Malgrat que marxessin les grans empreses, van començar a aparèixer petites fàbriques de teixits on es produïa a mà, i a la vegada, va sorgir l'economia submergida. “És quan arrenca la gran industrialització a la Barcelona contemporània, que durà fins als noranta amb els Jocs Olímpics”, i Mayor segueix, “es passà d'una economia fabril a una especulació immobiliària”, comenta l'historiador. I afegeix: “El Poblenou es va convertir en un barri, sobretot a primera línia de mar, de gratacels per a turistes, ja que es van deslocalitzar les fàbriques i es van traslladar a polígons com la Zona Franca; un és el cas de Seat”.

Pla de la Ribera de 1965

“Els anys seixanta foren l'època econòmicament més estable durant el franquisme; tot i així, els conflictes laborals van augmentar”, evoquen els membres del l'Arxiu Històric del Poblenou al llibre *Poblenou: més de 150 anys d'història*. “Van ser els anys també de la reconstrucció del sindicalisme de classe, amb la implantació clandestina de Comissions Obreres a les grans empreses”, aclareixen. Com a exemple:

⁸² DDAA. Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 75.

El 1962 s'inicià un conflicte a Can Girona, a causa de la reclamació d'un salari mínim diari de 125 pessetes; la resposta de l'empresa fou l'acomiadament de sis treballadors per secció i a l'any 1968, es va subscriure el primer conveni col·lectiu del ram de l'aigua; Arran de les reivindicacions, alguns dirigents obrers van ser empresonats durant quatre anys⁸³.

El Pla de la Ribera, ideat el 1965 i aprovat el 1970, pretenia reurbanitzar 225 hectàrees. Per això, van sorgir punts de vista diferents. Mentre per uns era la idea de requalificar el terreny de les antigues fàbriques, és a dir, una visió de començar de zero. Per altres, era el principi de la fi d'una memòria històrica perquè es tractava de fer una tabula rasa. L'especulació era l'element central, encara que fos mostrat en la penombra. Per això, es va inventar l'eslògan: "Barcelona, una ciudad que no puede seguir viviendo de espaldas al mar". Segons Salvador Clarós, President de l'Associació de Veïns del Poblenou i membre del Fòrum del Besòs: "El Pla de la Ribera va ser promogut, fonamentalment, per industrials; és a dir, aquells que tenien un interès propi, com Catalana de Gas, Indústries Titan, Escofet, Crèdit & Docks, Macosa o altres indústries que ocupaven tota aquesta franja del litoral".

L'especulació d'aquest projecte era tan gran que s'havia anomenat popularment com la Copa cabana barcelonina. La periodista i poblenovina Maria Favà⁸⁴ defineix el pla com: "El somni que tenia l'alcalde Porcioles per convertir les platges del Poblenou amb la Copa cabana". I afegeix: "Es tractava de fer un cinturó de ronda elevat a l'alçada del Casino del barri i d'allà fins al mar construir una copa cabana que deixaria el Poblenou a darrere, vell i escanyat entre aquest cinturó elevat i la nova Gran Via, que fins llavors s'estava obrint". Aquesta quantitat de terrenys suposava el desnonament de més de 15.000 veïns, més la pèrdua de treball de molts dels obrers de les empreses situades al barri. La revista *Quatre Cantons* va publicar un número extra el juliol de 1965 amb el titular: 'Pueblo Nuevo en peligro', denunciant les maniobres especulatives. Els veïns es van oposar aquest projecte i van recollir 8.000 impugnacions, entre ells i els col·legis professionals, que van mostrar la contraproposta del pla. "És un dels primers grans èxits del moviment popular", argumenta Favà.

De fet, la 'Carta Municipal de Barcelona' de 1960-64 va adjudicar a l'Ajuntament més capital. D'aquesta manera, podia tenir la potestat d'emetre deute públic. "Aquest fet va

⁸³ DDAA. Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 76.

⁸⁴ Entrevista personal juntament amb Jordi Fossas realitzada el 15/03/2016

permetre passar d'un pressupost global de 900 milions de pessetes a l'any 1957 a 7.840 al 1978", s'exposa al text *Pla de la Ribera: El veïnat contra la dictadura* (2006). I s'afegeix: "El Pla resideix en part també, en el fet que representa el començament del procés de col·laboració público-privada que acabarà convertint-se en l'anomenat 'Model Barcelona'"⁸⁵. Una política urbana per posar la capital catalana a primera línia internacional.

"El context de la Dictadura va fer més fàcil l'organització col·lectiva i la sensibilització popular en contra dels interessos exclusivistes i elitistes del capital", comenten Elisabet Tejero i Rafael Encinas⁸⁶. D'aquesta manera va sorgir el Contraplà de la Ribera. L'objectiu era, aclareixen Tejero i Encinas, "generar una reflexió crítica i pública de les contradiccions i desigualtats que generava el creixement de la ciutat capitalista". Tejero i Encinas justifiquen el pla:

Els mecanismes de legitimació del projecte estaven especialment destinats a la burgesia barcelonina que bandejava els drets adquirits per uns veïns que havien suportat els problemes de viure en un barri industrial. La cessió d'uns terrenys públics per fer una promoció privada d'habitatges de luxe davant del barri s'interpretava com la construcció d'una muralla que obviava la realitat complexa del Poblenou. [...] La proposta que es va plantejar era la de recuperar globalment la zona fent-ne residència per a les classes treballadores. Es respectaven així els veïns del barri i s'evitaven els riscos de l'especulació immobiliària⁸⁷.

El Contraplà tenia tres eixos pensats: el reforç del casc antic del barri que es centre a l'entorn de la Rambla, la seva incorporació a l'urbanisme del barri Besòs i el domini públic dels terrenys que es guanyessin per fer equipament de ciutat.

A més a més, era en aquest context quan la ciutat pretenia convertir-se en el gran centre terciari de l'àrea i que les comarques del Vallès i Maresme fossin les ciutats – dormitori. És per això que es començà a planificar el desenvolupament urbanístic a partir del Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona (PDU), redactat entre el 1964 i el 1966. Aquest redactat delimitava geogràficament una zona formada per 159 municipis i

⁸⁵ DDAA. (2006). *El Pla de la Ribera: el veïnat contra la dictadura*. [en línia]. Barcelona: Grup de Treball d'Etnologia de l'Espai Públic de l'Institut Català d'Antropologia. A <http://periferiurbanes.org/wp-content/uploads/2010/11/MEMORIA-FINAL-PLA-DE-LA-RIBERA.pdf> (p. 2). (Consultat el 03/04/2016).

⁸⁶ TEJERO, Elisabet; ENCINAS, Rafael. (1995). *El Poblenou: un barri a les portes del segle XXI*. Associació de Veïns del Poblenou: Districte de Sant Martí – Ajuntament de Barcelona. (p. 10).

⁸⁷ Tejero i Encinas, Op. cit., p. 11.

3.386.396 habitants, el 1968, quan es va establir per llei. Els criteris a seguir eren geogràfics, històrics i urbanístics. Segons l'Enciclopèdia Catalana: “A causa de resistències polítiques, aquesta delimitació quedà sense efectes a nivell administratiu”. I segueix: “Amb una mateixa filosofia d'integració del territori metropolità, l'any 1974 fou creada la Corporació Metropolitana de Barcelona, vigent fins l'any 1988”⁸⁸.

Salvador Clarós explica: “Va ser en aquest moment quan van néixer les associacions de veïns. L'Associació de Veïns del Poblenou va sorgir en aquest context. Una mica abans, va néixer l'Associació de veïns del Taulat, la barriada més gran de la zona per fer front el pla de construcció al litoral”. A més a més, remarca que el fet no va prosperar, però “aquesta dinàmica de la ciutat de reconstruir el sòl industrial en sòl urbanitzable hi ha estat i encara hi és”. “Es podria dir que això torna, d'una altra manera, el 1992 amb els Jocs Olímpics”, afirma el president de l'entitat veïnal.

Durant els anys setanta es va patir una gran crisi. Per un cantó, el barri va sofrir la davallada del sector del tèxtil. Moltes empreses van tancar i centenars de treballadors van quedar-se a l'atur. Un exemple és la factoria d'*Iberia Radio* que es va destruir el 1971 per un incendi, on van morir tres bombers. Això va servir d'excusa per despatxar a 83 treballadors, i canviar-se de localitat. 362 obrers es van veure obligats a traslladar-se a Cervera. Tot i així, primer van lluitar. Fins i tot es va produir una tancada a la parròquia de Santa Maria del Taulat el maig de 1974 i el propietari va recórrer a la suspensió de pagaments. Però s'ha de destacar que el detonant fort d'aquesta crisi va ser l'auge del preu de petroli el 1973 amb la Guerra de Yomkippur, la festivitat jueva. Aquest fet va acabar conduint a una crisi econòmica que va patir tota la població.

⁸⁸ ENCICLOPÈDIA.CAT. *Àrea Metropolitana de Barcelona*. [en línia]. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0007650.xml> (Consultat el 10/04/2016)

4. LA NOVA PALETA DE COLORS

El 1973 van passar un seguit d'esdeveniments que van marcar la història mundial. El gener es va firmar un acord de Pau a París per la Guerra de Vietnam i a l'agost, el Congrés nord-americà va prohibir qualsevol intervenció dels militars del seu país i les tropes es van retirar, fet que va provocar la caiguda del règim de Vietnam del Sud. El 26 de març les dones van ser admeses per primera vegada a la Borsa de valors de Londres, després de 200 anys d'història i obtenir la igualtat al sector financer. L'11 de setembre l'ultradreta xilena va fer un cop d'estat promogut pels Estats Units, en el qual es va trobar el president Salvador Allende mort al Palacio de la Moneda. La missió va ser presidida pel General Augusto Pinochet, que es va estar al poder fins al 1990. La crisi del petroli va venir produïda per la Guerra del Yomkippur. El 6 d'octubre de 1973 és la festivitat religiosa jueva, també se la pot conèixer com la guerra àrab-israelí, ja que els països d'Egipte i Síria es van enfrontar contra Israel. Aquest va ser el quart conflicte armat entre l'estat hebreu i els àrabs. I en contrapartida, van morir 15.000 persones, 8.500 àrabs i 6.000 israelians; i l'Organització dels Països Exportadors de Petroli (OPEP) va decidir augmentar el preu d'aquest líquid d'origen mineral. Tot això, va desencadenar una crisi econòmica a escala internacional, en la qual Espanya va ser una víctima més.

Però, també s'ha de sumar el fet que el règim franquista tenia problemes interns: la malaltia del dictador i la pressió de l'oposició, que es dividien en 'aperturistes' i 'búnquers'. El sector búnquer s'imposà amb el nomenament de Carrero Blanco com a Cap del Govern i Carlos Arias Navarro com a ministre de Governació. El nou govern començà el mandat el 20 de desembre amb el judici *El Procés 1001*, contra els dirigents del sindicat de Comissions Obreres. Això va produir, al mateix dia, l'assassinat de Carrero Blanco a Madrid, per part de l'organització terrorista ETA.

Mentrestant, els republicans exiliats a causa de la Guerra Civil van crear un govern a l'exili que va durar fins al 1977. Havien tingut com a esperança una intervenció aliada a Espanya que es va veure frustrada. Els maquis, les guerrilles antifranquistes, van sorgir el 1944 després de l'alliberació de França del domini nazi; però la repressió i en veure com el desig de ser ajudats per l'exterior se n'anava amb el vent, les guerrilles es van dissoldre el 1948. Cal destacar, però, que durant els anys seixanta i setanta l'oposició va començar a desenvolupar-se, manifestant-se de diferents maneres: la conflictivitat social amb vagues obreres i estudiantils, l'augment del terrorisme d'ETA i del Frente Revolucionario Antifascista y Patriótico (FRAP), l'enfrontament del règim juntament amb l'Església

dirigida pel cardenal Tarancón i la coordinació dels partits il·legals (Junta Democràtica incentivada pel PCE i la Plataforma de Convergència Democràtica pel PSOE), l'auge de la repressió mitjançant la Brigada Político-Social i el Tribunal d'Ordre Públic, conegut com a TOP, i la situació internacional amb la desaparició de les dictadures de Portugal i Grècia. A més a més, el rei marroquí Hassan II va organitzar la *Marcha Verde*, una caminada de 350.000 civils desarmats que reclamaven el Sàhara occidental, que formava part de l'estat espanyol. L'àrab va haver d'esperar que el dictador espanyol agonitzés per obtenir els territoris del Marroc i Mauritània, i violant el mandat de l'ONU.

Encara que li costés respirar i li quedés poc per extingir-se, Franco seguia firmant sentències de mort. Un dels fets més importants va ser la pena de mort de Salvador Puig Antich (1948-1974), un anarquista català que va ser condemnat, a banda d'altres coses, per la mort del subinspector Francisco Anguas Barragán, a Barcelona. Puig Antich va començar la seva lluita amb els fets de maig a París el 1968. Primerament, va entrar a Comissions Obreres i la Comissió d'Estudiants de l'Institut Maragall. Després de deixar la carrera de Ciències Econòmiques, es va allistar al servei militar. Un cop havent estat a la caserna d'infermeria d'Eivissa, s'incorporà al sector armat del Movimiento Ibérico de Liberación (MIL). “Participà, fent de xofer, en les accions del grup, que consistien generalment a realitzar atracaments a bancs. El botí es destinava a potenciar les publicacions clandestines del grup i a ajudar als vaguistes i obrers detinguts”, explica Sergi Rosés a la pàgina web de Puig Antich⁸⁹. L'agost de 1973, es van reunir a França amb motiu del congrés d'Autodissolució del MIL. El setembre van atracar una oficina de La Caixa a Bellver de Cerdanya. Aquest fet va provocar una repressió policial cap a ells.

Santi Soler va ser el cap de turc. Després de ser detingut, Soler va parlar massa i va ser objecte de missió per retenir a Xavier Garriga i a Salvador Puig Antich. L'operació es va produir el 25 de setembre de 1973. Els dos anarquistes varen ser detinguts al bar Funicular, on havien quedat amb Santi Soler. No obstant això, en aquell carrer es va produir un tiroteig i Puig Antich va refugiar-se a un portal on es trobà el policia Anguas Barragán. L'anarquista va quedar malferit i el subinspector mort. Les altres autoritats van aprofitar aquesta situació per detenir i culpar a Puig Antich de tot allò.

L'execució es va produir uns mesos més tard. Un procés d'injustícia, ja que se li negà el dret de defensa i el cas va ser manipulat fins al punt que la justícia militar va permetre a la policia franquista que alterés el contingut del sumari fent desaparèixer

⁸⁹ ROSÉS, Sergi. *Salvador Puig Antich i els seus companys del MIL*. [en línia]. A <http://salvadorpuigantich.info/?sec=biografia> (Consultat el 15/04/2016)

documents que l'exculpaven. Així doncs, el 2 de març de 1974 es va executar a Salvador Puig Antich com a assassí. Nicasí Camps explica que aquest fet el va impactar molt i li va servir d'inspiració per escriure *Un dissabte gris i trist*, dramatúrgia guardonada amb el Premi Emili Vilanova, al mateix any; i representada diverses vegades al barri i a alguns indrets de Catalunya.

Al Poblenou, els veïns seguien un camí cada cop més vinculat a la ciutat moderna de Barcelona i deixant de banda, a poc a poc, el passat que els havia caracteritzat. El fum i el soroll de les fàbriques s'anaven reduint, a la vegada que es lluitava per revifar les associacions i cooperatives, ja que el dictador estava en els seus últims alè. Per tant, mica en mica, la grisor s'anava substituïnt per petites pinzellades de colors. A més a més, la problemàtica del Pla de la Ribera va fer que molts veïns encara s'unissin més i tinguessin més força tots junts. Arran d'aquest projecte, tal com hem dit abans, es

Figura 17. Pintada de la CNT a la fàbrica Motor d'Ibèrica demanant amnistia laboral. (1977). Font: AHPM

van crear les Associacions de Veïns del Taulat i l'Associació de Veïns del Poblenou. “Els sindicats i ateneus ja funcionaven des del 1973 o 1974 al barri; el moviment obrer treballava molt de forma semi-clandestina”, narra Jordi Fossas. I afegeix: “Aquí hi havia una estructura que ja coneixies qui pertanyia a Comissions Obreres o a un sindicat; a més a més, hi havia esglésies que ja aixoplugaven les Comissions Obreres per poder fer les seves reunions”.

Tot i això, Salvador Clarós, president de l'Associació de Veïns del Poblenou, opina que des dels anys setanta fins al 1992 el barri estava: “En fase de declivi quant a població, a causa de l'envelliment i la decaiguda del teixit urbà per la deslocalització industrial, que va donar lloc a un espai que adquiriren per fer magatzems, agències de transport, etc”. Segueix: “Durant molts anys, els locals industrials del Poblenou es van convertir en zones d'emmagatzematge on destacava la mercaderia; era un ús transitori, ja que el sòl estava qualificat d'industrial i era l'única opció possible”.

La fi d'una era

A les 4.40h del dia 20 de novembre de 1975 va significar el punt i final d'una etapa. El *Caudillo* deixava aquest món. No obstant, la societat no se'n va assabentar fins unes hores més tard. Els més matiners ja sentien la notícia a les 6h per les emissores de ràdio, mentre que els més dormilegues ho llegien als diaris, després de fer, en alguns casos, reedicions o més d'un número. *La Vanguardia* va fer una edició especial per la mort del dictador elevat la seva figura amb textos i imatges biogràfiques. *El Diario de Barcelona* va fer més d'una edició amb el famós titular: 'Franco ha muerto' pronunciat a TVE per Arias Navarro. A més a més, els mitjans parlaven del futur immediat. Tranquils, el *Generalísimo* ho havia deixat: "Todo atado y bien atado". El seu successor era el rei Juan Carlos, a qui havia designat el càrrec l'any 1969. La seva mort va ser anunciada pel president Arias Navarro des del Palau Reial. Aproximadament, 500.000 persones van assistir al funeral del *Caudillo*. La capella ardent de la sala de Columnes del Palau d'Orient estava plena de gom a gom.

Però després de la mort del dictador, a diferents llocs, com és el cas del Poblenou, va ser un període d'efervescència política. Les associacions van tenir un gran moment d'esplendor participativa. Maria Favà, periodista, expressa: "La mort de Franco va ser una alegria pel barri i va significar la visibilitat de les entitats clandestines que hi havia". El desig de trencar el silenci feia que qualsevol element de celebració o reivindicació acabés amb sarau al carrer. "Algunes tradicions i formes associatives es recuperen, es renoven o es reinventen, com la Festa Major, les corals, els grups d'animació, les colles de gegants, de dracs i de diables", afirmen els autors del llibre *El Poblenou: més de 150 anys d'història*⁹⁰. Respecte a les associacions destaca La Flor de Maig que va tornar a sorgir el 1978 com a Ateneu Popular, és a dir, espai que acull moltes associacions mancades de local propi.

El 1973 hi va haver queixes a la fàbrica d'Hispano-Olivetti. La qualitat del menjar no era correcte i dos treballadors van ser acomiadats. Com a característica de barri: la solidaritat entre companys. Aquests van recollir 166.000 pessetes per ajudar-los, a més de fer una aturada massiva amb unes conseqüències molt dures. Els obrers de Motortrans en van fer una altra que va acabar amb 25 d'ells acomiadats i a la Frigo en van despatxar 13 pel mateix motiu. A l'any següent, la cosa seguia igual. Indústries Letona es negava a acceptar les peticions de millores salarials i els obrers van deixar de fer hores extres. Com a resposta van ser acomiadats 140. A l'empresa S.F. Vila es van produir tensions per un seguit de diferències en els cronometratges que perjudicaven els assalariats. Càtex va haver

⁹⁰ DDAA. Arixu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 85.

d'acomiar a 72 obrers per culpa de l'obertura del carrer Pallars, que afectava una de les naus, en motiu de la 'millora ciutadana'⁹¹.

Les connexions amb Barcelona

El transport públic i el Poblenou sempre han tingut desavinences. Per la seva situació i pel tipus de demografia que tenia aquesta zona de Barcelona, no s'havia apostat, el suficient, per a ella. Ferran Amores explica: “Agafar l'autobús aleshores era una mena de calvari col·lectiu [...], i cal advertir, a més a més, que els tramvies havien estat abolits definitivament el 1971”. L'alcalde Porcioles va decidir eliminar-lo per: “La pressió econòmica de l'empresa Pegaso i a les multinacionals del petroli, hi ha un fals sentiment de modernitat que veia el tramvia com un transport antiquat”, afegeix Amores⁹².

53 anys són els anys que van passar des de la primera línia de metro de Barcelona amb l'arribada d'aquest tipus de transport modern al Poblenou. La primera línia de metro de Barcelona es va inaugurar el 1924, que unia Plaça de Catalunya amb Lesseps. Dos anys més tard, s'obria una altra línia: des de la Bordeta a Plaça Catalunya. La primera formava part de la companyia Gran Metro, mentre que la segona de l'empresa Transversal. Ambdues van decidir fusionar-se juntament amb els autobusos i els tramvies per formar una única societat i xarxa: Transportes Públicos Municipalizados.

Aquesta associació va fer que l'alcalde Porcioles anés ampliant les xarxes dels transports i així, s'anava enllaçant tota la ciutat per formar-ne una de sola i íntegra. Malgrat això, el Poblenou va haver d'esperar fins al 1977 per tenir metro. Però, al Pla d'urgència del

Figura 18. Cartell reivindicatiu que reclama la finalització de les obres de la línia L4. Font: AHPN

1963 ja es preveia la construcció d'una nova línia que començaria a Marina i arribaria a Bon Pastor, passant pel Poblenou i els barris del Besòs (La Pau). Tot i això, el que coneixem avui com a línia 4, o groga, va sorgir el 1971. Aquest recorregut s'inaugurà el 1973 amb el tram Joanic-Jaume I, tenint com a origen Passeig de Gràcia. Un any més tard,

⁹¹ DDAA. Arxiu Històric del Poblenou, Op. cit., p. 77.

⁹² AMORES, Ferran. (2007). *El Metro i el Poblenou: una relació d'amor-odi*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/97775-2/56+-+El+metro+i+el+Poblenou+una+relaci+d+amor-odi.pdf> (Consultat el 14/04/2016)

es va prolongar fins a Guinardó i el 1976 va arribar a la Barceloneta. El 1982 va continuar fins als barris del Besòs i el 85 a Badalona.

La gran espera. L'execució del tram Barceloneta–Selva de Mar va estar ple d'entrebancs. El Ministeri d'Obres Públiques, l'Ajuntament de Barcelona i la constructora Dragados y Construccions treballaven de forma descoordinada. “L'espera del metro va aconseguir <<desesperar>> els veïns i les veïnes del barri, que veien que no arribava mai: previst per al desembre del 1974, el metro no va ser una realitat fins tres anys més tard”, aclareix Amores. Aquesta línia es va construir a cel obert, ja que hi ha trams que no estaven urbanitzats. Amores recorda: “La sorra extreta s'amuntegava de qualsevol manera, les aigües residuals s'estancaven, les rates campaven cofoies entre els vianants, els arbres eren talats sense miraments, desapareixien les bombetes dels fanals de grans trams de carrer, etc”. Cal destacar però, que l'incident més greu va ser l'explosió de gas. El novembre de 1974 es va produir un accident a l'Avinguda Icària, “que enfonsà el túnel en construcció, i podria haver tingut a veure amb la propera Catalana de Gas”, comenta i continua Amores, “aquest lamentable accident, sumat a problemes d'inversió i el sòl poc compacte del Poblenou, va provocar el retard en l'arribada del metro”.

La revista *Quatre Cantons* descrivia la situació que havia deixat l'incident, el desembre de 1974, d'aquesta manera:

Calle Pujadas: se cortan varios árboles que no son repuestos, falta de alumbrado público, aparecen grietas en dos fincas de la calle [...].

En el presbiterio de Santa María del Taulat se observan importantes separaciones entre las baldosas del suelo [...].

Av. Icaria: explosiones y hundimiento de la bóveda del metro, varias fincas son desalajadas. Se interrumpen las obras y se procede a extraer nafta. La avenida Icaria presenta un triste aspecto: árboles muertos, suciedad [...]. Queda cerrada desde el comienzo de las obras una de las salidas de Poble Nou.

Cooperativas: grandes montañas de arena, barro y abandono de las obras⁹³.

⁹³ QUATRE CANTONS. (1974). *Coasos y cosas de la construcción del 'Metro'*. Barcelona: núm. 110

El 7 d'octubre, dia de festa. El metro deixava veure les seves entranyes als poblenovins curiosos i impacients. 4.000 van ser els que no van poder resistir-se i baixar les escales per veure com era i funcionava tot. Per desgràcia, va trencar les expectatives de molts: “Només una boca per estació, escala mecànica unint andana i vestíbul només a una banda, inexistència de sortides d'emergència; l'estació de Poblenu situada a un lloc absurd podent-se haver construït entre la Rambla i Marià Aguiló, on el tràfec comercial és més intens”, diu indignat Amores.

Un pas més: la democràcia

Les primeres eleccions

El 15 de juny de 1977 va ser un dia de celebració. Després de quasi quaranta anys de repressió i autoritarisme, es van poder realitzar les primeres eleccions democràtiques. Després de la mort de Franco, Adolfo Suárez es va posar el capdavant d'un govern provisional. El procés de transició democràtica va començar amb el referèndum de desembre de 1976. Va ser l'oportunitat per transformar la política del país. Tot i així, cal exposar les tres opcions a l'hora d'escollir quin era el futur que necessitava Espanya. Els immobilitistes defensaven la continuïtat del règim; els reformistes, en canvi, apostaven per una modificació promoguda des de les mateixes institucions franquistes i dirigir-se cap a la democratització de forma lenta i limitada. La darrera elecció és la dels rupturistes, persones que volien trencar amb el règim i construir un nou sistema polític: la democràcia.

Finalment, es va optar per la proposta reformista, ja que els mateixos membres del Govern d'aleshores van ser els que van tirar endavant cap a la transició democràtica. No obstant això, Espanya es convertia en un país de Monarquia Parlamentària. El *Caudillo* ja s'havia assegurat que el seu llegat continués; el que no s'imaginava, però, era que el seu futur successor voldria pactar amb els dirigents per establir un estat on uns governessin i el rei ho supervisés tot. De fet, el sobirà s'hi va veure obligat a causa de les pressions de l'oposició: mobilitzacions populars, la reclamació de llibertat, l'amnistia pels presos polítics i els estatuts d'autonomia. L'expert Vicente Moreno afirma: “La Junta Democrática i la Plataforma de Convergencia Democrática van unir-se en l'anomenada Coordinación Democrática, la ‘Platajunta’”, i explica, “la seva proposta es traduïa en una ruptura

democràtica que endegués un procés constituent a través de l'establiment d'un govern provisional i la convocatòria d'eleccions generals"⁹⁴.

Així doncs, dos dies després de la mort de Franco, Espanya vivia una celebració agredolça. El 22 de novembre de 1975, Juan Carlos de Borbón fou nomenat Rei d'Espanya.

Com a mà dreta i cap de govern, el rei va disposar de la continuïtat d'Arias Navarro, com a governador; però les seves desavinences, ja que Arias Navarro volia deixar el rei en segon terme, van provocar la dimissió forçada del governador. Seguidament, el Rei es va deixar assessorar per Fernández-Miranda i van optar per Adolfo Suárez. "El mèrit de Suárez residia en l'acurada i positiva imatge que, quan era director de TVE, havia realitzat sobre l'aleshores príncep", exposa Moreno.

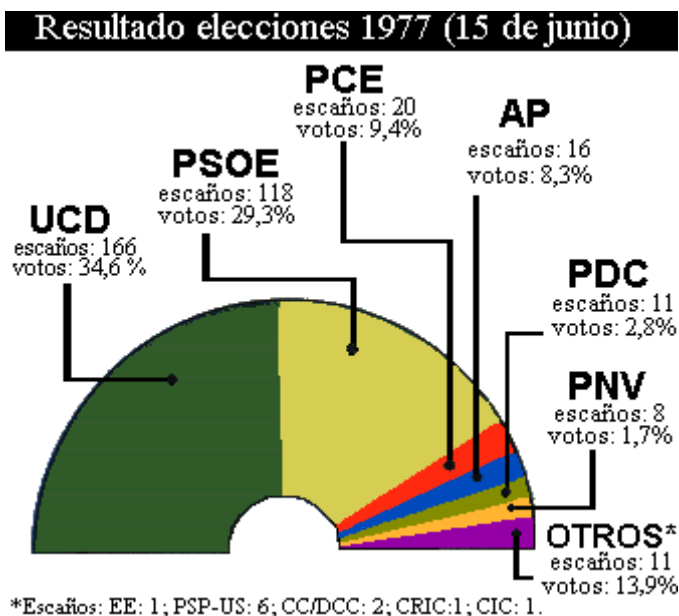

Figura 19. Les votacions de les primeres eleccions democràtiques. Font: xtec.cat.

La dictadura es va desmantellar legalment el 3 juliol de 1976 quan es van establir les bases jurídiques de la transició cap a la democràcia amb el govern de Suárez. "Va formar un gabinet heterogeni al qual s'incorporaven reformistes com Manuel Fraga i José María de Areilza; tanmateix, era un govern que no trencava amb el passat franquista", afirma Moreno. La Llei de Reforma Política a les Corts va ser aprovada per 425 vots a favor i 59 en contra. La unanimitat ve donada pels tractes que s'havien fet amb molts procuradors franquistes: "Si s'instaurava la democràcia, no s'exigirien responsabilitats polítiques als còmplices de la dictadura", remarca Moreno. D'aquesta manera, el 15 de desembre del mateix any ja se sotmetia aquesta llei a referèndum.

No es pot oblidar la Catalunya del moment, el desembre de 1975 s'havia creat el Consell de Forces Polítiques de Catalunya amb l'objectiu d'aplegar la major part dels partits

⁹⁴ MORENO, Vicente. (2013). *La Transició: immobilistes, reformistes i rupturistes*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2013/01/08/la-transicio-immobilistes-reformistes-i-rupturistes/> (Consultat el 14/04/2016)

polítics catalans. “És una mostra de l’interès que existia en aquells moments per preparar la transició cap a un règim democràtic”, afirma Moreno. Es van organitzar mobilitzacions populars, com són les manifestacions de l’1 i el 8 de febrer de 1976 a Barcelona que es reclamava l’amnistia dels presos polítics. Això s’hi ha de sumar la concentració a Sant Boi l’11 de setembre de 1976. En aquest acte es va demanar la recuperació de la Generalitat tot cridant a l’uníson: “Llibertat, Amnistia i Estatut d’Autonomia”.

El 15 de juny de 1977 es va poder tirar el vot a les urnes amb una participació alta: 79% del cens electoral. La victòria se la va emportar Unión Centro Democrático (UCD), el partit polític liderat per Adolfo Suárez. El Partit Socialista Obrero Español (PSOE) estava a l’oposició, seguit pel Partido Comunista de España (PCE) i de Alianza Popular (AP). L’extrema esquerra no va aconseguir ni un escó. Per tant, els 350 escons del Congrés van quedar en: 166 per UCD, 118 per PSOE, PCE-PSUC amb 19, AP amb 16, 11 pel Pacte Democràtic per Catalunya (PDC), 8 pel Partido Nacional Vasco (PNB), Partido Socialista Popular (PSP-US) amb 6, UCD-IDCC amb 2 i 1 escó per Esquerra de Catalunya, Euskadiko Ezkerra (EE), Candidatura Aragonesa Independiente de Centro (CAIC) i Candidatura Independiente de Centro (CIC)⁹⁵. D’aquesta manera es demostrava un fort bipartidisme a l’Estat, fet que segueix vigent en l’actualitat.

Pel que fa a Catalunya, els resultats van demostrar que la població s’havia decantat per les esquerres. S’atorgaven 15 escons al Partit Socialista de Catalunya (PSC), 11 al PDC, 9 a UCD, 8 al PSUC, 2 a UDC-IDCC i 1 a Esquerra de Catalunya i Alianza Popular. “L’arribada de la democràcia va representar la recuperació de l’autogovern i la plena consolidació d’un procés de normalització de la cultura i la llengua catalanes”, opinen Ernest Alós i Joan Carles Luque⁹⁶. Això va provocar que es constituís l’Assemblea de Parlamentaris, que exigia la recuperació de la Generalitat, la derogació de l’Estatut de 1932, la recuperació autonòmica política, el retorn del president Tarradellas i la constitució d’un govern català provisional. “En realitat, l’Operació Tarradellas era una maniobra intel·ligent que en el fons només buscava neutralitzar la majoria d’esquerres sorgida democràticament de les urnes”, i aclareixen, “així, Tarradellas es convertiria en l’interlocutor preferent sobre

⁹⁵ FIERRO, José Luis. *Elecciones generales de 1977*. [en línia]. Xtec.cat. A <http://www.xtec.cat/~jfierro/VVTRANS/elecc77.htm> (Consultat el 15/04/2016)

⁹⁶ ALÓS, Ernest; LUQUE, Joan Carles. (2002). *De la negra nit a la claror. 25 anys d’eleccions democràtiques al Poble nou*. [en línia]. Arxiu Històric del Poble nou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101646-1/34+De+la+negra+nit+a+la+claror+25+anys+de+eleccions+democraticues+al+Poblenou.pdf> (Consultat el 14/04/2016)

el ‘problema català’”, expressen Alós i Luque. El 17 de juny Tarradellas arribava a Madrid, on negocià amb Suárez.

Alós i Luque asseguren que la campanya electoral va ser intensa i significativa: “Els mítings i les concentracions foren extraordinàries; a la ciutat de Barcelona, els comunistes arribaren a aplegar més de 100.000 persones en un sol míting, però el rècord fou per als socialistes, que en reuniren gairebé 200.000 a la Monumental”. I afegixen: “L’estrena de noves llibertats es palpava en l’ambient”. El Poblenou no va ser cap excepció. Els socialistes van obtenir el 34% dels vots i els comunistes van aconseguir ser la segona força amb un 20%. Esquerra Republicana de Catalunya era un partit il·legal en aquells moments i es va presentar com a Esquerra Catalana amb el Partit del Treball i van tenir un 8% de vots. Per tant, les esquerres sumaven dos terços dels vots del barri d’origen obrer. L’UCD va obtenir el 14,9%. El seguia la coalició de centreesquerra: Pacte Democràtic per Catalunya (Convergència Democràtica de Catalunya i el PSC – Reagrupament. La dreta no va arribar ni el 2%, es va quedar a l’1,3% dels vots emesos.

Les modificacions es van anar fent i el 25 d’octubre de 1977 es van signar els Pactes al Palau de la Moncloa. Les firmes van ser les del president Suárez, els representants dels partits polítics amb representació parlamentària, els empresaris i el sindicat de Comissions Obreres, perquè la Unió General de Treballadors ho havia refusat. Aquests pactes tenien dos vessants: l’econòmic i la política. En l’aspecte econòmic, Espanya tenia una inflació i un deute gran que van comportar “l’acceptació de l’acomiadament lliure de fins a un 5% del personal de les empreses i l’establiment d’un límit als increments salarials del 22%”, segons l’Enciclopèdia Catalana⁹⁷. Com a solució es va aturar la devaluació de la pesseta i es va acceptar el dret d’associació sindical, per això van firmar-hi. Pel que fa la política, hi va haver grans canvis: es va derogar la censura, es va penalitzar la tortura i se la va declarar com a il·legal; com a contrapartida es va dissoldre el Movimiento Nacional. A més a més, la llibertat d’expressió va ser reconeguda.

Constitució 1978

Les novetats seguien i una de les més esperades va ser la Constitució democràtica. Els parlamentaris van ser els encarregats de redactar el nou text. Així doncs, els responsables de la ‘gran constitució’ i de la qual està prohibit sortir-se’n són: Miguel Herrero de Miñón (UCD), José Pedro Pérez Llorca (UCD), Gabriel Cisneros (UCD),

⁹⁷ ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Pactes de la Moncloa*. [en línia]. Enciclopedia.cat. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-21355653.xml> (Consultat el 14/04/2016)

Gregorio Peces-Barba (PSOE), Jordi Solé-Tura (PCE-PSUC), Manuel Fraga (AP) i Miquel Roca (CiU).

Les negociacions de redacció van durar fins a l'octubre de 1978. Tot seguit, i seguint la política de consens, es va arribar a un acord entre les diferents forces polítiques i el text final es va aprovar al Congrés de Diputats, 325 vots a favor, 6 en contra (Euzkadiko Ezquerria i cinc membres d'AP) i 14 abstencions (PNB i algun diputat d'AP). Finalment, la Constitució es va legitimar via referèndum el 6 de desembre de 1978 amb un 87% Sí i un 33% d'abstenció. Per tant, la votació a favor era un 58% del cens electoral, segons afirma Vicente Moreno⁹⁸.

Amb aquest sistema “la Corona veia limitades les seves funcions a tasques representatives i l'exèrcit quedava finalment sotmès al poder civil”, comenta Moreno. A més a més, també recollia: “Els principals de la política social i econòmica i reconeixia el capitalisme, mitjançant la llibertat de mercat, amb la possibilitat, això sí, d'introduir la planificació econòmica a través de la intervenció de l'Estat en la propietat per motius d'interès públic”, afegeix el mateix expert.

A la Constitució, també, es va establir el castellà com a llengua oficial de l'Estat, però les llengües de les nacionalitats del país rebien el caràcter de cooficialitat a les seves respectives autonomies. A més a més, hi havia un Tribunal Constitucional que vetllava pel seu compliment.

Després de la seva proclamació, el 6 de desembre de 1978, es van convocar noves eleccions per poder escollir una cambra legislativa que regulés el marc polític de la població. El mes de març de 1979 ja es tornava a votar. Altre cop va passar el mateix que a les últimes. Els socialistes van guanyar de nou al barri del Poblenou amb el 39%, mentre que els comunistes es mantenien en segon pla amb un 23%. La dreta quedava més allunyada, destacant la dreta franquista amb només 1,2% dels vots poblenovins. La participació, però, va baixar. Només va votar un 66% del cens. “Les eleccions municipals de l'abril de 1979 van ser unes eleccions marcades per una alta abstenció –gairebé el 44%–, fruit del cansament de les successives convocatòries electorals, però també a causa dels efectes de la crisi econòmica”, opinen Alós i Luque.

⁹⁸ MORENO, Vicente. (2013). *La Transició: La Constitució de 1978*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2013/02/04/la-transicio-la-constitucio-de-1978/> (Consultat el 04/04/2016)

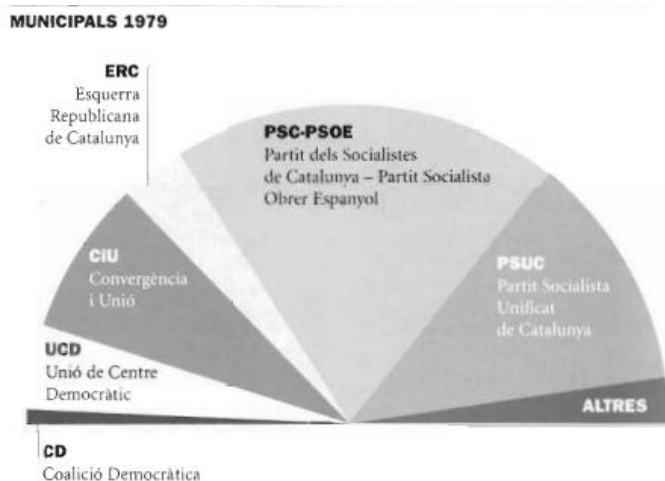

Figura 20. Resultats electorals del Poblenou sobre les municipals de 1979 amb predomini de les esquerres. Font: AHPN

Arran d'això, a l'octubre de 1979 s'acceptava per referèndum ciutadà, 88,1% a favor, l'Estatut d'Autonomia. El 18 de desembre de 1979, es va aprovar la Llei Orgànica 4/1979, d'Estatut d'Autonomia de Catalunya⁹⁹. En aquest text es reclamava la recuperació de la identitat catalana; tots els aspectes que havien estat robats durant la dictadura. Així doncs, l'Estatut signat a Sau va ser la represa de la llibertat, la justícia i la igualtat del poble català. A més a més, manifestava: “La voluntat d’avançar per una via de progrés que assegurí una qualitat de vida digna per a tots els qui viuen, resideixen i treballen a Catalunya”, s’exposa al text recuperat per a Jaume Sobrequés¹⁰⁰. Oficialment, va entrar en vigor el 17 de gener de 1980.

⁹⁹ PRESIDÈNCIA DEL GOVERN DE L'ESTAT. (1979). *Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. [en línia]. Gencat.cat. A http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=459 (Consultat el 14/04/2016)

¹⁰⁰ SOBREQUÉS, Jaume. (2010). *L'Estatut de la Transició. L'Estatut de Sau (1978-1979)*. [en línia]. Barcelona: Parlament de Catalunya. A <http://www.parlament.cat/document/nom/EstatutTransicio.pdf> (Consultat el 14/04/2016)

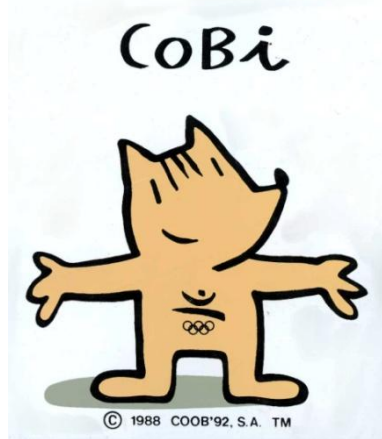
5. LA NOVA ICÀRIA

Els Jocs Olímpics. Barcelona, el punt de mira

El 1982 es va iniciar el projecte de proposta amb Narcís Serra com a alcalde, on també s'exposava la construcció d'equipaments i serveis per les característiques d'una competició d'alt nivell com a aquesta, i per la cabuda i repercussió que tindria a la ciutat. Es va crear l'Oficina Olímpica i el Consell Redactor de la Candidatura per portar-lo a terme. “Avalada unànimement per totes les institucions i estaments de l'Estat, es va convertir en una sòlida candidatura [...] que va merèixer la confiança del Comitè Olímpic Internacional (COI) per davant de ciutats com París, Brisbane, Birmingham o Belgrad”, explica Joan Manuel Surroca i Carmona, autor del llibre *Diari olímpic d'un blocaire* (2012)¹⁰¹.

Així doncs, el 17 d'octubre de 1986: “A les 13 hores i 22 minuts va ser quan, en el Palais de Beaulieu de Laussane, el president del CIO, Joan Antoni Samaranch, va anunciar el nom de la ciutat que organitzaria els JJOO de 1992; la seva famosa frase “...à la ville de...” la va pronunciar amb una petita pausa, “...un petit moment...”, mentre obria un sobre del contingut del qual ja era coneixedor, “...à la ville de...Barcelona!!!”¹⁰², afegeix l'autor. Surroca mostra que des de 1910 la capital catalana lluitava per ser seu dels Jocs.

El 1987 es va dissoldre el Consell Redactor de la Candidatura i va sorgir el Comitè Organitzador Olímpic Barcelona'92 (COOB'92). Aquesta entitat es va encarregar de tot allò que es relacionés amb els Jocs, és a dir, des de l'execució d'obres públiques, a les

Fiugra 21. Cobi, la mascota dels JJOO. Font: COOB'92

relacions amb el COI, i passant per les negociacions de retransmissió dels mitjans de comunicació, especialment amb les televisions.

La necessitat de crear una mascota pels XXV Jocs va fer que es convoqués un concurs pel ‘Comitè Organitzador de Barcelona 1992’. Per això, el 29 de gener de 1988 es va fer públic el resultat. “Per triar la mascota, el seu conseller delegat, José Miguel Abad, la va definir

¹⁰¹ SURROCA CARMONA, Manuel. (2012). *Diari olímpic d'un blocaire*. [en línia]. Barcelona: Museu Olímpic de Barcelona. A http://www.museuolimpicbcn.cat/upload/Diari_Olimpic_WEB.pdf (Consultat el 15/04/2016) (p.18).

¹⁰² Surroca, Op. cit., p. 18.

amb aquestes paraules: “*Sembla un gos però no m’atreveria a assegurar que ho sigui*”¹⁰³. Aquest animal va néixer sense nom i el principi semblava la història de ‘L’aneguet lleig’. Després de rebre queixes i veure com el 39% de la població el rebutjava, Cobi, el gos pastor dissenyat per Javier Mariscal, es va acabar guanyant el cor de tothom. Surroca comenta: “Va ser una aposta valenta i innovadora que va marcar un abans i un després en la creativitat de les mascotes olímpiques des de la seva implantació a Munic el 1972”.

A la vegada que Barcelona es transformava en molts sentits com socialment i urbanísticament, també va marcar un abans i un després a Icària i els actes inaugurals dels Jocs Olímpics. “El segell de Barcelona encara es manté viu d’alguna manera, ha estat present en la filosofia de les cerimònies inaugurals dels Jocs que l’han seguit”, remarca Surroca.

Amb el desig de ser seu olímpica, la ciutat va potenciar el seu teixit associatiu. Aquest fet va ser clau per la difusió d’aquesta idea amb l’objectiu que es veïés com una necessitat social. D’aquesta manera, tothom va col·laborar i va donar visibilitat a l’esport d’alt nivell de la ciutat i del país.

Segons Surroca, l’objectiu de Joan Antoni Samaranch era aconseguir la presència dels millors esportistes als JJOO. A Seül va tornar a tenir força el tennis i a Barcelona es va comptar amb els jugadors de l’NBA. Els Estats Units van quedar fora de la final olímpica de 1988 a Seül; per això, a Barcelona es va preparar amb un equip potent. “De la seva capacitat ja va donar una mostra en el preolímpic panamericà de 1991, en el qual va guanyar tots els partits amb una mitjana de 50 punts de diferència i anotant una mitjana de 121 punts”, demostra Surroca.

El 26 de juliol de 1992 va ser el tret de sortida dels JJOO. La cerimònia d’inauguració va tenir un gran rebuda, ja que l’audiència va ser de 3.500 milions d’espectadors arreu del món. L’element principal era la Mediterrània. “Dins de la cerimònia inaugural va destacar molt especialment el mosaic humà amb la paraula ‘Hola’, i també ha quedat en el record el vaixell de savis, guerrers i atletes que malgrat les adversitats i amb l’ajuda d’Hèrcules aconsegueixen arribar a bon port”, s’explica a la pàgina web Barcelona Olímpica, l’arxiu oficial dels Jocs Olímpics de Barcelona’92¹⁰⁴. Aquest espectacle jugà amb la tècnica del trencadís de Gaudí i va ser representat per la Fura dels Baus. A continuació, Antonio Rebollo, arquer paralímpic, va encendre el pebeter amb una fletxa. Cal dir que la

¹⁰³ Surroca, Op. cit., p. 19.

¹⁰⁴ BARCELONA OLÍMPICA. *Barcelona’92. Cerimònies*. [en línia]. Arxiu oficial dels Jocs Olímpics de Barcelona’92: [Barcelonaolimpica.net](http://www.barcelonaolimpica.net). A http://www.barcelonaolimpica.net/tema.asp?id_bloc=1&id_tema=165 (Consultat el 15/04/2016)

torxa va arribar a casa nostra per Empúries, l'antic Emporium romà; una forma de promoure una relació entre cultures diferents.

El *Dream Team* va debutar guanyant a Angola per 26 a 48. “El Pavelló Olímpic de Badalona va veure com, un dia darrere l'altre, la màquina basquetbolística de l'NBA massacrava els seus rivals: Croàcia, Alemanya, Brasil, Espanya, Puerto Rico, Lituània i, a la final, de nou els croats”, diu Surroca. Van tenir una mitjana de 117 punts per partit i 44 punts de diferència.

Barcelona va demostrar ser una ciutat cooperativa i social. Durant la candidatura va comptar amb 60.000 voluntaris. El 1986 van augmentar fins a 102.000; però, després del pla de formació, especificació del lloc de treball i la formació de les instal·lacions, van participar 35.000 persones, segons l'Enciclopèdia Catalana¹⁰⁵.

L'acte de cloenda es va celebrar el 9 d'agost de 1992 amb unes 3.200 persones a davant de la pantalla. El lema escollit per acabar va ser: “Amics per Sempre”. Aquesta frase va venir acompanyada de rumba catalana musicada per Peret i Els Manolos.

L'adéu a Icària

Tot i la festivitat de la ciutat i del país, els JJOO també van tenir la seva part fosca: la pèrdua d'Icària. La zona de la ciutat de Barcelona on s'han produït més canvis de forma ràpida i radical. En menys de 300 anys s'ha passat d'un paisatge natural a un de residencial, a través d'un paisatge agrícola i el més important de tots: el paisatge

Figura 22. Inici de l'enderrocament de la fàbrica Motor Ibérica, la primera indústria en caure per la construcció de Vila Olímpica. (1987). Font: AHPN

industrial. El sòl ha estat sempre el mateix, però, els edificis de sobre seu han anat canviant.

Els primers anys de l'ajuntament democràtic de Barcelona van marcar una empatia entre els ciutadans i la institució. “La renovació de la classe política municipal i la menor pressió dels interessos immobiliaris sobre la ciutat, en un moment de paràlisi del creixement urbà, afavoriren una orientació de l'Ajuntament de Barcelona cap a una

¹⁰⁵ ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Els Jocs Olímpics de Barcelona*. [en línia]. Enciclopèdia.cat. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-EEC-7227.xml> (Consultat el 16/04/2016)

dinàmica de catalitzador d'iniciatives interclassistes i cap a una catarsi de recuperació de trajectòria històrica de la ciutat”, explica Joan Roca, geògraf, historiador i actual president del Museu d'Història de la ciutat de Barcelona, al llibre *El futur de les perifèries urbanes* (1994)¹⁰⁶. D'aquesta manera, la ciutat va millorar urbanísticament i monumentalment; però, també se la va qualificar com a ciutat - empresa. El fet de pensar Barcelona com a seu dels jocs, va portar a que es veiés com un agent impulsor.

Tot i això, el Pla de la Vila Olímpica/Nova Icària ja estava en la ment d'alguns. Va sorgir del poder municipal, que afectava a 55 hectàrees, i desallotjà a 300 persones que van tenir, a canvi, pisos nous. No van haver-hi queixes per part dels barcelonins ni dels afectats. Però, tal com diu Ferran Caballé, historiador de Veclus–Gestió i documentació del patrimoni arquitectònic: “Tal y como se planeó, la construcción de la Vila Olímpica significaba la desaparición absoluta del antiguo barrio de Icaria, borrando cualquier vestigio de lo que había sido uno de los espacios con mayor concentración industrial de la ciudad de Barcelona”¹⁰⁷.

El 1985 es va crear l'Òrgan Especial de Gestió del Front Marítim del Poblenou, conegut com a Vila Olímpica S.A (VOSA), per donar més autonomia a la gestió. El juny de 1986 es va aprovar el pla de la Nova Icària, en record del nom d'Icària citat per Cerdà i fent referència al socialisme utòpic d'Étienne Cabet. En aquest barri s'apostà per la idea de Bohigas: urbanisme estratègic. “Intervenir amb projectes específics en parts del territori sota la premissa que la inèrcia de l'actuació irrigarà tota l'àrea del voltant”, presenten Tejero i Encinas¹⁰⁸. I continuen: “Es tracta de crear nous centres a Barcelona on puguin conivir diferents activitats terciàries i residencials”. Aquests reequilibris de la ciutat s'anomenen Àrees de Nova Centralitat. Afegeixen Tejero i Encinas: “El Poblenou es converteix en el protagonista d'excepció de la futura renovació i modernització de la ciutat; es converteix en el barri <<contenedor>> de bona part de les obres olímpiques de la ciutat”. Es transformaren les zones de la Vila Olímpica, el Port Olímpic, el Cinturó del Litoral i les platges perquè estiguessin a punt per les olímpiques.

La part positiva de tot això és que Oriol Granados, l'antic director del Servei d'Activitats Arqueològiques del Museu d'Història de la Ciutat, explica que el seu servei va

¹⁰⁶ ROCA, Joan. (1994). “Epíleg. Metamorfosi transolímpica de Barcelona”. Dins de: DDAA. *El futur de les perifèries urbanes*. Institut de Batxillerat Barri Besòs: Barcelona. (p. 600)

¹⁰⁷ CABALLÉ, Ferran. (2010). *Desaparece el barrio de Icaria, nace la Vila Olímpica*. [en línia]. Universitat de Barcelona: Geo Crítica. Cuadernos Críticos de Geografía Humana. A <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-895/b3w-895-9.htm> (Consultat el 20/04/2016)

¹⁰⁸ Op. cit., 66. (p. 13)

Figura 23. La Vila Olímpica en construcció. (1986).

Font: AHPN

proposar al Servei de Protecció de Patrimoni Monumental de l'Ajuntament de Barcelona: “La realització d’un treball de documentació i catalogació del sector per tal de conservar un testimoni de les construccions industrials i socials que s’aixecaven i tenien lloc en aquesta zona per tal de convertir-les en una part del nostre patrimoni”, justifica Granados¹⁰⁹. Aquesta idea es va consensuar a favor i l’empresa Vila Olímpica S.A. va assumir les despeses de la formació de l’equip tècnic d’historiadors i arquitectes i dels serveis tècnics d’imatge, per fer gravacions i fotografies. Estava dirigit per Manuel Arranz i tenia un doble objectiu: “Una exhaustiva investigació sobre la formació del barri i de cada una de las unidades arquitectónicas que lo componían, y un análisis histórico-arquitectónico descriptivo de todos los edificios”, exposa Caballé. Però només es van salvar xemeneies perquè ocupaven poc, eren símbol del passat i era molt costós enderrocar-les.

Del 1986 al 1992 Barcelona es basà, urbanísticament, amb la política urbana coneguda com a Model Barcelona; tota una novetat que tenia com a objectiu de futur portar a terme les transformacions físiques i urbanes, juntament amb un imaginari que és la imatge, la marca de la ciutat. L’exemple més visible és el Poblenou. “El que es va plantejar a Barcelona era una requalificació de la barriada denominada Icària del Poblenou, que era probablement el gruix de la indústria més forta del Poblenou”. I afegeix: “Això portà un canvi de rol de la zona, ja que en aquell moment les fàbriques que hi havia es van tirar a terra i l’única cosa que van deixar dempeus va ser la xemeneia de Can Folch, com a símbol del que havia estat el barri”, remarca Clarós. Tot i això, els veïns no es van queixar sobre el pla de tabula rasa. “Amb l’excusa dels JJOO i l’anestèsia que se li aplicà a la població per la il·lusió, va fer que la contestació que hi va haver quedés ensordida en el sentit de dir: ‘la causa és superior al mal que es pugui fer’”, afirma Clarós. Aquestes transformacions van donar-li una visibilitat al barri que fins aleshores no tenia. Va ser quan es va integrar, de veritat, dins a la ciutat perquè s’hi van instal·lar galeries d’art, estudis d’artistes situats en antigues fàbriques o locals musicals. És a dir, Poblenou apostava per les arts.

¹⁰⁹ GRANADOS, O. (1989). *El projecte de documentació històrica de l’avinguda d’Icària, I Jornades d’arqueologia industrial de Catalunya*. Hospitalet de Llobregat. (p. 38).

Barcelona havia d'estar a punt el 25 de juliol de 1992. “Un referent que ni crítics ni partidaris no podien canviar, i que resultava un efectiu neutralitzador d'objeccions des del moment que gairebé tots els punts de vista es compartia, d'alguna manera, el temor del moment que gairebé suposà un fracàs”, opina Roca¹¹⁰. La capital catalana havia de ser atractiva i competitiva internacionalment; a més a més, de resituar-se dins a Europa. “Els Jocs Olímpics han estat l'ocasió ideal per actualitzar el valor immobiliari i aconseguir capital fictici creat per via del deute”, segueix Roca. La concessió se li atorgà uns mesos després que Espanya entrés a la Comissió Econòmica Europea. I afegeix: “La política d'internacionalització econòmica de la Generalitat s'ha basat en una densa xarxa de contactes exteriors i en la formació d'un lobby ara destinat a projectar Catalunya com a pol dinàmic europeu”¹¹¹.

Per organitzar els JJOO es van establir uns organismes autònoms que feien d'intermediaris entre les institucions (Ajuntament de Barcelona, Generalitat i Govern espanyol) i les empreses privades que executaven la iniciativa. Aquest esdeveniment va ser una peça més de l'objectiu de situar Barcelona al mapa. Hi havia una necessitat de transformar la ciutat; es volia equiparar el centre amb la perifèria. Joan Roca recull al llibre *El futur de les perifèries urbanes* (1994) les declaracions de l'arquitecte Oriol Bohigas: “No ha de ser reduït a termes quantitius, sinó que ha de ser tractat amb profundes consideracions qualitatives; tot el municipi ha de ser ‘ciutat’, malgrat algunes diferències representatives clarament localitzables que la mateixa història urbana ja fa difícil de superar”¹¹². D'aquesta manera, va començar a sorgir l'especulació immobiliària, ja que es venia el sòl al sector públic. “Les adquisicions s'hagueren de limitar a compensar la manca d'espai per a usos col·lectius, després que en els anys seixantes i setantes els terrenys d'antigues instal·lacions militars, sanitàries, de transports i industrials haguessin estat directament ocupats per interessos immobiliaris privats”, afirma Roca.

Segons les dades d'Holsa (Hòlding Olímpic SA) de l'estiu de 1992, es van invertir 926.438 milions de pessetes directament a la preparació dels JJOO. D'aquests diners: 563.226 es van destinar a infraestructures, en habitatges i locals comercials uns 139.740, 119.884 a la millora d'equipament hotelier i 87.510 a equipaments esportius.

Al Poblenou va allotjar els àrbitres que van llogar els pisos que s'havien construït per a l'ocasió. “Al final, el nombre de pisos municipals a la Vila del Poblenou s'ha limitat simbòlicament a 76, que a les darreries de 1993 es concediran per 50 anys per un preu entre

¹¹⁰ Roca, Op. cit., p. 601.

¹¹¹ Roca, Op. cit., p. 607.

¹¹² Roca, Op. cit., p. 615.

7,2 i 20,2 milions de pessetes”, explica Roca¹¹³. Una especulació en tota regla. De fet, els tècnics es van pagar entre 57.000 i 65.000 pessetes al mes mentre van estar treballant al campionat mundial.

Segons l'estudi 'Dinàmica econòmica i posició estratègica del Poblenou'¹¹⁴, fet per la Universitat Autònoma de Barcelona a petició de l'Ajuntament de Barcelona, des del 1975 fins al 1986 les variacions de la població han anat paral·leles a la degradació del Poblenou. “En aquest període, Poblenou perdia un 19% de població mentre que Barcelona en perdia un 3% i la desindustrialització i la manca d'oferta adequada d'habitatges van influir en la marxa d'un important percentatge de població”, exposen Tejero i Encinas. Però entre el 1986 i el 1996 això canvià. Mentre Barcelona seguia perdent població, que arribà al 11%; el Poblenou va començar a remuntar i augmentar un 1%. La nova zona de Vila Olímpica va ser la clau i l'atracció per a molts habitants.

Taula I: Nombre d'habitants i variació de la població del Poblenou, per sectors, en relació a Sant Martí i a Barcelona

	1975	%	1981	%	1986	%	1991	%	1996	%
Centre Històric	28.622	48	26.872	52	24.864	52	24.429	51	23.174	48
Gran Via	10.910	18	9.876	19	10.515	22	12.531	26	12.507	26
Diagonal	8.292	14	7.404	14	6.832	14	6.081	13	5.538	11
Vila Olímpica	6.079	10	2.800	5	2.501	5	1.807	4	5.492	11
Glòries	5.472	9	4.059	8	3.225	7	3.062	6	1.909	4
Total	59.375	100	51.011	100	47.937	100	47.910	100	48.620	100
Poblenou	59.375	36	51.011	23	47.937	22	47.910	22	48.620	24
Sant Martí	163.893	100	223.184	100	216.810	100	214.252	100	205.359	100
Poblenou	59.375	4	51.011	3	47.937	3	47.910	3	48.620	3
Barcelona	1.751.136	100	1.786.186	100	1.701.812	100	1.643.542	100	1.508.803	100

Variacions de població: 1975-1986 i 1986-1996		
	1975-1986	1986-1996
Centre Històric	-13%	-7%
Gran Via	-4%	19%
Diagonal	-18%	-19%
Vila Olímpica	-59%	120%
Glòries	-41%	-41%
Poblenou	-19%	1%
Sant Martí	32%	-5%
Barcelona	-3%	-11%

Figura 24. Taula sobre els habitants de Poblenou dividits per sectors. Font: Elisabet Tejero i Rafael Encinas

Poblenou, en aquella època es basava en una població envellida, entre 60 i 70 anys, i que vivia sola. Arribava fins al 61% tant al barri com al Districte de Sant Martí i a la ciutat. Per això, la desocupació va ser més elevada que a altres punts de la capital. El 1991: “El 16% de la població del Poblenou està jubilada –tres punts per sobre de la proporció de

¹¹³ Roca, Op. cit., p.616.

¹¹⁴ Estudi exposat al llibre *El Poblenou. Un barri a les portes del s.XXI* (1995) d'Elisabet Tejero i Rafael Encinas

Sant Martí i Barcelona”, es remarca a l'estudi¹¹⁵. Tot i això, l'ocupació que hi havia al barri era industrial. “A principi de la dècada dels noranta, un 35% de les llicències que operaven al barri eren industrials”, s'exposa a l'estudi. I continua: “En aquell moment, Barcelona només recollia un 14% de les llicències”. No obstant això, mentre aquest sector anava a declivi, la balança es decantà cap als serveis, que passà d'un 26% de llicències al 1992 a un 32% al 1994.

Els Jocs Olímpics van portar que es canviés la percepció que es tenia del barri. “Van obrir un dia la Vila Olímpica per visitar-la i jo hi vaig anar a donar una volta; m'hi vaig trobar a un que m'havia comentat temps endarrere com podia viure al Poblenou i allà li vaig dir: ‘Mira, ara hauríem de posar un tiquet per poder entrar al Poblenou’”, explica una veïna del barri que freqüenta l'Arxiu Històric del barri.

“Passada l'eufòria olímpica, les transformacions es centraven ara al nucli antic del barri”, expliquen Tejero i Encinas¹¹⁶. I afirmen: “Durant la segona meitat dels anys 90, la Rambla és convertida en zona de vianants”. De fet, tal com diu Nicasi: “La Rambla és el centre del barri, el lloc on sempre s'han organitzat totes les festes”. Tejero i Encinas exposen: “Però el repte comença quan les administracions i les empreses en construcció es proposen urbanitzar el darrer gran espai edificable de Barcelona: el sector est del Poblenou, des del nucli antic fins al Besòs, i des de la Gran Via – Diagonal fins al mar”. Es reurbanitzaran els terrenys que havien estat ocupats per les grans fàbriques del barri. Una reorganització que es farà a partir del Pla 22@.

Arxiu Històric del Poblenou (AHPN)

D'un acudit a una realitat. “Nosaltres comencem com a arxiu per salvar Can Saladrigas que es volia enderrocar per portar a terme el Pla 22@; la idea va sorgir d'una excursió a Terrassa per veure el Museu de la Ciència i la Tècnica, on parlàvem, en broma, que s'havia de fer alguna cosa per preservar la fàbrica; era com si proposéssim un joc”, recorda Jordi Fossas, membre de l'arxiu, tot rient.

¹¹⁵ Tejero i Encinas, Op. cit., p. 33.

¹¹⁶ Tejero i Encinas, Op. cit., p. 41.

Una iniciativa que va sortir de la necessitat: “Era el moment que la ciutadania estava preparada per sensibilitzar-se sobre el patrimoni; si s’hagués proposat dos anys enrere, potser hagués estat un fracàs”,

Figura 25. Membres de l’AHPN. Font: AHPN

especifica Fossas. “Salvem Can Saladrigas”, un eslògan

clar i concís que es va merèixer l’atenció dels mitjans de comunicació. “Era una cosa beneficiosa per a tots; no feia mal a ningú, al contrari, i l’únic que calia era replantejar el pla”, opina Fossas. I continua: “El regidor socialista Narvaez, en una setmana, passà de dir que la fàbrica aniria a terra a ser el màxim salvador de l’edifici”. Tota una paradoxa, però el més sorprenent és que la màxima autoritat de la ciutat fos un ignorant del conflicte: “L’alcalde Joan Clos va fer una visita al barri on es va trobar amb una manifestació de jovent amb la pancarta i l’eslògan; va preguntar què era i el periodista i escriptor, J.M. Huertas Clavería, li va mostrar les instal·lacions deteriorades”, i segueix narrant, “després d’això, el Clos va dir que s’havia de salvar i el regidor va canviar el seu discurs”, comenta el president de l’AHPN.

El Pla 22@ Barcelona. El districte de la innovació

El Pla 22@ és el Pla de la Ribera modificat. És la problemàtica actual que afecta a 198,26 hectàrees, o també es pot dir que ocupa 115 illes de cases. Ara bé, anem a com a sorgir el projecte. Al 2000, es va aprovar un nou ordenament urbanístic a l’Ajuntament de Barcelona que pretenia transformar la vella àrea industrial del Poblenou en un espai de nova activitat, perquè les fàbriques eren obsoletes i estaven tancades. Així doncs, tal com argumenta Abel Albet¹¹⁷, geògraf i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona: “Es va agafar el codi 22 A que és per terrenys d’ús industrial i es va jugar amb l’@ per titular el nou pla que utilitzava els edificis per donar-los un nou ús econòmic”. I afegeix: “D’aquesta manera no es feia tabula rasa com s’havia pensat en el Pla de la Ribera, o com es va fer amb

¹¹⁷ Entrevista personal realitzada el 24/11/2015

la Vila Olímpica; a més a més, era un canvi fàcil a nivell legal”. “Això permet consolidar l'ús d'altres tipus d'activitats relacionades amb la indústria, no serien de manufactura, sinó que hi hauria activitats de serveis a la indústria i és el que podríem englobar en el concepte que apareix a finals del segle XX: la nova economia”, comenta Salvador Clarós. I segueix: “Són totes aquelles activitats que formen part de la indústria, però que són els serveis necessaris perquè funcioni, com: recerca, serveis industrials, administració, comercialització, màrqueting o finançament”. Tot això ve donat per l'externalització de les empreses entre la indústria productiva i els serveis.

El Pla 22@ es basa en construir illes de cases que cadascuna tingui: indústria, habitatge social, equipaments i zona verda. El president de l'Associació de Veïns del Poblenou exposa que com a entitat estaven d'acord amb el plantejament: “Des de l'Associació abonem aquesta idea; aquest canvi de la indústria pesada que estava obsoleta per una nova activitat industrial; el que

Figura 26. Oposició veïnal al Pla 22@. Font: AHPN

nosaltres no volíem era que el Poblenou deixés de tenir un rol d'activitat econòmica”. A més a més, Clarós ho veia com una oportunitat: “Aquesta nova activitat era compatible amb el teixit urbà i es podia recuperar els 800.000m² de sòl per fer escoles, biblioteques, zones esportives, ambulatoris... que el barri no tenia”. Jordi Fossas, però, opina el contrari: “Cada illa és una unitat en si d'ella mateixa, però això provoca que 100 illes no fan un conjunt, perquè juntes poden ser un desastre; aquesta és la perversió que té el 22@, li falta l'idea de bloc”. I afegix: “No s'ha pensat que l'equipament, o la zona verda, que hi ha a cada illa; potser seria millor concentrar-lo en una d'elles? S'ha intentat corregir aquest problema, però amb la segona crisi immobiliària ha quedat aturat”. En Nicasi segueix la línia de Fossas: “És un invent que els ha sortit malament perquè no han vingut les empreses que vindrien; però el volen tirar endavant sí o sí”. La protesta veïnal va ser forta i, actualment, encara segueix en alguns punts com és la batalla per Can Ricart.

Tot i això, Clarós remarca que des de l'Associació estaven a favor del plantejament, però no en l'execució: “És barroera i totalment a remolc del liberalisme econòmic que hi ha als 90 i principis dels 2000, ja que el motor bàsic de la transformació era el capital financer i la promoció immobiliària”. I continua: “El pla, tot i tenir el seu bon projecte, en el

desenvolupament es van produir tota una sèrie de disfuncions molt potents com treure petits tallers o activitats que funcionaven i generaven promoció econòmica amb oficines que no van aportar aquesta riquesa i varietat d'usos que nosaltres volíem”.

És per tot això que es creà el Pla de Protecció del Patrimoni Industrial, per part de l'Ajuntament de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona, el 2000. Es va fer un catàleg del patrimoni de la ciutat per districtes. El districte de Sant Martí de Provençals va apuntar els seus edificis patrimonials, però no els fabrils, ja que eren poquíssims i eren xemeneies com la Torre de les Aigües o la fàbrica de Ca l'Aranyó.

Des del Fòrum Ribera Besòs es va iniciar un estudi sobre tot el patrimoni industrial del Poblenou, el 2004. “A partir d'això, vam començar una batalla, perquè es preservés i es catalogués el patrimoni industrial per part de l'Ajuntament”, explica Clarós. I segueix: “L'estudi va ser en base a documentació científica i analítica dels més importants; després es va aprovar el catàleg”. D'aquesta manera, es forçà que es fes el catàleg del patrimoni anomenat ‘Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic Històric – Artístic de la ciutat de Barcelona’, que va ser modificat el 2006. Es van introduir 114 elements arquitectònics d'interès. Tot i això, Dels 114 elements, només se n'havien catalogat una trentena anteriorment, i no tots els més importants com pot ser Can Ricart, que es va acabar catalogant com a Bé Cultural Nacional del Patrimoni Català, la màxima protecció que pot obtenir un element patrimonial. “També es van catalogar cinc elements com a béns culturals i d'interès local, que és el nivell inferior de protecció del patrimoni nacional; aquests elements són: l'Escosesa, Caldés, Frigo, Calilla i Can Gili; és a dir, el catàleg de patrimoni del 2000 havia ignorat tots els elements importants del patrimoni industrial del Poblenou”, reivindica Clarós.

Per tant, el barri barceloní del Poblenou tornava, i així continua, a reactivar-se econòmicament i, en certa manera, es va apostar per seguir amb l'element característic de la zona: la industrialització. Això sí, en la seva vessant més de serveis i no de producció com havia estat abans. Malgrat tot, la Icària obrera i socialista ja no hi és i encara que ara s'intentin preservar fàbriques o xemeneies, no tornarà a ser mai més aquell barri gris d'enormes columnes fum i soroll.

6. BIBLIOGRAFIA I DOCUGRAFIA

- A. GALÍ. (1981). *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900 - 1936)*. Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2015). *Inauguració de la placa commemorativa en homenatge als habitants de l'antic barri de barraques de Rere Cementiri*. [en línia]. Barcelona: nota de premsa de l'Ajuntament de Barcelona. A <http://eldigital.barcelona.cat/wp-content/uploads/2015/03/Nota-de-premsa-Dossier-per-la-inauguraci%C3%B3-placa-Rere-Cementiri-22-3-2015.pdf>
- ALBERICH, Neus. (2002). *Poblenou: la fàbrica de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Sector d'Urbanisme.
- ALBET, Abel. Professor del Departament de Geografia de la UAB. Entrevista personal realitzada el 24/11/2015
- ALÓS, Ernest; LUQUE, Joan Carles. (2002). *De la negra nit a la claror. 25 anys d'eleccions democràtiques al Poblenou*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101646-1/34+De+la+negra+nit+a+la+claror+25+anys+deleccions+democraticues+al+Poblenou.pdf>
- AMORES, Ferran. (2007). *El Metro i el Poblenou: una relació d'amor-odi*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/97775-2/56+-+El+metro+i+el+Poblenou-una+relaci+d+amor-odi.pdf>
- BADIA, Fèlix. (2007). *Cuando llovía fuego*. [en línia]. La Vanguardia. A http://www.iec.cat/recull/ficheros/2007/02_feb/m1507.pdf
- BARCELONA OLÍMPICA. *Barcelona'92. Cerimònies*. [en línia]. Arxiu oficial dels Jocs Olímpics de Barcelona'92: Barcelonaolímpica.net. A http://www.barcelonaolimpica.net/tema.asp?id_bloc=1&id_tema=165
- BENQUEREL, Xavier. (1987). *Icària, Icària...* Barcelona: Llibres de Mall.
- BONET, Blai. (1969). *Míster Evasió*. Barcelona: Edicions 62
- BUXAWEB. *El franquisme 1939-1975*. [en línia]. Buxaweb.com. A <http://www.buxaweb.com/historia/temes/escat/franquisme.htm#Crisi%20econ%C3%B2mica>

- CABALLÉ, Ferran. (2010). *Desaparece el barrio de Icaria, nace la Vila Olímpica*. [en línia]. Universitat de Barcelona: Geo Crítica. Cuadernos Críticos de Geografía Humana. A <http://www.ub.edu/geocrit/b3w-895/b3w-895-9.htm> (Consultat el 20/04/2016)
- CAMPS, Nicasi. (1996). *Els cinemes del Poblenou*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://periferiesurbanes.org/wp-content/uploads/2010/11/MEMORIA-FINAL-PLA-DE-LA-RIBERA.pdf>
- CAMPS, Nicasi. (2008). *Les Festes Majors del barri després de la Guerra Civil*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxuihistoricpoblenou.cat/download/68576-2/Icaria08.pdf>
- CASTELLS DURAN, Antoni. (1993). *Les col·lectivitzacions a Barcelona 1936-1939*. [en línia]. Barcelona: Editorial Hacer. A <http://www.cedall.org/Documentacio/e-books/Colectivitzacions/Colectivitzacions.pdf>
- CASTELLS DURAN, Antoni. (2001). *De la vaga de tramvia de 1951 a les vagues de 1962*. [en línia]. Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia. A <http://blog.ferrerguardia.org/2001/09/de-la-vaga-de-tramvies-de-1951-a-les-vagues-de-1962/>
- CENU. (2012). *El Consell de l'Escola Nova Unificada*. [en línia]. CGT Ensenyament. A <http://cgtense.pangea.org/spip.php?article3060#.VvuLsfmLTIU>
- CIRÉS. (1932). *La República del Somorrostro*. Barcelona: *El Noticiero Universal*
- CLARÓS, Salvador. President de l'Associació de Veïns del Poblenou. Entrevista personal realitzada el 22/12/2015
- CORPORACIÓ CATALANA DE MITJANS AUDIOVISUALS. (2010). *Barraques. La ciutat oblidada*. [en línia]. Programa *Sense Ficció*. Barcelona: Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals – TV3. A <http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/Sense-ficcio/Barraques-La-ciutat-oblidada/video/2333059/> (Consultat el 15/01/2016)
- CRUZ, Rafael. (2005). *El órgano de la clase obrera. Los significados del movimiento obrero en la España del siglo XX*. [en línia]. València: Historia Social.
- DDAA. (1990). *Nou viatge a Icària*. Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou
- DDAA. (2006). *El Pla de la Ribera: el veïnat contra la dictadura*. [en línia]. Barcelona: Grup de Treball d'Etnologia de l'Espai Públic de l'Institut Català d'Antropologia. A <http://periferiesurbanes.org/wp-content/uploads/2010/11/MEMORIA-FINAL-PLA-DE-LA-RIBERA.pdf>
- DDAA. *El Poblenou: més de 150 anys d'història*. (1991). Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou.

- DDAA. *Història I [La Cooperativa La Flor de Maig]*. [en línia]. Ateneu La Flor de Maig. A <https://ateneuflordemaig.wordpress.com/historia-2/>
- DIEC. *Definició cooperativa*. [en línia]. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. A <http://dlc.iec.cat/results.asp?txtEntrada=cooperativa&operEntrada=0>
- ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Definició Moviment Obrer*. [en línia]. Enciclopèdia.cat. a <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0153771.xml>
- ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Els Jocs Olímpics de Barcelona*. [en línia]. Enciclopèdia.cat. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-EEC-7227.xml> (Consultat el 16/04/2016)
- ENCICLOPÈDIA CATALANA. *Pactes de la Moncloa*. [en línia]. Enciclopèdia.cat. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-21355653.xml>
- ENCICLOPÈDIA.CAT. *Àrea Metropolitana de Barcelona*. [en línia]. A <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0007650.xml>
- FAVÀ, Maria. Periodista i membre de l'Arxiu Històric del Poblenou. Entrevista personal realitzada el 15/03/2016
- FIERRO, José Luis. *Eleccions generals de 1977*. [en línia]. Xtec.cat. A <http://www.xtec.cat/~jferro/VVTRANS/elecc77.htm>
- FOSSAS, Jordi. President de l'Arxiu Històric del Poblenou. Entrevista personal realitzada el 22/12/2016
- GALINDO, Antonio. (2002). *El barri de Pekín*. [en línia]. Arxiu Històric de Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101631-1/04+Els+banys+del+Poblenou+oci+maritim+i+espai+industrial.pdf>
- GENERALITAT DE CATALUNYA. *La ocupació de Catalunya. La dictadura de Franco. Repressió i exili*. [en línia]. Gencat.cat. A http://www.gencat.cat/culturcat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/es_ES/index20da.html?vgnnextoid=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=b6413c084ded7210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&newLang=es_ES
- GRANADOS, O. (1989). *El projecte de documentació històrica de l'avinguda d'Icària, I Jornades d'arqueologia industrial de Catalunya*. Hospitalet de Llobregat. (p. 38).
- HISTORIACIDEAD. *La España franquista*. [en línia]. Historiacidead.Wikispaces.com. A <https://historiacidead.wikispaces.com/file/view/15.+La+Espa%C3%B1a+franquista.pdf>
- HISTORIASIGLO20. *La guerra àrabe-israelí de 1973 (Guerra del Yom Kippur o del Ramadà)*. [en línia]. Historiasiglo20.org. A <http://www.historiasiglo20.org/GLOS/yomkippur.htm>

HUERTAS CLAVERÍA, Josep M^a. (1982). *Obrers a Catalunya. Manual d'Història del Moviment Obrer (1840-1975)*. Barcelona: L'Avenç.

HUERTAS CLAVERÍA, Josep Maria. (1996). *Memòria del Somorrostro*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101461-4/40+memoria+del+somorrostro.pdf>

HUERTAS CLAVERÍA, Josep Maria. (2004). *Cooperatives, corals, ateneus...* [en línia]. Arxiu Històric de Poblenou: Revista Icària. A http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/68586-3/Icaria0914-Cooperatives_corals_ateneus.pdf

HUERTAS CLAVERÍAS, J.M. i FABRE, J. (1977). *Tots els Barris de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62

LÓPEZ, Julia. (2015). *Les dones a les cooperatives del Poblenou*. Barcelona: Associació Món Comunicació.

LÓPEZ, Julia. (2011). *Les dones de Can Saladrigas*. Barcelona: Associació Món Comunicació.

LUQUE, Joan Carles. (2015). *L'abans del Poblenou. Recull gràfic 1886-1977*. Col·lecció L'Abans. Barcelona: Editorial Efadós

MARQUÈS, SALOMÓ. (2013). *Les rutes de l'exili republicà del 1939*. [en línia]. Girona: Universitat de Girona i Museu Municipal de l'Exili. A <http://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/7637/RUTES-DE-EXILI-Versi%C3%B3B312-3-13.pdf?sequence=1>

MAYOR, José. Historiador, especialitzat en la Història Contemporània Espanyola. Entrevista personal realitzada el 21/02/2016.

MITJANS, Andreu. (1999). *El Júpiter fa 90 anys*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101376-1/04+El+Jupiter+fa+90+anys.pdf>

MONÉS, Jordi. (2001). *Poblenou 1867-1987. Una aproximació a l'ensenyament*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101592-1/04+Poblenou+1865-1987+una+aproximacio+a+lensenyament.pdf>

MORENO, Vicente. (2011). *L'antifranquisme: el ressorgiment de la conflictivitat social en els anys cinquanta*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/12/20/l%E2%80%99antifranquisme-el-ressorgiment-de-la-conflictivitat-social-en-els-anys-cinquanta/>

MORENO, Vicente. (2012). *El canvi de l'orientació de l'economia franquista: de l'autarquia al Pla d'Estabilització i el desarrollismo*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2012/09/12/el-canvi-d%E2%80%99orientacio-de-l%E2%80%99economia-franquista-de-l%E2%80%99autarquia-al-pla-d%E2%80%99estabilitzacio-i-el-desarrollismo/>

MORENO, Vicente. (2013). *La Transició: immobilistes, reformistes i rupturistes*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2013/01/08/la-transicio-immobilistes-reformistes-i-rupturistes/>

MORENO, Vicente. (2013). *La Transició: La Constitució de 1978*. [en línia]. Sàpiens.cat. A <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2013/02/04/la-transicio-la-constitucio-de-1978/>

Nicasi Camps. Dramaturg i veí del Poblenou. Entrevista personal realitzada el 17/03/2016.

OM, Albert. (2015). “Espanoles”, avui sí, “Franco ha muerto”. [en línia]. Diari ARA. A http://www.ara.cat/politica/Espanoles-avui-Franco-ha-muerto_0_1471052899.html

Personatge citat al llibre *El Poblenou: Més de 150 anys d'història* (1991) i entrevistat pels membres de l'Arxiu Històric del barri.

PRESIDÈNCIA DEL GOVERN DE L'ESTAT. (1979). *Llei Orgànica 4/1979, de 18 de desembre, de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. [en línia]. Gencat.cat. A http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=459

QUATRE CANTONS. (1974). *Coasos y cosas de la construcción del 'Metro'*. Barcelona: núm. 110

RIPOLL, Xavier. (1996). *El Poblenou: la fàbrica de pel·lícules*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101452-4/06+fabrica+de+pellicules.pdf>

RIPOLL, XAVIER. (2008). *La festa al segle XIX*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/68576-2/Icaria08.pdf>

ROA, Agustín. (1998). *Poblenou, Roig i Negre*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101502-3/05+poblenou+roig+i+negre.pdf>

ROCA, Joan. (1994). “Epíleg. Metamorfoosi transpolímica de Barcelona”. Dins de: DDAA. *El futur de les perifèries urbanes*. Institut de Batxillerat Barri Besòs: Barcelona.

ROCA, Joan. Professor de Geografia i actual director del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona. Entrevista personal realitzada el 16/03/2016

ROSÉS, Sergi. *Salvador Puig Antich i els seus companys del MIL*. [en línia]. A <http://salvadorpuigantich.info/?sec=biografia>

ROVIRA, Javier. *La emigración de la Guerra Civil 1936-1939. Historia del éxodo que se produce con el fin de la Segunda República Española*. (1977). Madrid: Librería Editorial San Martín.

SOBREQUÉS, Jaume. (2010). *L'Estatut de la Transició. L'Estatut de Sau (1978-1979)*. [en línia]. Barcelona: Parlament de Catalunya. A <http://www.parlament.cat/document/nom/EstatutTransicio.pdf>

SOLÉ i BARJAU, Queralt. (2007). *Rastres de mort. Les fosses comunes de la Guerra Civil*. [en línia]. A http://llull.cat/IMAGES_175/transfer03-foc05-cat1.pdf

SURROCA CARMONA, Manuel. (2012). *Diari olímpic d'un bloqueig*. [en línia]. Barcelona: Museu Olímpic de Barcelona. A http://www.museuolimpicbcn.cat/upload/Diari_Olimpic_WEB.pdf

TATJER, M. i VILANOVA, A. (2003). *La ciutat de les fàbriques. Itineraris industrials de Sant Martí*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, ICUB i 22@BCN,SA,

TATJER, Mercè. (2002). *Els banys del Poblenou: oci marítim i espai industrial*. [en línia]. Arxiu Històric del Poblenou: Revista Icària. A <http://fotos.arxiuhistoricpoblenou.cat/download/101631-1/04+Els+banys+del+Poblenou+oci+maritim+i+espai+industrial.pdf>

TATJER, Mercè. Catedràtica de didàctica de Ciències Socials a la Universitat de Barcelona. Entrevista personal realitzada el 30/11/2016

TEJERO, Elisabet; ENCINAS, Rafael. (1995). *El Poblenou: un barri a les portes del segle XXI*. Associació de Veïns del Poblenou: Districte de Sant Martí – Ajuntament de Barcelona.

VILANOVA, Mercedes. (1996). *Las mayorías invisibles*. Barcelona: Icaria Antrazyt

7. ANNEXOS

Les fàbriques, les protagonistes del barri

A continuació, hi ha unes quantes de les fàbriques més importants del barri. La majoria estava especialitzada en el sector del tèxtil o el metall, però també hi havia l'excepció d'algunes indústries d'alimentació.

- **Ca L'Aranyó:** edifici representatiu de l'arquitectura industrial catalana. D'estil manxesterià. La fàbrica al Poblenou es va construir el 1815 amb Maurici Arañó i Parera com a propietari. L'amo va morir el 1822. Això provocà que el seu germà

Figura 1. Fàbrica Ca l'Aranyó (1998). Font: AHPN

Lluís i el seu cosí Gaietà constituïssin la societat Gaietà i Lluís Arañó. El 1846, el fill de Lluís, Claudi Arañó i Arañó, ja estava al capdavant de l'empresa. Més endavant, Arañó fill es va associar amb Antoni Escubós i Roure, fill d'una família de llaners de Mataró, que tenien una indústria al carrer Sant Joan de Malta. A la dècada dels seixanta del segle XIX tenien 747 operaris. El 1872, Claudi Arañó va sol·licitar permís a l'ajuntament de Sant Martí de Provençals per poder construir un nou edifici. Disseny de l'empresa anglesa Prince Smith & Son. Segons l'arquitecte Antoni Vilanova, l'edifici és una perfecta sintonia entre dues tècniques i estils: la concepció anglesa en la imatge exterior i en la utilització dels elements estructurals, i la tècnica constructiva plenament catalana representada per l'ús de la volta de maó. Després de la mort d'Antoni Escubós, Claudi Arañó va agafar les regnes i seguidament, els seus fills van seguir tirant-lo endavant. El 1952, la societat va adoptar el nom d'Arañó i Companyia SA. El 1986 es va traslladar fora de Barcelona i els propietaris es van vendre els terrenys.

- Can Felipa:** formava part del conjunt fabril de la família Vilà que es dedicava a diferents processos industrials dins el sector tèxtil. Només es conserva l'edifici principal que ara és un centre cívic. La rehabilitació de l'espai va portar-ho a terme Josep Lluís Mateo entre el 1984 i el 1989. “És una construcció en forma d'ela, de planta baixa porticada i tres pisos amb grans finestrals,, que assegurin l'entrada de llum natural a l'interior” (POBLENOU: LA FÀBRICA DE BCN. Pàgina 34). La restauració va afegir dos espais: un és la recepció i l'altre es va crear per posar-hi una piscina coberta que forma part del Club Natació Poblenou. El Centre Cívic Can Felipa es va inaugurar el 1991. Però els orígens de l'empresa són del 1856 de la mà de Felip Ferrando, qui va fundar un lloc de blanqueig de teixits amb quaranta operaris. El negoci de Ferrando va ser comprat el 1869 per Josep Vilà i Soler. Després de la mort de Josep Vilà el 1906, els familiars van heretar el negoci i van canviar el nom per Viuda e hijos de J.Vilà. És en aquest període quan s'incorporen la filatura i el tissatge a les operacions d'acabat. D'aquesta manera, es controla el cicle complet del cotó. Tenien tres fàbriques: a la Verneda, a Premià de Dalt i al Poblenou, construint així la societat anònima Manufacturas Reunidas del Textil el 1920. Així, ampliaven el mercat en producció de tints i acabats, teixit tradicional i fibres artificials. La tercera generació de la família van construir la Central de Acabados Textiles (CATEX). Aquest fet va provocar més instal·lacions al Poblenou. Entre el 1955 i el 1956 es va fer una reforma dissenyada per l'enginyer Benet Puig i Russinyol i és l'edifici que es coneix avui en dia. Amb la crisi del tèxtil, els Vilà van decidir traslladar la fàbrica fora de Barcelona. S'hi ha de sumar els conflictes laborals que van tenir força durant aquells anys. El 1974 van acomiadar setanta treballadors amb l'excusa de l'enderrocament d'una nau afectada per l'obertura del carrer Pallars. Les mobilitzacions dels veïns van aconseguir la readmissió dels obrers. Quatre anys més tard, l'empresa va tancar la indústria perquè se'n van anar a Olesa de Montserrat. L'espai de Can Felipa és avui d'ús públic perquè els Vilà el van cedir a l'Ajuntament de Barcelona.

Figura 2. Can Felipa Centre Cívic (1985). Font: AHPN

- **Can Girona:** és la foneria que va néixer amb el nom 'La Herrería Barcelonesa' d'Ignasi Girona el 1857. Girona va comprar els terrenys on hi havia hagut els aiguamolls de les grans indianes al segle XVIII. En poc temps ja es va posicionar en ser de les grans foneries de Barcelona especialitzada en la producció de material ferroviari, mitjançant la reutilització de ferro vell. Els germans Ignasi i Casimir Girona es va repartir la societat el 1862 i per això s'anomenà popularment Can Girona. No obstant, el 1881 va canviar-se de nom ja que es van fusionar amb la Societat Baucells, Gallissà i Cia. Per tant, el nom de la societat anònima fou 'Materiales para Ferrocarriles y para la Construcción'. Aquesta nova empresa aspirava a dominar el mercat ferroviari espanyol. A la dècada dels 20 del segle XX, Can Girona va dedicar-se a l'automobilisme en veure la crisi del sector ferroviari. La Guerra Civil i la postguerra van castigar el rendiment de l'empresa, cosa

Figura 3. Fàbrica MACOSA (1941). Font: AHPN

que explica la fusió amb la siderúrgia valenciana Construcciones Devis, SA el 1947 i la introducció del Banco Central com a accionista majoritari. Això comportà la creació d'una nova companyia: Materiales para la Construcción, MACOSA. Aquest fet va mostrar el canvi definitiu de propietari i la pèrdua de poder de la família Girona. La crisi dels vuitanta va portar al desmantellament definitiu. La Macosa seguirà tirant endavant fins a l'any 1993 quan serà absorbida per la multinacional alemanya GEC-Altsthom. D'aquest conjunt industrial resta la Torre de les Aigües del Besòs. Una xemeneia de formigó que mida 65,30 metres d'alçada, que avui és de l'Ajuntament de Barcelona i que ha cedit la seva conservació a l'Arxiu Històric del Poblenou.

- **Can Ricart:** Jaume Ricart i Guitart va començar les obres de la futura fàbrica d'estampats el 1853, a l'antic aiguamoll de Llacuna. L'elecció de l'emplaçament respon a dos motius: la tendència general a traslladar la impressió de teles fora de la capital catalana i la dissolució del negoci d'estampats que la família Ricart posseïa, amb un soci

francès. La iniciativa familiar venia produïda per voler fabricar tot el cicle del cotó: filatura, tissatge i estampació. Frederic Ricart i Gibert, el fill, és que va posar la nova fàbrica a Sant Martí i va entrar en funcionament

Figura 4. Can Ricart en ple Pla 22@ (2005). Font: AHPN

el 1858. Als anys seixanta del segle XIX, ocupava el vuitè lloc dels 50 principals contribuents fiscals de Sant Martí, gràcies en part per la contractació del químic i colorista Francesc Maymir. Fou una decisió encertada perquè van ser premiats el 1878 a l'exposició de Matanzas (Cuba) i a l'exposició universal de París. Família pública i afiliada al partit conservador i amb tendència proteccionista. Amb la mort de Frederic, el 1883, el seu successor, Felip Ricart i Córdoba, va convertir-se en propietari únic. Es va iniciar un període de decadència que acabà amb la venda de l'empresa a l'Eusebi Bertran i Serra a principis del segle XX. Durant la guerra civil, la fàbrica es dedicava a la fabricació d'armes i s'hi va construir un refugi. Aquest edifici ha estat la seu de molts tallers, destacant els d'artistes. Però des de l'aparició del Pla 22@ a viscut una lluita constant per seguir funcionant. Malgrat la lluita veïnal, encara és un conflicte vigent.

- **Can Saladrigas:** fàbrica de blanqueig i estampat de teixits fundada per Antoni Saladrigas el 1858. Al principi només hi treballaven sis operaris. Estava situada dins el complex industrial de la societat familiar Rafael Saladrigas y Hermanos. Després d'un incendi els anys 80 del segle XIX, i de la negativa de reconstruir els locals a on estaven

Figura 5. Can Saladrigas (2010). Font: AHPN

abans, el creixement de la companyia es va produir cap al sud-est, conegut com a Prat dels Gitanos. Posteriorment es va construir un edifici al carrer Joncar, on hi havia les residències dels treballadors. El 1897, Manel Saladrigas i Freixa, juntament amb altres

membres de la família van crear la companyia 'Saladrigas, hermanos y sobrinos' i el 1902 es dirà 'Sociedad Saladrigas, hermanos y sobrinos en liquidación. L'ambició de Manel va fer que el 1913 s'anomenés 'Sociedad Anónima de Servicios Industriales Saladrigas Freixa'. Aquest canvi de nom pretenia llogar els espais a entitats del sector tèxtil i a subministrar-los energia i força motriu. S'hi posicionaran tallers d'altres sectors industrials, després seran tallers d'artistes i alguns espais serien usats com a platós cinematogràfics.

▪ **Galletas y Chocolates**

Solsona: l'empresari Pere Solsona va fundar una companyia dedicada a la producció i venda a l'engròs i al detall de galetes, pa de pessic i xocolata, a finals del segle XIX.

L'edifici es va situar als carrers Wad Ras (avui Doctor Trueta), Enna (ara, Ramon Turró) i

Igualtat (l'actual Àvila). El setembre de 1913, el negoci ja el dirigien els seus fills, Modest i Leonor Solsona, com a societat col·lectiva amb el nom de Hijos de Pedro Solsona, SC. L'any 1917 es va construir un magatzem annex, destinat al lloguer. El novembre d'aquell any, el capital social va augmentar fins a 296.000 pessetes. El 1929, l'empresa va passar a ser societat anònima amb el nom Sociedad Galletas y Chocolates Solsona Rius. Amb l'esclat de la guerra civil, la societat va ser col·lectivitzada el 31 d'octubre de 1937. El nou nom va ser Xocolates Solsona Col·lectivitzada. El consell de la companyia eren tretze membres, entre els quals hi havia els successors del fundador, Pere Rius i Modest Solsona i Roca. El 8 de febrer de 1939, la fàbrica es va descol·lectivitzar per ordre del nou Ministeri de Justícia. Es va anar passant de generacions familiars, fins al 19 de febrer de 1982, la titularitat i gestió de la fàbrica va ser per Josep Seguí i Cortés, que va continuar amb el negoci fins al 1984. Després les naus van passar a ser ocupades per altres empreses de maquinària i serveis tècnics d'arquitectura i enginyeria.

Figura 6. Indústries Galletas y Chocolates Solsona (1977).
Font: AHPN

- **Hispano Olivetti:** una de les empreses més importants del Poblenou. El 1963 era la segona més gran en nombre de treballadors i una de les que ocupava més terreny, comptant la factoria i els serveis. La seva fundació va

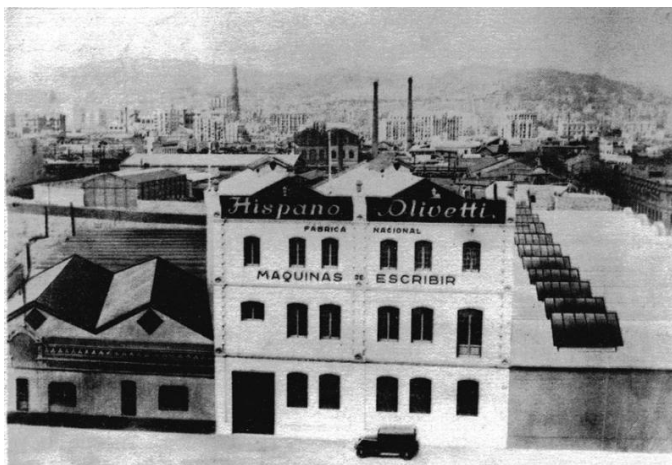

Figura 7. Fàbrica Hispano Olivetti (1930). Font: AHPN

ser l'any 1929 quan Camilo Olivetti i Juli Caparà Marquès

van crear Hispano-Olivetti SA. La seu de Barcelona era la primera delegació estrangera de l'empresa, que es construí el 1908 a Ivre, Itàlia. La influència italiana i l'empremta intel·lectual del president Adriano Olivetti van condicionar el disseny industrial, arquitectònic, gràfic i publicitari. Olivetti era un polític que estava entremig del catolicisme conservador i el marxisme revolucionari. L'any 1935, la companyia feia tots els processos productius de fabricació per crear màquines d'escriure i tenia un 50% de la quota de mercat. El 1940 van obrir una nova fàbrica a Gran Via. Tot i així, la crisi industrial dels setanta va provocar una reestructuració de l'empresa i el 1987 es va traslladar al Parc Tecnològic del Vallès. De les seves instal·lacions barcelonines se n'ha ocupat Barcelona Activa des del 1993. Una empresa municipal que prou l'economia local.

- **La Escocesa:** indústria creada per Jaume Arbós el 1852, juntament amb els seus socis Nicolau Tous i Ferran Puig. Van construir una fàbrica de colorants químics per al tèxtil. Tot i això, l'empresa va haver de tancar el 1855 perquè Arbós va decidir fer-se capellà. No obstant, va desenvolupar la producció de gas per a

Figura 8. La Escocesa (2006). Font: AHPN

enllumenat, per això va tenir el reconeixement internacional. La venda d'actius es va fer necessària i la fàbrica va arribar a les mans del francès Domingo Paul i Simon, qui volia donar la indústria als fills. Aquests havien desenvolupat una màquina per accelerar el procés d'estampació de teixits. Però el 1877, un dels creditors, l'anglès John Massey Summer, va passar a ser el president de la fàbrica. Del 1881 al 1943, l'empresa va comptar amb Leopold Sagnier, un altre innovador de la química i qui va introduir els colorants artificials a Espanya. Paral·lelament, el 1894, l'enginyer Edward Birkhead Steegmann i l'industrial escocès John Shields van llogar les naus centrals per instal·lar una factoria catalana de la Johnston, Shields y Compañía. La companyia va durar fins al 1984, coneguda per a tothom 'La Escocesa'.

- **Talleres Oliva-Artés:** creada el 1979 pels obrers de l'empresa que va fundar un segle abans Andreu Oliva Gallami, el 1878, com a taller especialitzat a la construcció, compra, reparació i venda de màquines diverses per encàrrec segons les necessitats del client. Tres anys més tard, va instal·lar un generador de vapor. Oliva era enginyer mecànic i una de les seves tasques era experimentar millores constants en la feina diària i que aplicava a la construcció de màquines que li encarregaven. El 1891 va presentar dues patents: un engraixador mecànic i automàtic i una vàlvula de doble efecte per a motors de gas. El 1910 va morir el fundador. El seu hereu, Andreu Oliva Lacoma, fou el successor juntament amb el gendre de l'amo, Pau Artés Oliva. Per això, l'empresa canvià de nom: Hijo y Yerno de Andrés Oliva. El 1914 es va crear la societat col·lectiva amb el nom: La Constructora de Máquinas. Durant el primer terç del segle XX, la companyia va anar creixent fins a tenir tres tallers: Pou d'en Guitó, carrer Pere IV i carrer Espronceda. Això va portar a Andreu Oliva Lacoma a posicionar-se en els aspectes empresarials i corporatius i es fer membre del Consell del Foment Nacional del Treball abans de la Guerra Civil. Oliva va ser nomenat

Figura 9. Talleres Oliva Artés (1960). Font: AHPN

president honorari de la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona el 1938. La seva figura política va anar ascendint, ja que entre el 1943 i 1949 va ser diputat. Tots aquests actes van ser beneficiaris per l'empresa. Va arribar la tercera generació dels Oliva el 1948, per això la companyia es passa a dir Talleres Oliva-Artés. El 1951 es va convertir en una societat anònima. La crisi industrial també afectà i el 1978 va arribar a la suspensió de pagaments. El 1979, després que els treballadors portessin tancats a la fàbrica un any per lluitar per la feina, es va crear la societat corporativa Toasci Talleres Oliva-Artés. Aquesta societat hi formaven part 18 treballadors. El 1992 tenia 29 treballadors i la facturació era entre els 200 i 500 milions de pessetes. Actualment, forma part de les sucursals del Museu d'Història de Barcelona (MUHBA).

La transformació del barri a través de mapes

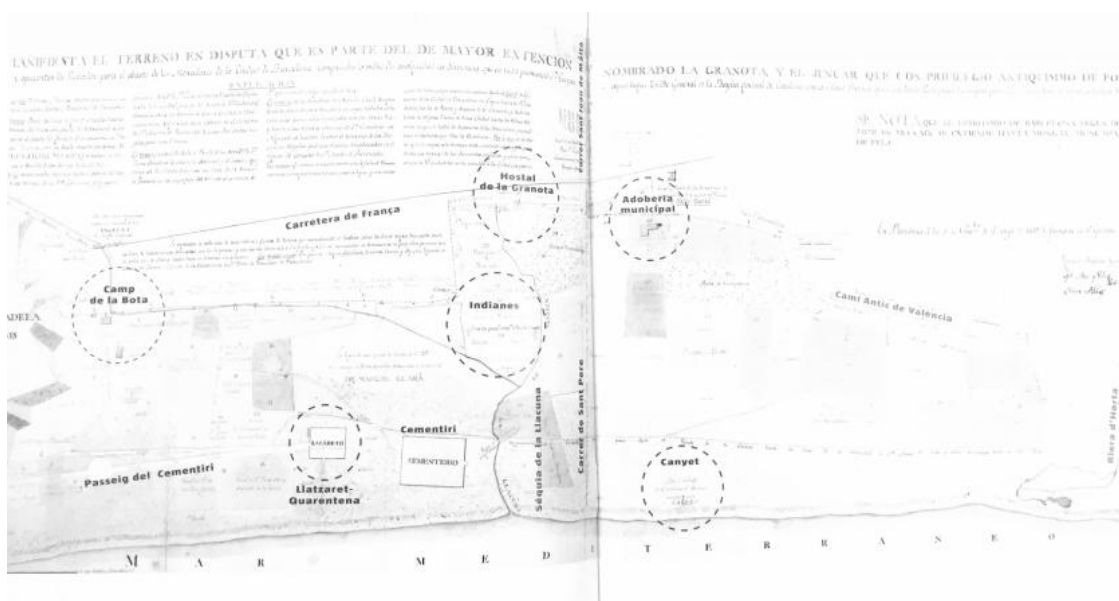

Figura 10. Mapa de la zona del Poblenou de 1819. Font: AHPN

Figura 11. Plànol de la Barcelona de Cerdà el 1855. Font: AHPN

Figura 12. Plànol de les rodalies de Barcelona de 1855. Font: AHPN

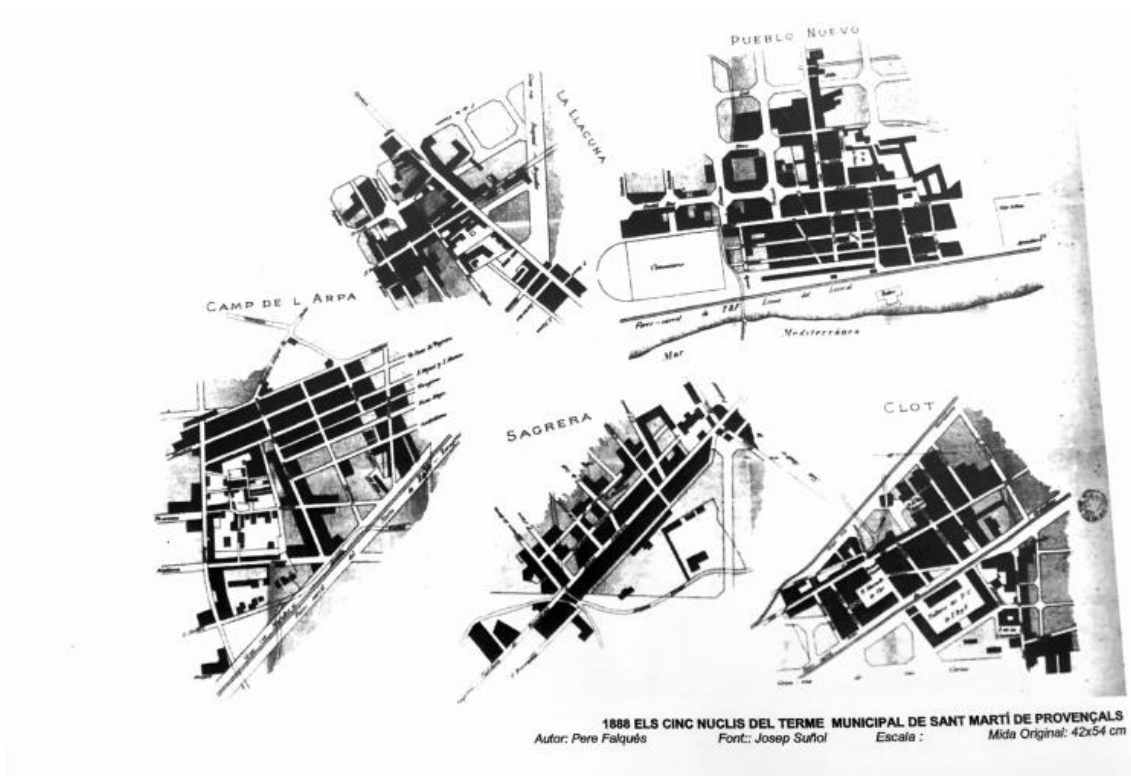

Figura 13. Els municipis de Sant Martí de Provençals amb la planificació Cerdà (1888).Font: AHPN

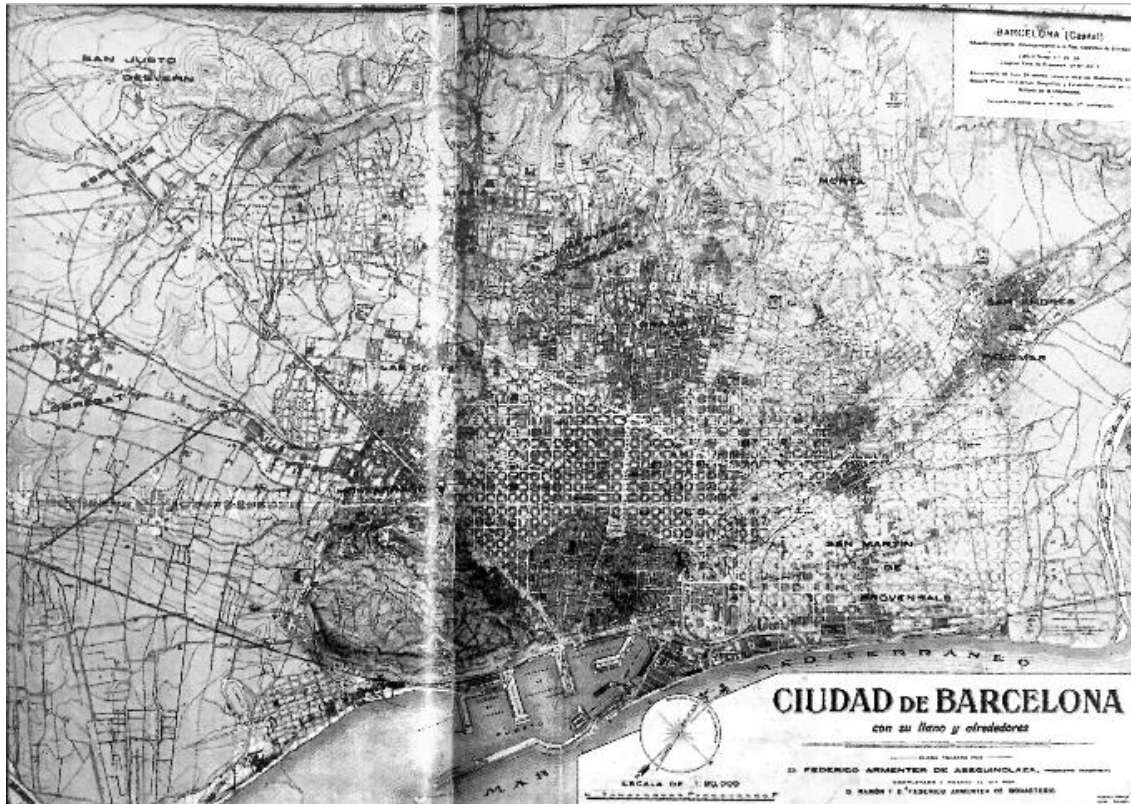

Figura 14. Mapa de l'Eixample d'Ildefons Cerdà. Font: AHPN

Figura 15. Plànol del Poblenou de 1905. Font: AHPN

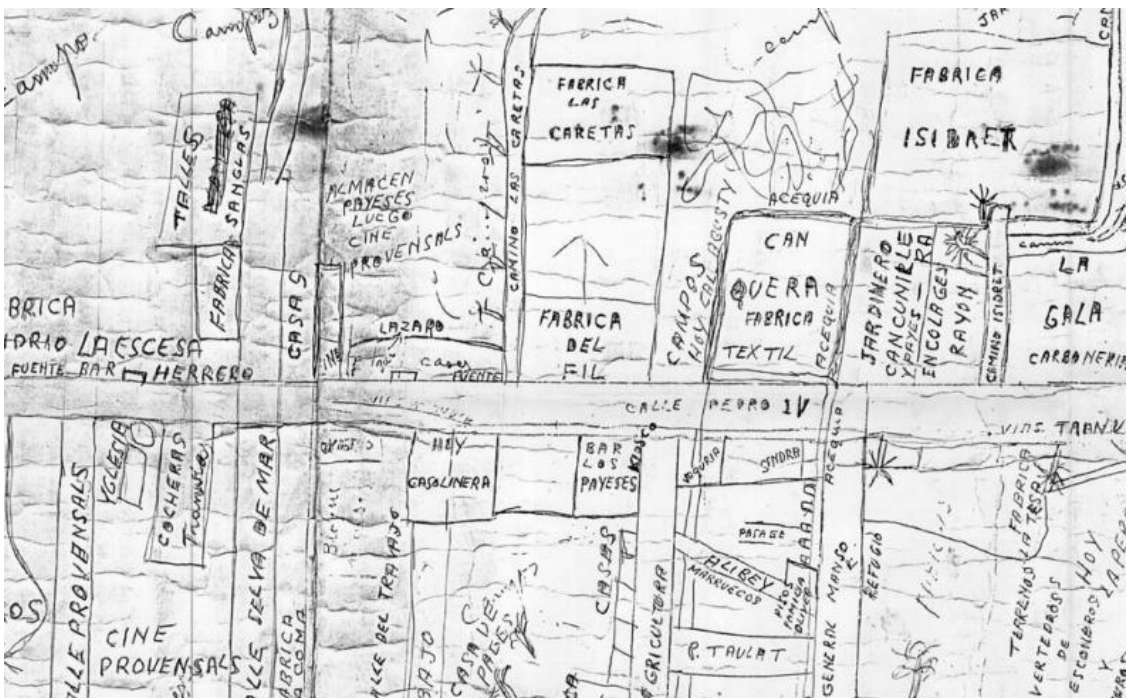

Figura 16. Plànol del carrer Pere IV (1940). Font: AHPN

Figura 17. Plànol de Barcelona realitzat per l'Ajuntament. (1958). Font: AHPN

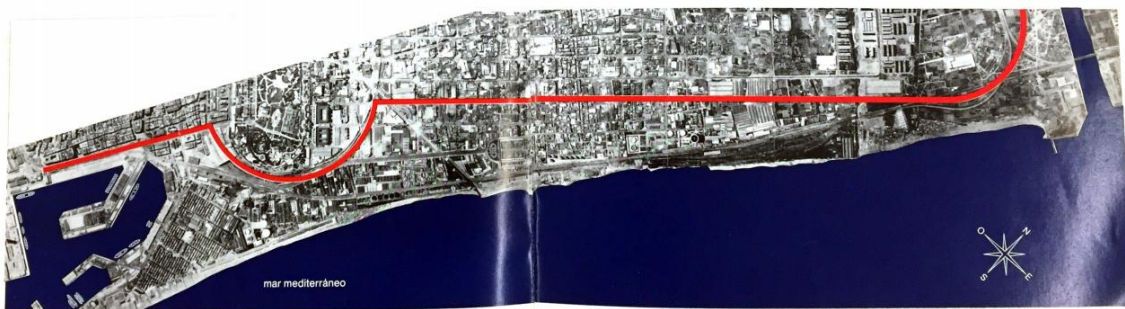

Figura 18. Delimitació del Pla de la Ribera (1965). Font: AHPN

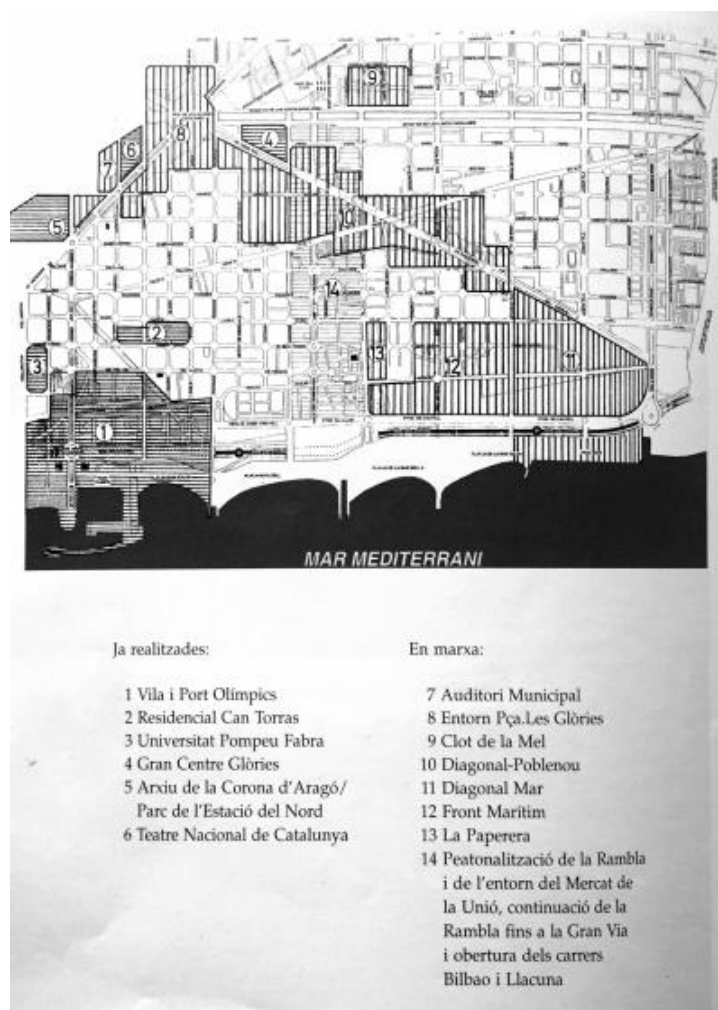

Figura 19. Actuacions urbanístiques dels anys 90 al Poblenou i voltants. Font: Tejero i Encinas

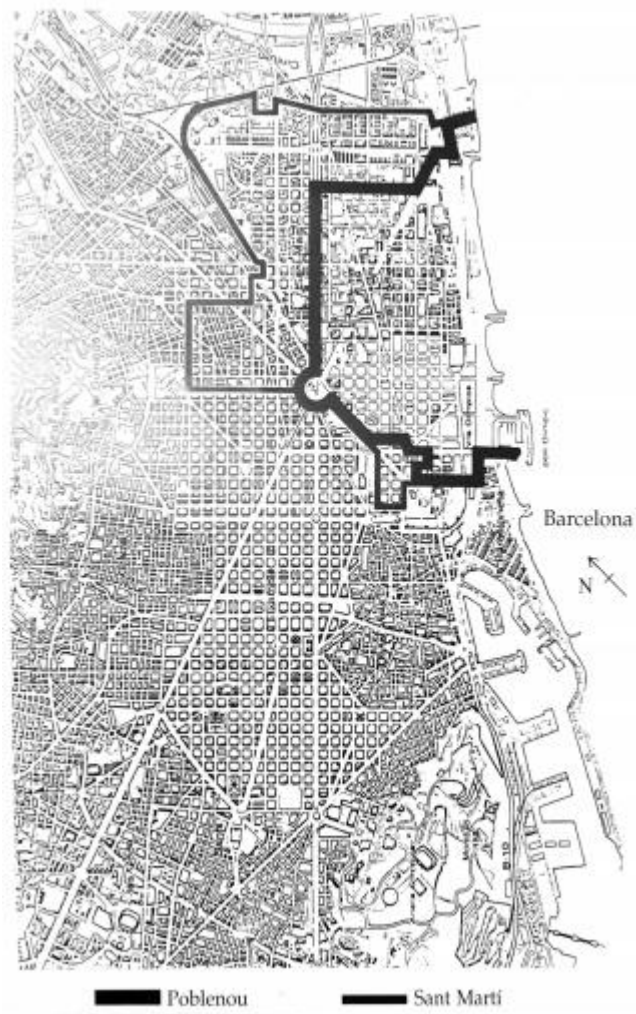

Figura 20. Situació actual del Poblenou dins el districte de Sant Martí i de Barcelona. (1995). Font: Tejero i Encinas

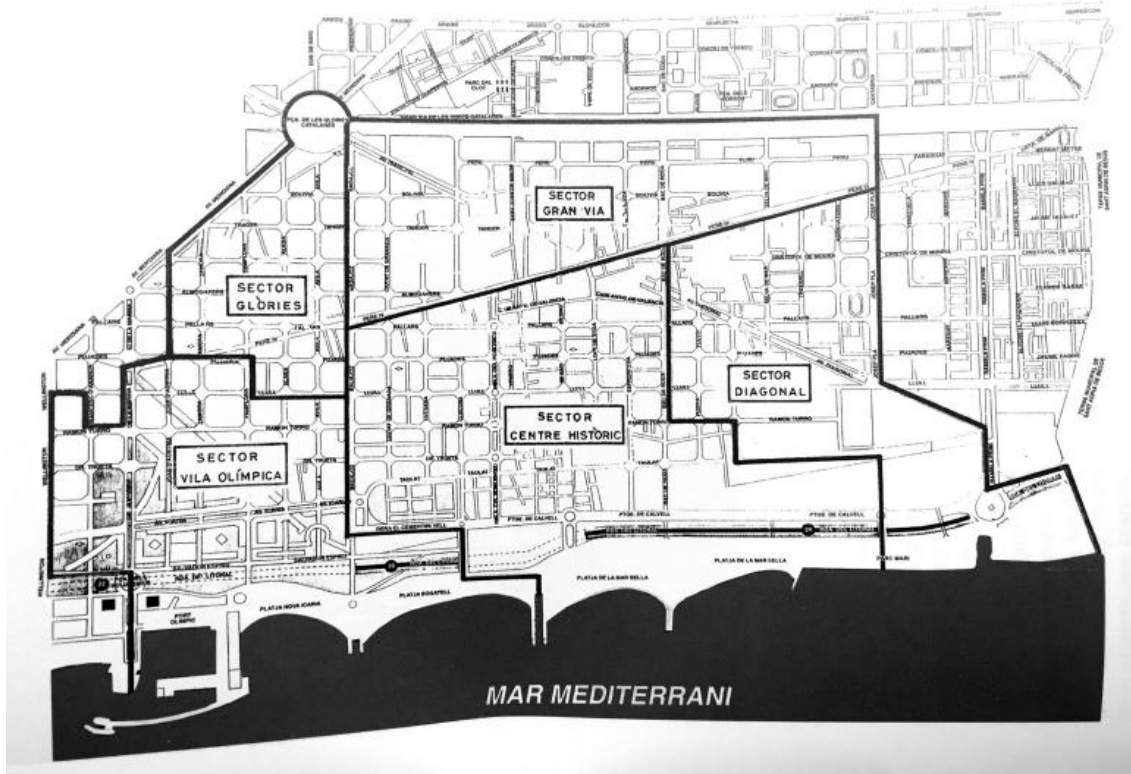

Figura 21. Divisió del Poblenou per sectors. Font: Tejero i Encinas

Figura 22. Pla 22@ sobre la zona de Poblenou. Font: AHPN